

**İZMİR'DE BİR VALİ
KAZIM DİRİK PAŞA**

(Yüksek Lisans Tezi)

Ramazan Şahin ER

Kütahya-2019

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**İZMİR'DE BİR VALİ
KAZIM DİRİK PAŞA**

Danışman:

Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU

Hazırlayan:

Ramazan Şahin ER

Kütahya-2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim/Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS
TEZİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

(İmza)

Üye.....

(İmza)

Üye.....

(İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Prof. Dr. Atilla BATUR

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “İzmir’de Bir Vali Kazım Dirik Paşa” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte, bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

.../.../2019

Ramazan Şahin ER

Özgeçmiş

Baba İzmir'in Bornova ilçesine bağlı Yakaköy köyü sakinlerindedir. Anne Manisa Sancaklı İğdecik kasabası sakinlerindedir. Yörük bir ailenin oğlu. İzmir 1991 doğumlu. İlkokulunu Yakaköy Şengül Mustafa Karaca İlkokulunda tamamladı. Liseyi İzmir Kemalpaşa Pakmaya Ülkü Hızal Anadolu Lisesinde okudu. 2005 yılında başladığı lise hayatını 2009 yılı itibari ile bitirdi. Aynı yıl 2009 senesinde Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandı. 2013 yılında Dumlupınar Üniversitesi'nden mezun oldu. Daha sonra Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimi Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında yüksek lisans eğitimine başladı. Yapılan bu çalışma ile eğitimini tamamladı.

ÖZET

İZMİR'DE BİR VALİ KAZIM DİRİK PAŞA

ER, Ramazan Şahin
Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU
Kasım, 2019, 145 sayfa

Türk Tarihine damga vuran savaşların en önemlilerinden olan Kurtuluş Savaşı'nda görev alan Kazım Dirik, Bandırma Vapuruyla çıkmış olduğu vatan yolculuğunda Mustafa Kemal Paşa'nın her zaman yanında yer almış. Milli Mücadelenin başladığı andan bitimine kadar tüm özverisiyle çalışmıştır. Gerek Milli Mücadelede, gerekse Cumhuriyetin ilanından sonra önemli görevler üstlenmiştir. Bu görevlerin en önemlilerinden olan İzmir Valiliği döneminde yıldızı parlamış ve İzmir onu Vali Paşa olarak anmıştır Şehre sayısız eserler kazandırmıştır. Modern ve genç Cumhuriyetin yenilikçi Valisi Kazım Dirik, çalışmalarından ve azminden dolayı "*Dirik*" soyadını almıştır. Bugün hala İzmir'de birçok cadde, sokak, okul ve parkta ismi yaşatılmaktadır. Böylesine halkın sevgisini kazanan Vali Kazım Dirik, halk ile arasındaki ilişkiyi daima en üst seviyede tutmuştur.

Kazım Dirik'in İzmir Valiliğini konu alan bu eserde, onun İzmir ile ilgili çalışmalarına geniş yer verilmiştir. Yapılan çalışmalardan halkın memnuniyetinin en üst seviyede olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Kazım Dirik, Şaşal Suyu, Gazi Heykeli.

ABSTRACT**A GOVERNOR IN THE İZMİR DİRİK PASHA**

ER, Ramazan Şahin
Master Thesis, Department of History
Supervisor: Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU
November, 2019, 145 pages

Kazım Dirik, who took part in the War of Independence, one of the most important battles in Turkish history, has always been with Mustafa Kemal Pasha on his journey to his homeland with the Bandırma Ferry. From the beginning of the National Struggle to the end has worked with all devotion. He undertook important tasks both in the National Struggle and after the declaration of the Republic. One of the most important of these duties during the governorship of Izmir, the star shone and Izmir has known him as the Governor Pasha has brought countless works to the city. Kazım Dirik, the innovative Governor of the modern and young Republic, received the surname “Dirik dolayı for his work and determination. Today, its name is still alive in many streets, streets, schools and parks in İzmir. Governor Kazım Dirik, who won the love of such people, has always kept the relationship with the people at the highest level.

Kazım Dirik's work on the governorship of Izmir in this work, his work on Izmir has been given a wide range. It is concluded from the studies that the satisfaction of the people is at the highest level.

Keywords: İzmir, Kazım Dirik, Şaşal Water, Gazi Statue

ÖNSÖZ

Milli Mücadele ve öncesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde tarihe mal olan şahsiyetlerden olan Kazım Dirik menzilcilik faaliyetleriyle kendini ön plana çıkaran ender komutanlardan biri olmuştur. Mondros Mütarekesi'nden sonra, İstanbul'da bulunarak milleti için dertlenen Mustafa Kemal Paşa ile kader birliği yapan komutan ve subayların başında gelir. Milli Mücadele başlarken İstiklal Mücadelesi'nin meşalesini yakmak için Samsun'a hareket eden Bandırma Vapuru'nda, Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhının Kurmay Başkanı olmuştur. İstiklal Savaşı'nda menzilcilik faaliyetlerinde bulunmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonra bulunduğu ve Kazım Dirik'i zirveye taşıyan İzmir Valiliği hayatında dönüm noktası olmuştur. Genç Cumhuriyetin, Dirik Valisi olarak tarihe geçmiştir. Atatürk İlke ve İnkılâplarına derinden bağlı olan Kazım Dirik hayatının sonuna kadar bu çizgisinden asla sapmayacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli mülki idari şahsiyetlerinden olan Kazım Dirik'in, Vali Paşa olarak anıldığı İzmir Valiliği'nin ele aldığımız bu tezimizi oluştururken; derinlemesine bir katalog taraması yaptık. Kazım Dirik'in, hayatı hakkında yazılan çok fazla eser olmamasına rağmen; arşiv belgeleri, Milli Mücadele döneminde yazılan anılar; dönemin gazete, dergi ve diğer yayınlarından faydalandık hayatı hakkında yazılan eserler inceledik.

Yaptığımız bu çalışmada desteklerini esirgemeyen ve sürekli telkinlerde ve teşviklerde bulunarak güzel bir eser hazırlamamıza yardımcı olan kıymetli, tez danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU başta olmak üzere fotoğraf arşivlerindeki fotoğraflarını bizimle paylaşan Sayın Hanri Benazus Bey'e ve Sayın Ahmet Gürel Bey'e, Ahmet Piriştina Kent Arşivi Müzesi çalışanlarına, desteklerini esirgemeyen arkadaşlarıma ve tabi ki çok kıymetli eşime sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM İZMİR'DE TÜRKLER

1.1. İZMİR'DE ÇAKA BEY DÖNEMİ	4
1.2. AYDINOĞULLARI DÖNEMİNDE İZMİR	4
1.3. TİMUR DÖNEMİ	6
1.4. İZMİR'DE VALİLİK KAVRAMININ OLUŞMASI	7

İKİNCİ BÖLÜM KAZIM DİRİK'İN HAYATI

2.1.ÇOCUKLUĞU VE AİLESİ	12
2.2. EĞİTİM HAYATI	13
2.3. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE GÖREVLERİ.....	14
2.3.1. Askerliğin İlk Yılları	14
2.3.2. Tuz Kazası Kaymakamlığı ve İttihat-i Terakki Cemiyetine Girişi	15
2.3.3. Balkan Savaşları'nda Kazım Dirik	17
2.3.4. I. Dünya Savaşı'nda Kazım Dirik	18
2.3.4.1. IV. Ordu Müfettişliği	19

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MİLLİ MÜCADELE VE KAZIM DİRİK

3.1. SAVAŞ SONRASI GENEL DURUM VE MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN İSTANBUL'DAKİ FAALİYETLERİ.....	23
3.2. KAZIM DİRİK'E DAVET	24
3.3. MUSTAFA KEMAL PAŞA VE BERABERİNDEKİ HEYET SAMSUN'A GİDİYOR.....	27

3.4. HAVZA'YA VE AMASYA'YA GEÇİŞ	31
3.5. ERZURUM'A GEÇİŞ VE ERZURUM KONGRESİ.....	33
3.6. KAZIM DİRİK'İN ÖLÜMÜNDEN SONRA ORTAYA ATILAN BİR İDDİA	35
3.7. MUSTAFA KEMAL PAŞA VE BERABERİNDEKİLERİN SİVAS'A HAREKET HAZIRLIKLARI	36
3.8. KAZIM DİRİK'İN ERZURUM VALİLİĞİ	37
3.9. GÜRCİSTAN VE ERMENİSTAN ELÇİLİKLERİ	38
3.10. BATI ORDUSU MENZİL MÜFETİŞLİĞİ (KONYA)	43
3.11. SİİRT TÜMEN KUMANDANLIĞI VE BİTLİS VALİ VEKİLLİĞİ	46
3.12. BİTLİS VALİLİĞİ VE ŞEYH SAİT AYAKLANMASI.....	47

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM İZMİR VALİLİĞİ

4.1. İZMİR'İN VALİ PAŞA'SI GÖREVE BAŞLIYOR.....	52
4.2. İZMİRDEKİ ÇALIŞMALARI	53
4.2.1. Eğitim Alanındaki Çalışmaları	53
4.3. MÜZECİLİK VE ASAR-I ANTİKA CEMİYETİ.....	58
4.4. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ VE DOKUZ EYLÜL PANAYIRI.....	61
4.5. SPOR ALANINDA YAPTIĞI ÇALIŞMALARI	64
4.6. KÖY HİZMETLERİ VE KOOPERATİFLERİN KURULMASI İÇİN YAPTIĞI ÇALIŞMALAR	66
4.7. İZMİR'İN YOLLARI İLE İLGİLİ YAPTIĞI ÇALIŞMALAR	73
4.8. İZMİR İÇME SUYU ŞAŞAL VE YAMANLAR SUYU İLE İLGİLİ YAPTIĞI ÇALIŞMALAR	77
4.9. İZMİR'DE GAZİ HEYKELİNİN YAPILMASI	83
4.10. GAZİ PAŞA HAZRETLERİNE SUİKAT GİRİŞİMİ	83

4.11. KAZIM DİRİK'İN VALİLİĞİ ESNASINDA GAZİ PAŞA'NIN İZMİR ZİYARETLERİ.....	90
4.11.1. İlk Gezisi	90
4.11.2. İkinci Ziyaret	91
4.11.3.Üçüncü Ziyareti	92
4.11.4.Dördüncü Ziyaret	94
4.11.5.Beşinci Ziyaret	96
4.11.6.Altıncı Ziyaret	96
4.12. İZMİR'İ ZİYARET EDEN YABANCI DEVLET ADAMLARI	98
4.13. SEBEST CUMHURİYET FIRKASI VE İZMİR.....	104
4.14. MENEMEN OLAYI	109
4.15. KAZIM DİRİK'İN GÖREVİ BAŞINDA ALDIĞI TAKDİRNAMELER....	115
4.16. KAZIM DİRİK'İN HAKKINDA AÇILAN DAVALAR VE DOSYALAR..	116
4.17. İZMİR VALİLİĞİNDEN AYRILIŞI.....	117
SONUÇ.....	119
EKLER.....	120
KAYNAKÇA	134
DİZİN	145

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.y.	Adı Geçen Yer
ATASE	Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı
APIKAM	Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi
Bkz.	Bakınız
bs.	Basım
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
DMA	Devlet Mezarlığı Arşivi
Dos.	Dosya
Fih.	Fihrist
G.K.B.H.T.Y.	Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları
İBB	İzmir Büyükşehir Belediyesi
Kol.	Koleksiyon
Kls.	Klasör
MSB	Milli Savunma Bakanlığı
S.	Sayı
s.	Sayfa
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TTK	Türk Tarih Kurumu

v.d. Ve Diğerleri
Y. Yıl
Yay. Yayınları
yay.haz. Yayına Hazırlayan

TEZ METNI

GİRİŞ

İzmir şehrinin tarihi M.Ö. 3000 yıllarına kadar dayanmaktadır. İzmir yani diğer adıyla “Smyrna” şehri bugün İzmir sınırları içinde, Bayraklı ilçesinde bulunan Tepekule mevkiinde kurulur. Yapılan kazılarda Yeşilova da yerleşimin M.Ö. 3500'lere kadar dayandığı tespit edilmiştir.¹ Neslihan Ünal'a göre, şehir 8500 yıl önce Meles Nehri deltasında bulunan Yeşilova Höyüğü ile ona komşu Yassitepe'de kurulmuş olup M.Ö. 3000 yılında Bayraklı'ya taşınır. Bayraklı semtinde bulunan Tepekule'de kurulan şehir M.Ö.3000'lerden bu yana sürekli yerleşim yeri olmuştur. Eski İzmir'i ilk kuranların Amazonlar olduğu görüşünün dışında bir diğer görüşte kentin ilk kurucusunun Frigya kralı Tantalos'dur. Hatta Tantalos'a ait bir mezar olduğu iddia edilmektedir. Öte yandan Bayraklı'da yapılan kazılar ve araştırmalar, eski İzmir'in bir Aiol kenti olduğunu ortaya koymaktadır.²

İzmir kenti daha sonraları birçok farklı milletin hâkimiyetine girmiştir. Bunlardan bazıları: Persler, Helenler, Roma, Bizans, Beylikler, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemini oluşturur.

İzmir en parlak dönemini İonlarla yaşamış daha sonra Pers hâkimiyetine girmiştir. Makedonyalı Büyük İskender'in M.Ö. 334'te Pers ordularını Biga Nehri kenarında mağlubiyete uğratmasıyla kent İskender'in eline geçer.³

İskender'in, Pers ordularını yenmesiyle birlikte artık Asya, tamamıyla İskender'in hâkimiyetine girmiş ve İzmir'de İskender'in aldığı diğer şehirler gibi bedbaht yıkıntılarıyla, onun egemenliğiyle tanışmış oluyordu.⁴

Birçok istilayla ve yönetimle karşılaşan İzmir, Büyük İskender'in komutanlarından Lysimakhos'un⁵ eline geçer. Bu dönemde İzmir ticaret ve sosyal alanda büyük ivme yakalar şehirde birçok hastane, okul, tiyatro alanları inşa edilir. Lysimakhos'un M.Ö III. asrın ilk çeyreğinde, Seleukoslara malup olmasıyla şehirde Seleukos dönemi başlar. Bu dönemde şehir muhtar bir yönetim ile yönetilir.

¹ Yaşar Ürük- İlhan Pınar, *İzmir Kent Ansiklopedisi I*. Cilt., I. Baskı, İBB Yayınları, İzmir, 2013, s.21.

² Neslihan, Ünal, *Sorularla İzmir Tarihi*, Anadolu Basım Yayım Matbaası, İzmir, 2017, s.27.

³ Yaşar, Ürük- İlhan, Pınar, *İzmir Kent Ansiklopedisi I*. Cilt., I. Baskı, İBB Yayınları, İzmir, 2013, s.21.

⁴ Raif, Nezihi, *İzmir'in Tarihi*, hazırlayan: Erol Üyepazarcı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2001, 2. Fasikül s.14.

⁵ Mehmet, Kurt, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2010, S:23, s.98.

İzmir şehri yöneticileri III. Antiokhos'a karşı Roma'dan yardım isteyerek bölgeye adeta Roma'yı davet ederler. Tabiki Romalı yöneticiler bu olaya sıcak bakmış ve M.Ö. 190 yılında Amiral Gaius Livis'i donanmayla beraber İzmir'e gönderirler. Yapılan savaşta İzmir, Roma'nın yanında yer aldığından savaşın sonucunda şehir serbestliğe kavuşmuş ve vergilerden de muaf tutulmuştur. Smyrna bundan sonra bir Roma Şehri haline gelmiştir.⁶ Lakin sene M.Ö. 49'da yapılan Pompeius - Sezar savaşında, Sezar'a karşı gelmiş ve bu savaşı Sezar'ın kazanması neticesinde İzmir, Suriye eyaletlerine tayin edilen Roma komutanı Cornelius Dolabella'nın hışmına uğramıştır. Daha sonra Hadrianus döneminde birçok gelişme gösteren şehir M.S. 178' de meydana gelen depremle yıkılmış. Roma İmparatoru Marcus Aurelius' un sayesinde yeniden inşa edilmiştir. Roma'nın ikiye bölünmesinin ardından doğu Roma hâkimiyetinde kalmıştır.⁷

Bu dönemde gerçekleştirilen Arap akınlarından İzmir de etkilenir ve 440 yılında Hun İmparatoru Atilla'nın istilasına uğramasından sonra, bu kez 655'te Arapların eline geçmiştir. Arap orduları 671-672 İstanbul'u fetih yolculuğunda İzmir'de kışladığı bilinmekte olup; 716 yılında yeniden görülen Araplar, şehri kuşatmalarına rağmen alamamışlardır. Fakat şehre ağır tahripde bulunmaları şehre zarar vermiş ve terk edilmesini hızlandırmıştır. Daha sonra şehir tekrardan imar edilmiş ve Bizans donamasının üssü haline gelmiştir.⁸

⁶ <https://islamansiklopedisi.org.tr/izmir>

⁷ Ünal,N., a.g.e., s.28-29-30-31.

⁸Ürük, Y, - Pınar, İ., a.g.e. s. 24.

BİRİNCİ BÖLÜM

İZMİR'DE TÜRKLER

1.1. İZMİR'DE ÇAKA BEY DÖNEMİ

Malazgirt Savaşı öncesi Anadolu'ya yapılan Türk akınlarında Bizans'a esir düşen Çaka Bey, Bizans İmparatoru tarafından saraya alınmıştır.⁹ Yetenekleri sayesinde asalet unvanı kazanan Çaka Bey Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos tahta çıkması üzerine karışıklıklardan İstanbul'dan ayrılarak İzmir'e gelir burada Batı Anadolu'dan topladığı Türkmenlerle teşkilatlanarak şehri Bizans'tan almayı başarır. Bu sıralarda Efes taraflarında başka bir Türkmen Beyi olan Tanrıverdi Bey, Efes ve çevresini alarak bağımsızlığını ilan eder. Böylelikle bölgede iki farklı Beylik bağımsızlık kazanarak müşterek yönetimlerini kurmuşlardır. Tabii ki bu arada Çaka Bey Bizans'ta kazandığı deneyimleri sayesinde kuvvetli bir donanma meydana getirmiş. Adalar denizine hâkim olmak için çok geçmeden fetih hareketlerine başlamış; Urla, Foça, Midilli gibi birçok yer ve adayı devletin sınırlarına katmıştır. Çanakkale Boğazına kadar ilerleyen Çaka Bey' den Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan, Bizans'a karşı yardım istemiştir. Çaka Bey'in kızıyla evlenen Kılıç Arslan, daha sonra Bizans entrikalarına inanması sonucunda babası olan Çaka Beyi öldürmüştür.¹⁰

Daha sonra ki dönemlerde arka arkaya icra edilen Haçlı Seferleri neticesinde Bizans İmparatoru Marmara ve Ege Sahillerini ele geçirmiş ve Beylikleri de birbiri aleyhine kıskırtmıştır. Fakat Haçlı Seferleri sonucu Latinlerin İstanbul'u ele geçirmesiyle İmparator Bizans'ı Latinlere teslim etmek zorunda kalmıştır. Çaka Bey'in adı günümüzde birçok yerde yaşatılmaktadır.¹¹

1.2. AYDINOĞULLARI DÖNEMİNDE İZMİR

1308'de Germiyan komutanı olan Mehmet Bey, Aydın ve çevresini fethetmekle görevlendirilen kendisinden önce bölgeyi fethetmekle görevlendirilen ve başarılar kazanmış olan başka bir Türk Beyi olan Sasa Bey'den, Tire, Selçuk ve Birgi'yi alarak burada Beyliğini ilan eder. Özellikle İzmir ve çevresine yönelik gaza ve cihat faaliyetlerine girişen Mehmet Bey bölgede aynı zamanda imar faaliyetlerinde de

⁹ Ünal, N., a.g.e., s.33.

¹⁰ Ali Sevim- Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve kültür*, TTK. Yayınları, Ankara 1995., 428-429.

¹¹ Ali Rıza, İşipek, *Türklerin İlk Amirali Çaka Bey ve Dönemin Deniz Savaşları*, Denizler Kitapevi, İstanbul, 2013, s. 174-175

bulunarak şehirde güzel eserler bırakmıştır. Bunlardan günümüze kadar ulaşan Birgi Ulu Camii en güzel eserlerindedir.¹²

Mehmet Bey daha sonra buradaki faaliyetlerine devam ederek o dönem İzmir’de bulunan iki kaleden, 1310 yılında Yukarı Kale (Kadife Kale)’yi, 1329’da Aşağı Kale (Liman Kale)’yi ele geçirmiştir. Kısa bir süre sonra yaklaşık 15 yılın ardından 1344 yılında Papa’nın örgütlediği Venedik, Kıbrıs ve Rodos Şövalyeleri’nin yer aldığı Haçlı Seferi sonucunda Aşağı Kale Latinlerin eline geçmiştir. Yukarı Kale Türk hâkimiyetinde kalmış ve böylelikle İzmir, yukarısı Müslüman ve aşağısı Hristiyan olmak üzere ikiye ayrılmıştır.¹³

Yukarı Kale’nin idaresi Mehmet Bey tarafından oğlu Umur Bey’e verilir. Umur Bey henüz on altı – on yedi yaşlarındayken İzmir’de önemli görevler üstlenmiş. İlk iş olarak Latinlerin elinde bulunan, Aşağı Kale’yi 1329 senesinin başlarında bin kişi ile kuşatmış. İki seneyi aşkın kuşatmanın sonucunda Aşağı Kale’yi Cenovalı İdareci Martino Zaccaria’dan teslim alarak Aşağı Kale’de Türk hâkimiyetini sağlamıştır. 1329 yılı içerisinde ikinci büyük icraatını kardeşi İbrahim Bey ile birlikte Bozcaada üzerine yapmıştır. İlerleyen zamanda kendisine küçük bir filo kuran Umur Bey, Ayasuluk’ta bulunan ağabeyi Hızır Bey’inde kendisine yirmi sekiz gemi vermesiyle elli parçalık bir filo ile Sakız adasını kuşatmış; buradaki kaleyi alamasa da birçok ganimet ile İzmir’e dönmüştür. Umur Bey’in donanmasını daha sonraları iki yüz elli parçaya çıkarması ve Trakya Bölgesinde egemen güç olması hatta ve hatta Bizans İmparatoru Kantakuzenos’a Bizans’taki iç karışıklarda yardım etmesiyle birlikte gücü ve söhreti artmıştır. Papa VI. Clement’in kurduğu ve başlarında İstanbul’un Latin Patriği unvanını taşıyan metropolit Henri ile birlikte Kıbrıs, Rodos, Venedik ve Cenova gemilerinden meydana gelmiş bir donanma ile ani baskın vererek Aşağı Kale’yi Haçlılar tekrardan almıştır. Bu olay sonunda Umur Bey’in şöhretine önemli bir darbe vuran Haçlılardan Kale’yi geri alamamıştır. Lakin Kale’den yapılan Huruç harekâtını da başarısızlığa uğratmıştır. Umur Bey 1345 senesinde Kantakuzenos’un yardım istemesiyle tekrardan Rumeli’ye, Saruhan ve Karesi Beyliklerinden oluşan donanmayla geçmiş; burada Yunanistan ve Bulgaristan üzerine yürüyerek pek çok yağma harekâtında bulunmuştur. 1346’da Umur Bey başta olmak üzere Türklerin Ege adalarına

¹² Mustafa Daş, *İzmir Kent Ansiklopedisi Tarih*, C.I. İBB. Yayınları, İzmir 2013., s.46.

¹³ Ünal, N., a.g.e., s.36.

yönelik yapmış oldukları faaliyetleri önlemek için, Papa bir Haçlı Seferi çağrısı yapar. Dük Humbert'in yönetimindeki bu ordu ile İzmir'de karşı karşıya gelen Umur Bey ile çıkan savaşta bir netice alınamamıştır. Her iki tarafta birbirine üstünlük sağlayamamış ,Humbert Rodos'a dönmüş,Papa'dan da destek isteyen Humbert' bir anlaşma teklifinde bulunmuş fakat Umur Bey ve Hızır Bey Aşağı Kale'nin yıkılması şehrin teslim edilmesini istemeleri sonucunda Latinlere bazı imtiyazlar verileceğini söylemelerine karşın Papa bu teklifi kabul etmemiştir. Bunun üzerine Kale'yi tekrardan kuşatan Umur Bey askeri ile birlikte kale duvarlarının önünde çarpışırken şehit olmuştur.¹⁴1348'de Umur Bey'in ölümünden sonra yerine geçen kardeşi Hızır Bey, Hristiyanlarla anlaşma yoluna gitmiş ise de bu anlaşma uzun sürmemiştir. Oysaki Hızır Bey Latinlere tam bir kapitülasyon hakkı vermiştir. Bunun sebebi İzmir ticaret yolları olmuştur. Öyle ki deniz ticaret yolu St. Jean şövalyelerine Papa tarafından 1374 de devredilmiştir.¹⁵

1.3. TİMUR DÖNEMİ

1390 senesine gelindiğinde Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid, Anadolu'da siyasi birliği sağlamak için sefere çıkmıştır. Aydınogulları Beyliği'ne son veren Bayezid ile birlikte İzmir'in yukarı kısmı Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.¹⁶ Osmanlı hakimiyetine girmiş olan İzmir'in Yukarı Kalesi'ni adeta tamamlayıcı nitelikte olan Aşağı Kale'si halen Latinlerin elinde bulunuyordu.Bayezid Aşağı Kale'yi kuşatmasına rağmen St.Jean şövalyelerinin kaleyi güçlendirip etrafına hendekler kazmaları sonucu kaleyi alamamış bu esnada doğuda baş gösteren Timur akınlarına karşı koyabilmek için kale kuşatmasını kaldırmıştır. Bunun sonucunda İzmir'in banyölerindeki Hristiyanlar kalenin asla alınamayacağını düşünerek HisarKalesine (Aşağı Kale) göç etmeye başlamışlardır. 1402 yılında gerçekleşen Anakara Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti yenilmiş, Timur İzmir'e gelerek Aşağı Kaleyi almış ve bölgenin yönetimini yine Aydınogulları Beyliği'ne vermiştir. Timur'un bölgeden ayrılmasıyla Aydınogulları kendi aralarında mücadeleye girişmiştir. Mücadeleyi Cüneyd Bey kazanmıştır. Osmanlıların aralarında yaşanan taht mücadelelerinde Süleyman Çelebi'ye karşı Mehmet Çelebi'nin yanında yer almış olan Cüneyd Bey, Süleyman Çelebi'nin İzmir'e yürümesi üzerine onunla anlaşarak kurmuş olduğu Karaman- Germiyan ittifakını

¹⁴<https://islamansiklopedisi.org.tr/umur-bey>

¹⁵ Ünal, N., a.g.e., s.36.

¹⁶ Ünal, N., a.g.y.

bozmuş ve İzmir’i Osmanlı devletine teslim etmiştir. Bundan sonra Rumeli’ye geçen Süleyman Çelebi ile birlikte Rumeli’ye gitmiş; burada Ohri Valiliği’ne tayin olan Cüneyd Bey Osmanlıların iç karışıklığından faydalanmak isteyerek İzmir’e tekrardan dönmüş, burada Süleyman Çelebi’nin yerine tayin ettiği beyi öldürerek bölgede tekrardan kendi hâkimiyetini inşa etmiştir. Daha Çelebi Mehmet ‘in İzmir’e gelmesiyle önce karşı koymuş olsa da daha sonra bağlılığını bildirmiştir.¹⁷ Çelebi Mehmet’in ölmesiyle yerine oğlu II. Murat geçer. Bu dönemde de rahat durmayan Cüneyd Bey Düzmece Mustafa olayında Mustafa ile birlik olur ve Ulubat yakınlarında II. Murat’ın ordusuyla karşılaşılır. II. Murat’ın beylik vaat etmesiyle hemen İzmir’e döner. Cüneyd Bey’in tutumlarından dolayı rahatsızlık duyan II. Murat 1426’ da Cüneyd Bey’i ve ailesini yok ederek İzmir’de artık kesin hâkimiyetini sağlamıştır.¹⁸

1.4. İZMİR’DE VALİLİK KAVRAMININ OLUŞMASI

Önce valilik ne demektir ve nereden gelmektedir kısaca bunlara değinelim. Valilik kavramı çok eski tarihlere dayanmakta olup kökü Mezopotamya’daki Hammurabi Krallığı dönemine kadar uzanmaktadır. Bu müessese Asurlular’da da görülmüş, İran İmparatorluğunda “Satrap”, eski Mısır İmparatorluğunda “Nomarhes” diye adlandırılmıştır. O dönemlerde valiler Mezopotamya’da olduğu gibi, yöreleri derebeylik ile yöneten kişilerdi. Mısır İmparatorluğu’nda valilik babadan oğula geçerdi.

Romalılarda valiler İtalya dışında fethedilen yerlere, Senato tarafından tayin edilen kimselerdi. Bu dönemde valilerin şahsi çıkarlarını ön plana çıkarmaları sonucu atama esaslarında Roma imparatorları tarafından bir takım düzenlemeler yapıldı. Sezar valileri kendisi tayin etmeye başlamış, İmparator Augustus Senato’dan beş yıl önce ayrılan yargıçlar arasından seçmiştir. Valilerin rütbe farkları çatışmalara neden olduğundan II. yüzyılda hepsi “Praesides” adı altında birleştirilerek merkezi otorite güçlendirilmiştir. Valiler eyaletlerdeki mülki ve askeri tüm sorumlulukları taşımışlar. II. yüzyıldan itibaren askeri konular, valilerin elinden alınarak yalnız vergi toplama, denetleme, yargı görevleri verilmiştir. VIII. yüzyılda tekrardan dış tehditlerin artması üzerine eyaletler “Statagos” adı verilen yeni bir sistemle askeri şehirler haline gelmiştir.

¹⁷ Mehmet Ersan, *İzmir Kent Ansiklopedisi Tarih*, C.I. İBB. Yayınları, İzmir, 2013, s.51, 52, 53, 54.

¹⁸ Ünal, N., a.g.e., s.38.

Osmanlı Devleti'nde de durum hemen hemen aynıdır. İdari teşkilatlanma Osman Bey döneminde başlamış, Romalılarda olduğu gibi fethedilen yerlerin idaresi kadı, subaşı veya beylere verilmiştir. Rumeli'nin fethinden sonra Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği kurulmuş ve bu beylerbeyi buldukları yerlerde Padişah adına vergi toplamak bölgeyi bayındır kılama askeri konularda sorumluluklar gibi görevler üstlenmişlerdir.

Önceleri eyalet şeklinde siyasi ve askeri kademe olarak görülen il teşkilatı daha sonraları coğrafi ve iktisadi konumlarına göre küçülmüş ve bu birimlere vilayet beylerbeylerine de vali adı verilmiştir.¹⁹

1426'da Aydın sancağına bağlı bir kaza merkezi olarak İzmir, Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. 1530'larda kurulduğu kabul edilen Sığla Sancağı'na bağlanmış, sancağın merkezi İzmir'de olmayıp Kuşadası veya Selçuk'ta olduğu tahmin edilmektedir. Bu dönemde İzmir sadece bir kaza merkezi durumundaydı. Şehrin sade idare yapısı onun gelişmesinde büyük katkı sağlamıştır. İzmir 16. yüzyıldan itibaren padişah hassı olarak ayrıldığından en büyük yönetici kadı idi. Kadı şehrin her işine bakıyor; ticari hayatı da kontrol ediyordu.

İzmir Osmanlı Devleti'nde Sığla Sancağı'na bağlı olarak görülüyordu ve bu sancağın merkezi Cezayir'di. 18. yüzyılın sonlarında bir ara Mentеше Sancağı ile birleştirilmiş 1808'de ayrılmıştır. 1829'dan sonra oluşturulan Redif Müşirlikleri'nden birisi Aydın'da kurulmuş, İzmir de askeri bakımdan oraya bağlanmıştır.

1841'den itibaren zaman zaman Aydın Eyaleti'nin merkezi olan İzmir 1853-1850 arasında tekrar Aydın'a taşınmıştır. Sultan II. Abdülmecit'in, 23 Ocak 1850 tarihli iradesi ile Aydın eyaletlerinin merkezi İzmir'e taşınmış 1867'de yeniden bir düzenlemeyle bu vilayet bugünkü İzmir, Aydın, Manisa, Muğla, Denizli eyaletlerini de kapsayacak şekilde teşkil edilmiştir.²⁰

İzmir'de Cumhuriyet döneminde valilik yapan valilerin isimleri ve görev süreleri şu şekildedir:

M. Abdülhalik RENDA-11.09.1922 - 8.8.1923

¹⁹Mehmet Ali, Keskin, *İzmir Valileri 1390-1989*, Karınca Matbaası, İzmir, 1989, s.,1,2.

²⁰Tuncer, Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir, 1974, s.53, 54, 55.

Aziz AKYÜREK-28.8.1923-21.7.1924
İhsan PAŞA- 22.7.1924-2.1.1926
Kazım DİRİK-27.3.1926-7.8.1935
Fazlı GÜLEÇ-9.8.1935-17.3.1939
İbrahim Etem AYKUT- 29.5.1939-3.6.1940
Fuat TUKSAL- 5.8.1940-23.5.1942
Sabri ÖNEY-3.7.1942-28.12.1943
Refik Şefik SOYER-26.1.1944-31.1.1948
Osman Sabri ADAL -19.2.1948-30.11.1951-16.6.1952-6.9.1952
Muzaffer TUĞSAVUL-28.1.1952-15.5.1952
Muzaffer GÖKSENİN-7.9.1953-2.10.1954
Kemal HADIMLI- 16.12.1954-27.5.1960
Burhanettin ULUÇ-11.6.1960-7.11.1961
Enver SAATÇIGİL-17.3.1962-20.6.1964
A. Niyazi DALOKAY-20.06.1964-8.09.1964
Namık Kemal ŞENTÜRK-4.12.1964-22.6.1973
Mehmet Raşit BİLGEGÖRÜN-23.6.1973-15.12.1974
Orhan ERBUĞ-16.12.1974-2.7.1975
Mustafa UYGUR-15.7.1975-8.12.1975
Turgut EĞİLMEZ-6.1.1976-19.9.1977
Necdet CALP-11.2.1978-11.12.1979
Nazmi ÇENGELCİ-11.12.1979-8.1.1981
Hüseyin ÖĞÜTÇEN- 8.1.1981-10.2.1984
M. Vecdi GÖNÜL- 13.2.1984-11.1.1988
Nevzat AYAZ-23.1.1988-17.10.1989

Kutlu AKTAŞ-21.4.1990-23.7.1997

Erol ÇAKIR-24.7.1997-13.8.1998

Kemal NEHROZOĞLU-14.8.1998-30.5.2000

Alaaddin YÜKSEL-09.08.2000-17.02.2003

Yusuf Ziya GÖKSU-19.2.2003-16.7.2005

Oğuz Kağan KÖKSAL-29.7.2005-09.3.2007

M. Cahit KIRAÇ-20.03.2007-21.05.2013

Mustafa TOPRAK-31.05.2013-10.06.2016

Erol Ayyıldız 10.06.2016-...²¹

²¹ <http://www.izmir.gov.tr/gorev-yapmis-valilerimiz>

İKİNCİ BÖLÜM

KAZIM DİRİK'İN HAYATI

2.1.ÇOCUKLUĞU VE AİLESİ

Kazım Dirik 1881 yılında Makedonya'nın Manastır kentinde dünyaya geldi.²² Babası Selanikli Mülazım Hasan Bey'dir. Büyükbabası ise Selanik Çarşı Ağası Kerim Çavuş'tur.²³

Babası Hasan Bey, Rus savaşında Lofça Muhasarası'nı yaran Süvari Bölüğü'nün bir zabiti ve aynı zamanda Plevne kahramanlarındandı.²⁴

Annesi Manastırlı Hüsniye Hanım'dır ki, kendisinin Mısır'ın meşhur valilerinden biri olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile de kanbağı bulunmaktadır.Hasan Bey, Hüsniye Hanımın ikinci eşidir,ilk eşinden de kimliği tespit edilemeyen bir oğlu olduğu bilinmektedir.²⁵Hasan Bey ile Hüsniye Hanımın tek çocukları olan Kazım Bey hakkında çeşitli kaynaklardan bilgiler verilse de kendisinin açıklamasıyla: “Makedonya’da Manastır Şehrinde 1881 tarihinde doğdum, Halis Türk kanındanim.”diyerek kendi ağzından bizzat doğum tarihini ve doğum yerini bildirmiştir.²⁶

Hasan Bey ile Hüsniye Hanımın evliliği uzun sürmemiş,Kazım Dirik çok küçük yaşlarda iken anne ve babası ayrılmıştır.Kazım Dirik annesiyle beraber Manastır’da kalmış,babası Selanik’e giderek ikinci kez evlenmiş; bu evliliğinden Sabiha adında bir kızı olmuştur.Fakat ikinci eşi vefat ettiği için bu evliliği de uzun sürmemiştir. 78 yaşında üçüncü kez evlenen Hasan Bey, Dimetoka’da Kozan Beyi’nin üç kız torununun en küçüğü olan Faniye Hanım ile evlenmiştir.Bu evliliğinden iki oğlu olur: Nurettin ve Salih Beyler.²⁷

Kardeşi Nurettin Bey Çanakkale’de Arıburnu’nda elinde bomba olduğu halde İngiliz siperlerinin tel örgülerinde şehit olmuştur.²⁸Diğer kardeşi Salih Bey de askerlik mesleğini seçerek Hava Kuvvetleri’ne girmiş bir süre pilot olarak görev yaptıktan sonra

²² Serap, Tabak, *Kazım Dirik Paşa (1881-1941) (Askeri, Mülki Hayatı ve Şahsiyeti)*, KaraM Yay., Çorum, 2008., s.1.

²³ Reşit, Soyer,*General Kazım Dirik*,Yeniyol Matbaası,İzmir,1946., s.7.

²⁴ Soyer, R., a.g.y.

²⁵ Kazım Doğan, Dirik, *Vali Paşa Kazım Dirik Bandırma Vapurundan Halkın Kalbine*, Güner Yay. İstanbul, 2008., s.363.

²⁶ Soyer,R., a.g.e., s.7.

²⁷ Tabak,S., a.g.e., s.2.

²⁸ Soyer,R., a.g.e., s.7.

Kazım Dirik'in önerisi ile Bakım Subayı olarak görevine devam etmiştir.²⁹Kazım Bey'in biri üvey üçü öz olmak üzere toplam dört kardeşi vardır.

2.2. EĞİTİM HAYATI

Kazım Dirik'in eğitim hayatında ve fikirlerinin oluşmasında yaşadığı şehir olan Manastır önemli yer tutmaktadır.

Kazım Dirik çok küçük yaşta anne ve babasını kaybeder. Onu "Nene" dediği bir yakını büyütüştür. Küçük yaşlarda henüz okula yeni başlamışken okulda zengin çocukları yemeklerini gümüş tepsilerde yerken Manastır Asker İdadisi'nde Kazım Dirik isenenesi tatafindan okula getirilen tuz ve karabiberden oluşan yemeğine ekmeğini banarak yedi.Kazım Dirik'in beslenmesinden de anlaşılacağı üzere sınıf arkadaşları arasında biraz kıtır kalmıştı. Bu yüzden ona "Kazımça" derlerdi. Ne var ki Kazım Dirik hayatından bu öğünü hiç çıkarmamış sofrasından tuzu ve karabiberi ileriki yaşamında da eksik etmemiştir. ³⁰Kazımça anlaşılın o ki çocukken ne ise Kazım Paşa olduğunda da aynıdır. Yine tuz ve karabiber yiyen o koca yürekli adam çocukluğunu içinde getirmiştir.

Manastır Askeri İdadisi'ni bitirdikten sonra Kazım Dirik 1897 senesinde İstanbul Harp Okulu'na gider. Kazım Dirik 1899 yılında Harbiye'yi başarıyla bitirip piyade teğmen olarak mezun olur. Başarılarından dolayı kurmay sınıfına geçer. Bu yıllarda Harbiye Nazırı olan Enver Paşa ile de sınıf arkadaşdır. Hizmet yıllarının başlarında Rumeli'de bulunan Kazım Dirik, 1909'da Harp Akademisi'ne girerek öğrenimine devam etmiştir.Akademiye Kurmay Yüzbaşı olarak bitirir.³¹

Kazım Dirik'in, fikir yapısının ve düşüncelerinin oluşmasında Manastır şehrinin büyük payı vardır. Bu şehir aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin kilit şehirlerindendir. Öyle ki Manastır, bir zamanlar Rumeli Beylerbeyliği'nin de bulunduğu şehirdir. Manastır'ı önemli hale getiren bir diğer husus ise Osmanlı ordusuna subay yetiştiren okulların burada bulunmasıdır.³²

²⁹ Tabak, S., a.g.e., s.2.

³⁰ İsmail, Gün, Mahmut Ankara, *Kazım Dirik*, İstiklal Matbaası, İzmir,1971., s.9.

³¹ **Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, Ankara, 1972, s.114.**

³² Yeliz, Baltı, *General Kazım Dirik ve Trakya Umum Müfettişliği*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2008., s.2.

Kazım Dirik doğup büyüdüğü toprakları şu şekilde anlatmıştır.”Biz Makedonya’da doğmuştuk. Çocukluğumuzun olduğu kadar, gençliğimizin de en ateşli yılları o güzel topraklarda geçti.” demiştir. Onun kişiliğinin oluşmasındaki en önemli yer doğup büyüdüğü Rumeli topraklarıdır.³³

1907 yılında İşkodra Kale K. Top. Alb. Fahri Bey’in kızı Maide Hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten Turan, Orhan ve Şükran isimli üç çocuğu olmuştur.³⁴

2.3. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE GÖREVLERİ

2.3.1. Askerliğin İlk Yılları

Kazım Dirik ilköğretimini bitirince Manastır Askeri Rüştüyesi’ne okulun müdürü olan Mehmet Rüştü Bey aracılığıyla yazılır.³⁵Manastır şehri o dönem Osmanlı Devleti’ne asker yetiştiren tarihi bir Türk şehridir.³⁶ Burada Nine diye adlandırdığı bir akrabasının yanında kalmıştır.³⁷ Kazım Dirik, Manastır’da bulunan Askeri İdadi’den mezun olduktan sonra 1897’de İstanbul Harp Okulu’na girer. Harp okulunu 1899’da dereceyle bitirir. Harbiye’yi P. Tğm. rütbesini alarak tamamlar. Kazım Dirik, okuldaki başarılarından dolayı Kurmay sınıfına ayrılmıştır.Daha sonraları Osmanlı Devleti’nde önemli görevlerde bulunacak olan Enver Paşa’yla da sınıf arkadaşıdır. Askeri görevine ilk olarak kendisinin, çocukluğunun ve gençliğinin geçtiği Rumeli’de başlar. Kazım Dirik,1909’da İstanbul Harp Akademisi’nde girerek öğrenimine devam etmiş 1912’de Akademi’den “*Kur. Yzb. Kazım Dirik*” olarak mezun olmuştur.³⁸

Kazım Dirik, 17 Ocak 1900 ‘de Teğmen Rütbesiyle ilk görevine başlar 3. Ordu 5. Nişancı Taburu 1. Bölük Komutanlığı onu ilk görev yeridir. Daha sonra 20. Piyade Alayı 1. Taburunun 1. Bölük Takım Komutanlığı’na getirilmiştir.³⁹ 29 Ocak 1904 senesinde Piyade Üsteğmen oldu. Ayrıca 3. Ordu 117. Redif Alayı 4. Piriştine Taburu 1. Bölük Komutanlığı görevine atandı. 21 Ağustos 1904 tarihinde ise İşkodra

³³Gün, İ. - Ankara, M., a.g.e., s.9.

³⁴ Gürsel, Özgür, *Komutan ve Bürokrat olarak Kazım Dirik*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2006., s.126.

³⁵ Gün,İ. - Ankara, M., a.g.e., s.9.

³⁶Tabak, S., a.g.e., s.2.

³⁷Gün, İ. - Ankara, M., a.g.e., s.9.

³⁸Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Ankara, 1972, s. 114.

³⁹Dirik, K.D., a.g.e., s.26.

TümeniMülhakatı görevinde bulundu⁴⁰ ve aynı zaman da Tuz Kazası Kaymakamlığı yapmıştır.⁴¹

2.3.2. Tuz Kazası Kaymakamlığı ve İttihat-i Terakki Cemiyetine Girişi

Kazım Dirik ilk defa idareci olarak II. Meşrutiyetin ilanından sonra İşkondra Vilayetine bağlı , Tuz ilçesine kaymakam vekili olarak atanır. İlçe, Karadağ sınırına yakın olmasından dolayı çetecilerin etkin faaliyet alanıdır. Bu bölgedeki yöneticiler hem askeri hemde idari çalışmaları aynı anda sürdürmektedirler. Hal böyle olunca buradaki yöneticiler başarılı askerlerden seçilirler. Kazım Dirik'te bu bölgede bir yıl kadar görev yapmıştır. Görevi süresince ilçeyi bayındır hale getirmek için yoğun mesai harcamış ilçeye bir okul ve bir cami yaptırmıştır. ⁴²

Kazım Dirik bu görevi sürdürdükten sonra Harp Akademisi'ne girmeden tekrar kıta hizmetine döndü.1909 yılında 23. Tümen 68. Alay, 2. Tabur 2. Bölük Komutanlığı'na tayin edildi. Bu görevdeyken 16 Kasım 1909 da Harp Akademisi'ne girdi.⁴³ 1906 senesinde İşkondra Kale Kumandanı Miralay Fahri Bey'in kızı Maide hanımla evlendi. Büyük oğlu Turan 1908' de İşkondra' da doğmuştur.

Kazım Dirik 1904-1908 yılları arasında İşkondra Valiliği ve Kumandanlık Mühimme Kâtipliği'nde bulunmuştur.⁴⁴ Mühimme Kâtibi Kazım Bey 1904-1905 yıllarında Ohrili Eyüp Sabri Bey'in ve İsmail Canbulat Bey'in rehberliğinde İttihat ve Terakki'nin gizli Komitesi'ne seçilmiştir. İskontra Vilayeti Teşkilatı'nda görev almış, bu teşkilatlanmanın içinde Sapançalı Hakkı Bey, Bekir Lütfü Bey ve İşkondra halkından kimseler yer almıştır.⁴⁵

Ayrıca 1908 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk kongresine Mustafa Kemal Paşa, İsmet Bey(İnönü), Fethi ve Zeyrekli Kazım Beylerle birlikte katılmış olup kongre katipliğine seçilmiştir. Bunun yanı sıra Cavit Bey ve Servet Yaseri Beylerin görev yaptığı Nizamname Encümeni'nde de görev yapmıştır.⁴⁶

⁴⁰Tabak, S., a.g.e., s.4.

⁴¹Soyer, R., a.g.e., s.5.

⁴²Soyer, R., a.g.e., s.139.

⁴³Tabak, S., a.g.e., s.5.

⁴⁴Soyer, R., a.g.e., s.5.

⁴⁵ Dirik, K.D., a.g.e., s.29.

⁴⁶ Tabak, S., a.g.e., s.33.

Kazım Bey, çalışmalarını sürdürürken İşkondra'dan verilen jurnaller üzerine padişah II. Abdülhamit tarafından irade ile Yıldız Sarayına çağırılmıştır. Kazım Bey ile birlikte Mülazım Sapançalı Hakkı Bey'lerde Yıldız Sarayı'na davet edilmiştir. Davetin amacını gizlemek için çok iyi kılıç kullanan Kazım Bey ile bir Fransız eskrimcinin huzurda gösteri yapmaları istenmiştir. Bunda asıl amaç belli olduğundan Kazım ve Hakkı Efendiler gizlice kaçarak Avusturya'ya gitmişlerdir.⁴⁷ Fakat bu sırada Manastır ve Selanik'te meydana gelen olaylar sonucu sultan II. Abdülhamit, Meşrutiyeti yeniden ilan ederek Kanun-i Esasiye'yi tekrardan yürürlüğe koymuştur. Bu haber bütün Avrupa ajanslarında yayınlanmaya başlamış. Hakkı ve Kazım Beyler Bosna-Hersek ve Belgrad yolu ile Kosova'ya oradan da Selanik'e dönerlerken Ruguza'daki Osmanlı ve Ermeni Konsolosu'nun girişimiyle Mostar İstasyonu'nda Avusturya polisi tarafından tutuklanmışlar ve hapsedilmişlerdir.⁴⁸

Ancak Mostar valisinin, Bosna Genel valisine ve Belgrad Osmanlı elçisine şikayeti üzerine sebest kalarak Belgrad üzerinden Selanik'e giderler, İttihat ve Terakki Merkezinin yardımıyla Kazım Bey ve Sapançalı Hakkı Bey 24 saat içinde Manastır, Ohri üzerinden İşkondra'ya geçerek görevlerine dönerler.⁴⁹ Çünkü İşkondra henüz çözülmemiştir. En kısa sürede bir olayın çıkması beklenmektedir. İşkondra'ya girdikleri gün Erkan-ı Harbiye Yüzbaşı ve Saray Hafiyesi olan Tahir Bey Fırka Zabiti tarafından göz altında Selanik'e gönderilmiştir.⁵⁰ II. Meşrutiyetin ilanından sonra 31 Mart Vakası gerçekleşmiş bu sırada Kazım Dirik, Karadağ hududunda bulunan Tuz Kazası kaymakamı olmuştur.⁵¹ 1909-1912 yıllarında Harp Akademisi'nde öğrenci olarak bulunmuştur.⁵² Kazım Dirik, Balkan Savaşları'nın başlangıcında Başkumandanlık Erkan-ı Harbiye'sinde görev almış. Bir süre sonra Stranca mıntikasındaki Tekalif-i Harbiye Kumandanlığı'na daha sonra da Mahmut Muhtar Paşa'nın yönetimindeki Menzil müfettişliğine getirilmiştir. I. Balkan Savaşı'nın sonunda, Osmanlı ordusunun Çatalca hattına çekilip yeniden düzenlenmesinde teşekkül ettirilen III. Kolordu Komutanlığı'na verilen Mahmut Muhtar Paşa'nın yanında Başkumandanlık İrtibat

⁴⁷ Dirik, K.D., a.g.e., s.29.

⁴⁸ Tabak, a.g.e., s.33.

⁴⁹ Dirik, K.D., a.g.e., s.30.

⁵⁰ Tabak, a.g.e., s.34.

⁵¹ Dirik, K.D., a.g.y.

⁵² Dirik, K.D., a.g.y.

Subayı olmuştur. Savaş boyunca bu karargahda kalmış.⁵³ Osmanlı ordusu taarruza geçtiğinde, Kazım Dirik kumandanıyla beraber yaralanmıştır.⁵⁴

2.3.3. Balkan Savaşları'nda Kazım Dirik

Osmanlı Devleti'nin güçten düşüğü ve Avrupa'daki topraklarını korumakta güçlük çektiği sırada Ferdinand, Sofya'da kendisini Bulgarların çarı ilan etmiş ve Bizans İmparatorluğu'nu canlandırma yollarını aramaya başlamıştır. Bosna'nın Avusturya topraklarına dahil edilmesini sindiremeyen Sırbistan, gözünü Makedonya topraklarına dikmiştir. Yunanlılar Girit kökenli, Venizelos önderliğinde tarihi Yunan topraklarını birleştirme arzusuna kapılmışlardır. Gelişen şartlar iyiden iyiye Balkan devletlerini birbirlerine yakınlaştırmıştır. Sırp ve Bulgar hükümeti muhtemel bir Balkan savaşından sonra Makedonya'ya özerklik verilmesi yada aralarında paylaşılması konusunda anlaşmışlardır. Balkanlarda bütün ön hazırlıklar bitmiş artık savaş ilanı için bir bahane beklenmektedir. Karadağ sınır güvenliği gerekçesiyle Kuzey Arnavutluk'a ve Novipazar Sancağı'na birliklerini gönderir. Ortam iyice gerilir. Osmanlı Devleti savaşın kaçınılmaz olduğunu görünce 17 Ekim'de, Sırp ve Bulgar Büyükelçilikleri'ni İstanbul'u terk etmeye çağırır. Aynı gün içinde taraflar birbirlerine savaş ilan ederler⁵⁵

Kazım Bey, Bulgar kuvvetlerine karşı savaşacak olan Doğu Ordusu'nda görev almış olup; bu ordu 1., 2., 3., ve 4. Kolorduları ile 16., 17. Ve 18. Redif Kolorduları'ndan oluşmaktaydı. Ordunun komutanı Abdullah Paşa'dır. Mahmut Muhtar Paşa, 3. Kolordu Kumandanı olarak göreve başlamış daha sonra II. Doğu Ordusu Kumandanlığı'na atanmıştır. Mahmut Muhtar Paşa burada kendisine yardımcı olacak kişilerin olduğu bir heyet oluşturur. Bu heyette : Kurmay Albay Ali Kemal Bey, Yarbay Abdürrahaf Bey, Bahriye 1. Sınıf Yüzbaşı Hüsni Efendi, Kurmay Binbaşı Selahattin Bey, Kolağası Kazım Bey, ve Süvari Binbaşı Von Hachwachter Beyler kendine yer bulmuştur. Menzil görevini üstlenmesi Kazım Dirik'in oluşturulan bu Kurmay Heyeti'ne girmesinde etkili olmuştur.⁵⁶ Kazım Dirik'in askeri kimliği incelendiğinde en belirgin olan özelliği menzilciliğidir.⁵⁷

⁵³Gün, İ., - Ankara, M., a.g.e., s.11.

⁵⁴Soyer, R., a.g.e., s.5.

⁵⁵Tufan, Gündüz., v.d., *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara, 2012., s.590

⁵⁶Dirik, K.D., a.g.e., s.25.

⁵⁷Dirik, K.D., a.g.e., s.25.

Balkan Savaşı sırasında Ordu Çatalca'da toplatılıp küçültülünce Kazım Dirik, Mahmut Muhtar Paşa komutanlığındaki III. Kolordu'nun İrtibat Subaylığı'na (haber alma, Muhabere Subaylığı) getirilmiştir. Burada iken girişilen bir taarruz harekâtında at üstünde Mahmut Muhtar Paşa ile birlikteyken yaralanmış ve eşi Maide Hanım'ın anlattığına göre, bir süre Alman Hastahanesi'nde tedavi görmüştür.⁵⁸

Balkan Savaşları'nda Osmanlı ordusunun menzil işlerini yürütmesi ve bu işlerin başarıyla üstesinden gelmesi sonucu merkezi İstanbul'da bulunan II. Ordu Menzil Müfettişliği'ne getirilmiştir.⁵⁹

Yarbay Cemal Bey'in, İstanbul Muhafızlığı döneminde Muhafızlık Kurmay Başkan Yardımcılığı'na terfi etmiştir.⁶⁰ Bu görevini yürütürken binbaşı olmuştur. Aynı zamanda Beyoğlu Cihet Kumandanlığı'nda bulunarak menzil işleriyle meşgul olduğunu belirtir.⁶¹

2.3.4. I. Dünya Savaşı'nda Kazım Dirik

Osmanlı Devleti 1909-1914 yılları arasında sancılı bir dönem yaşarken, dünya siyasetinde bir takım önemli olaylar yaşanmaya başlamıştır. İtalya'nın birliğini kurması, Almanya'nın siyasi birliğini tamamlaması, Avrupa'da ki dengelerin değişmesine sebep olmuştur. Almanya'ya karşı İngiltere; Fransa ve Rusya ile anlaşarak Üçlü İtilaf Gurubu'nu kurmuşlardır. Almanya ise İtalya ve Avusturya-Macaristan devletleriyle anlaşmış ve İttifak Gurubunu meydana getirmişlerdir. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı Devleti önce İtilaf Gurubu'na dahil olmak istemiş fakat kabul edilmeyince İttifak Gurubu'na girmesi zor olmamıştır. Zaten yönetimde bulunan İttihat ve Terakki yöneticileri Almanya'ya karşı büyük bir hayranlık beslemektedir.⁶² Kazım Dirik için zorlu bir görev daha başlayacaktır. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle görev yeri Avrupalı sömürgeci devletlerin en fazla ilgilendikleri yerler olacaktır.

Osmanlı Devlet 1914 yılında Rus limanlarını bombalayarak I. Dünya Savaşı'na katılmıştır. Bu tarihlerde Bahriye Nazırı olan Cemal Paşa ise Suriye Valiliği'ne ve merkezi Şam'da bulunan IV. Ordu Komutanlığı'na tayin edilmiştir. Cemal Paşa,

⁵⁸Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, s.115.

⁵⁹Gün, İ., - Ankara, M., a.g.e., s.11.

⁶⁰Dirik, K.D., a.g.e., s.41.

⁶¹Soyer, R., a.g.e., s.5.

⁶²Gündüz, T., v.d., a.g.e., s.599-601.

Suriye'ye giderken menzil vazifesini yürütmesi için Kazım Dirik'i de Menzil Müfettişi olarak yanında götürmüştür.⁶³

2.3.4.1. IV. Ordu Müfettişliği

Kazım Dirik 28 Şubat 1915'te yarbaylığa terfi etti.⁶⁴Bu yıllarda Cebel-i Lübnan Fırka Kumandanlığı ve Filistin Gazze Cephesi 7. Fırka Merkez Grup Kumandanlığı görevini de ifa etti.⁶⁵

Kendi anlatımıyla “*Umumi Harp'te II. Ordu Menzil Müfettişi, Suriye IV. Ordu Menzil Müfettişi, Cebel-i Lübnan Fırka Kumandanı, Filistin, Gazze Cephesi VII. Fırka Kumandanı*”⁶⁶ görevlerinde bulunmuştur. Bu görev onun yarınlara iyi bir idareci, yaratıcı bir devlet adamı olarak yetiştiren ; yapıcı, yaratıcı, güçlüklerden yılmayan, çelik iradeli bir asker yapan görev olmuştur. Sınırları çok geniş olan bu Menzil Komutanlığı'nın içine aldığı alan;Toroslar'dan başlayarak Kanal ve Kızıl Deniz kıyılarında son bularak ; bütün Filistin, Suriye veSina Çölü'nü dedahil eden bir bölgedir. Menzil müfettişlikleri sonradan üçe çıkarılmasıyla beraber hepsinin üstünde ve bütün ordu mıntikasının bağlı olduğu, başında da Kazım Bey 'in bulunduğu Ordu Müfettişliği vardı.⁶⁷ Bu müfettişlikler: Ordu Menzil Müfettişliği. Şam merkezli bu Müfettişliğin komutanı, Bnb. Kazım Bey idi. Bir diğeri ise Kudüs Merkezli kurulan müfettişliktir. Bu menzil müfettişliğinin komutanı ise Yb. Ruşen Bey idi. Bir başka menzil müfettişliği olan Çöl Menzil Müfettişliği'dir ki bu teşkilatın başında ise Alb. Behçet Bey bulunmaktadır. Müfettişliklerin sorumluluk alanları ve yapıları: menzil komutanlıkları, menzil depoları, menzil hastahaneleri, askerler ve hayvanlar için su tesisleridir.

Kazım Dirik'in yıldızının parlamaya başladığı yer Ordu Menzil Müfettişliği'dir. Bu görevi sırasında Kazım Bey, ordunun tüm ihtiyaçlarını memleketin her tarafında görevlendirdiği personeli ile araştırıp bulmuş ve görevini eksiksiz yerine getirmiştir.⁶⁸

⁶³Gün,İ.,- Ankara, M., a.g.e.,s.11.

⁶⁴ http://www.ata.tsk.tr/06_milli_mucadele_komutanlari/mehmet_kazim_dirik.

⁶⁵ Tabak, S., a.g.e. , s. 35.

⁶⁶ Soyer, R., a.g.e., s. 5.

⁶⁷ Gün,İ., -Ankara, M., a.g.e., s. 12.

⁶⁸ Soyer, R., a.g.e., s. 11.

Kazım Bey'in albaylığa terfi zamanı gelmişti. Bu amaçla Kıt'a hizmetine çıkması gerekmekteydi. Cebel-i Lübnan'daki 43. Tümen Komutanlığı'na atandı. Yeni kumandanın gelişiyle bu Tümen Karargâhında hayat birden değişivermişti. Temizlik, disiplin başta geliyor; subaylar için tabildot düzenlenerek öğle sonrası çalışmalarının tam zamanında ve düzenli olması sağlanıyordu. Kumandan sabahın erken saatlerinde kendisine bağlı birliklere at üzerinde teftişe gidiyor gerekli denemeler yapıldıktan sonra saat 9.00'da karargâhına dönerek günlük işlerine başlardı. Tümene bağlı olan birlikler kısa sürede canlı bir duruma gelmişti.⁶⁹

Kazım Bey, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için birçok imalathanede kurmuş yeni depolar da yaptırmıştır. Ordunun ihtiyacı olan konserve, nal, tıbbi malzeme gibi birçok ihtiyacı eksiksiz olarak karşılamıştır.⁷⁰

Bölgede Ordu Komutanı olarak bulunan Cemal Paşa yaptığı bu başarılı hizmetlerinden dolayı Kazım Bey'i tebrik etmiş hatta Kanal seferinin yapılmasının onun sayesinde olduğunu belirtmiştir. Yine cepheyi kontrol için gelen Başkumandan Vekili Enver Bey ordunun iâşe sistemini çok beğenerek O da Kazım Bey'i tebrik etmiş.⁷¹

Kazım Dirik'in menzilciliğinin herkes tarafından kabul görülmesindeki birkaç hadise şöyle vuku bulmuştur:

Kazım Bey, yeni Yarbay olmuştur. Alman Komutanı Fon KRES Paşa'nın kısa sürede kendisine teslim edilmesini istediği demir su borularının temini o dönem için imkânsızdır. Menzil Komutanı olan Kazım Bey bu su borularını temin etmek için araştırmalara başlar. Yanında Sıhhiye Müşaviri Dr. Abdi Muhtar Bey vardır. O da işin nasıl halledileceğini kestiremiyordur. Yorgunluktan bir istasyonda parmaklıklara dayanıp şakalaşmaya başlayan Kazım Bey, parmağındaki yüzüğünü vurmasıyla oluşan sese bir an kulak verir ve "*buldum*" diyerek bağırır. Gerçekten parmaklıklar içi boş demir borulardan yapılmıştır. Bütün istasyonlar taranmış ve istenilen su boruları bu parmaklıklar olmuştur. Böylelikle Kazım Bey yine kıvrak zekâsını kullanmıştır.

Kazım Bey amirlerinin isteklerine "*bulurum, ederim*" derdi. Bu kelimedden başka bir şey söyleyemezdi çünkü bu kelimelerin anlamı onlar için imkânsız. Belki bu yüzden Kazım Dirik'e "palavracı" diyenler olsa da bu onun çekemeyenleri tarafından

⁶⁹ Gün, İ.,- Ankara, M., a.g.e., s. 16.

⁷⁰ Batı, Y., a.g.t., 2008, s. 9.

⁷¹ Batı, Y., a.g.y.

söylenmiştir. Kimsenin dediğine bakmayan Kazım Dirik kendinden istenileni geç kalarak yapsa da mutlaka sözünü yerine getirirdi.⁷²

Yedek subay olan Aşki Naili'nin Menzil Müfettişi olan Binbaşı Kazım Dirik ile ilgili olarak bir anısında; İstanbul'dan bölgeye asker sevkiyatı sırasında kendisinin içinde bulunduğu trenin demir yolunun bozulması sonucu askerlerin endişeye kapıldığını, Kazım Bey'in bölgeye gelerek sorunun çözümü için demir yoluna amele ve mühendis gönderdiğini, trende bulunan askerlere ise yiyecek getirdiğinden ve yolun çok hızlı bir şekilde tamir edilip trenin hareket ettiğinden bahsetmiştir.⁷³

Enver Paşa'nın isteğiyle IV. Ordu lağvoldu ve yerine Yıldırım Orduları Gurup Komutanlığı kuruldu. Kazım Bey, bu yeni kurulan ordunun lojistik desteği görevini üstlendi. Yeni ordunun kurulmasıyla Cemal Paşa'nın eski yetkileri kalmadığı için İstanbul'a döndü. Kazım Bey 18 Mayıs 1917 yılında Cebel-i Lübnan 43. Tümen Komutanlığı'na, Haziran 1917'de Filistin Gazze Cephesi 7. Tümen Merkez Gurup Komutanlığı'na tayin edildi. Bu görevi sırasında yaralandı.⁷⁴

Kazım Bey, Haziran 1918 senesinde Batum (Şark Orduları Grubu) Baş Menzil Müfettişliği'ne görevlendirilmiştir. Bu sırada Rusya ile Brest-Litowsk Antlaşması imzalanmış Kazım Bey, 1918 Ekim'inde Müfettişliğin lağvedilmesiyle İstanbul'a gelmiş. İmzalanan anlaşma gereğince Çanakkale ile Gelibolu'daki topve mühimmatın Anadolu'ya sevki için görevlendirilmiştir.⁷⁵

⁷² Gün, İ.,- Ankara, M., a.g.e., s. 14.

⁷³ Soyer, R., a.g.e., s. 13-14

⁷⁴ Tabak, S., a.g.e., s. 41-42.

⁷⁵ Batu, Y., a.g.t., s. 11.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE VE KAZIM DİRİK

3.1. SAVAŞ SONRASI GENEL DURUM VE MUSTAFA KEMAL PAŞA’NIN İSTANBUL’DAKİ FAALİYETLERİ

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşında en ağır yenilgiyi alan devlet olmuştur. Savaşın sonuçlanması ile Talat Paşa başkanlığındaki hükümet çekilmiş ve sadarete Ahmet İzzet Paşa gelmiştir. Yeni hükümet ilk icraat olarak mütareke girişimlerini sürdürmüştür. Irak cephesinde esir düşen İngiliz generali Towshend’in aracılığıyla 20 Ekim 1918 yılında barış istemiştir. Talep İngilizler tarafından kabul görmüş ve Bahriye Nazırı Rauf Bey’in başkanlığında Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ve Yarbay Sadullah Beylerden oluşan bir heyet Mondros’a gönderilmiştir. 30 Ekim 1918 günü imzalanan Ateşkes Antlaşması çok ağır maddeler içermekte olup ,Osmanlı Mebusan ve Ayan meclislerinde okunan antlaşma metni derin üzüntüye sebep olmuştur. Bu Mütareke ateşkes olmasına rağmen İtilaf Devletleribarış antlaşmasına lüzum görmeden antlaşmanın 7. maddesini bahane ederek hemen işgallere başlamışlardır. Osmanlı Devleti’ni I. Dünya Savaşı’na sokan İttihat ve Terakki komutanları Cemal, Talat ve Enver Paşalar2-3 Kasım’da Almanların Loreley Elçilik Vapuru’yla yurt dışına kaçmışlardır.⁷⁶

İşte koskoca imparatorluk, kendilerini medeni diye tabir eden Avrupalı sömürgeci devletler tarafından işgale uğramaya başlamıştır. Zaten Balkan Savaşları’ndan yeni çıkmış ordumuz hemen akabinde I. Dünya Savaşı’na girmiştir. Ve sonuçları çok ağır olan bir Ateşkes Antlaşması imzalamıştır. Peki şimdi ne olacaktır. İşte şanlı Türk tarihinde bir destan daha yazılmak için hazırды.

29 Nisan 1919 günü Harbiye Nezareti’ne çağırılan Çanakkale kahramanı Mustafa Kemal Paşa’dan Samsun’daki durum hakkında bilgi toplaması istenmiştir.⁷⁷ Karar işgal kuvvetleri tarafından, hükümete şöyle bildirilmiştir: “*Samsun ve havalisinde Türkler Rumlar’a taarruz ediyorlar. Bunu önleyin, yoksa oraları işgal ederiz*”

Anlaşıldığına göre Sadrazam Paşa bu tavsiye ya datereddütlerden sonra padişahın da rızasını alarak Mustafa Kemal Paşa’yı oralara göndermeye karar vermiştir. Zaten Mustafa Kemal’in de istediği Anadolu’ya geçmekti. Ama geçkin, tükenmiş ve kendi halinde bir eski Paşa olan Harbiye nazırıyla konuşurken anlıyor ki ne görevle,

⁷⁶ Gündüz, T., v.d., a.g.e., s. 661-663

⁷⁷ Dirik, K.D., a.g.e., s. 14

nede oralarda olan olaylarla ilgili hiçbir fikri yok. Harbiye nazırına göre iş, oralarda bir şeyler oluyormuş gidip biri tetkik etsinden ibaretti. Gidecek olanın taşıyacağı sıfatın adını bile düşünmemişti.

Oysa Mustafa Kemal Paşa için asıl olan kendisini İstanbul'dan Samsun'a çıkaracak köprüyü kurmaktı. O günü anlatırken şöyle der:

“Ben zaten şu veya bu suretle Anadolu'ya geçmek fırsatı arıyordum. Maden ki onlar teklif ettiler; fırsattan mümkün olduğu kadar istifade etmeliyim.” İşin teferruatı için Kazım İnanç ile düzenlemeler yapılır ve onaylanır. Artık geniş yetkilerle donatılmış bir müfettişliğe sahiptir⁷⁸

3.2. KAZIM DİRİK'E DAVET

Bu görevin kesinleşmesinden sonra Mustafa Kemal Paşa, Yaveri Cevat Bey'den kendine bağlı subaylar bulmasını ister. Cevat Beykarargâh için emir subayı ve diğer subayların kim olacağını saptarken, Mustafa Kemal Paşa, Şişli'de kendi evine yakın Feriköy Sineması'nın karşısında bulunan, mütevazı evde oturan Albay Kazım Bey'e önceden telefon ederek 1 Mayıs 1919 günü sabah uğradı. Çünkü Anadolu'ya gidecek heyet ve Karargah Kurmay Başkanlığı için hemşerisi Albay Kazım Bey'i düşünmekteydi. Evine ziyarete gidip Kazım Bey'e Anadolu'ya gideceğini ve kendisiyle gelip gelmeyeceğini sordu. Kazım Bey görevi hemen kabul etti.⁷⁹

Yıllar sonra bu hadiseyi bir Cumhuriyet Bayramı gecesi, baloda, Kazım Dirik şöyle anlatmaktadır:

“Büyük Savaş bitmişti, herkes gibi ben de üzgün, sıkıntılı, acılı günlerin bize neler getirebileceğini düşünüyorum ve bekliyordum. Bir gün Serencebey'de ki evimde, telefon çaldı koştum. Şu ses geldi:

-Ben Mustafa Kemal, sizinle biraz konuşmak istiyorum.

Hemen geleyim.

Hayır, ben geliyorum, dediler. Gönlümü alırsınız, dedim.

Bu konuşmadan biraz sonra Atatürk ile karşı karşıya konuşuyorduk. Bir ara:

⁷⁸ Şevket Süreyya, Aydemir, *Tek Adam*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2014., 39. Basım, C.I., s. 366.

⁷⁹ Sadi, Borak, *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları(1899-16 Mayıs 1919)*, Kaynak Yay., İstanbul, 1998, s. 246.

Kazım Bey, Ben III. Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya gidiyorum. Sizi Erkan-ı Harbiye Reisi (Kurmay Başkanı) almak isterim. Ne dersiniz? Dediler.

Bundan sonra konuşmamız şöyle deva etti:

Benim için büyük şereftir. Emrinizdeyim.

Hayır, önce düşününüz. Normal günlerde değiliz, orada büyük işler yapmak, kanadı kırılmış yurdumuza yeniden can vermek için geçmişimizi, başımızı vermek gerek olabilir.

Anlıyorum Paşam, sizin emrinizde yurt hizmetine hazırım, canım, başım bu toprak içindir.

Hayır Kazım Bey, bu da yetişmez, daha iyi düşününüz. Yuvanız var, çoluğunuz çocuğunuz var. Eğer iyi isteklerimize erişemezsek, onları sefil etmek, onlara kötü bir ad bırakmak var bunları da göze alabilecek misiniz?

Bugün neyimiz kaldı ki paşam, yarının ümidine sarılmak, yurt için çalışmak yolunda, sizin emrinizde, sizinle beraber bulunmak şerefi her şeyden üstündür.

Peki, dediler ve cigaralarından bir nefes daha çektikten sonra:

Yarın Harbiye Nezareti'nde Müsteşar İsmet Bey'i (İnönü) görünüz. O gerisini tamamlar diye buyurdular.

İşte, bugünkü kutsal Cumhuriyeti kurmayı o zamandan düşünen ve tasarlayan bu iki büyük şefin hizmetlerine ben böylece girmiş bulundum⁸⁰

Kazım Bey komutanından aldığı emir üzerine konuşmanın geçtiği günün ertesi sabahı (3 Mayıs 1919) erken saatlerde Harbiye Nazırlığı binasına gelmiştir. Nezaret Seryaveri Erkan-ı Harp Binbaşısı Salih Bey'in odasında Mustafa Kemal Paşa'yı beklemektedir. Bir süre sonra omuzlarında sırma bir kordon ve göğsünde kılıçlı bir altından Harp İmtiyaz Madalyası taşıyan, genç ve sarışın bir Paşa'nın geldiğini görür. Kazım Bey'in yeni görevi kendine tebliğ edilir.⁸¹

Karargâha alınacak elemanlar büyük kumandan tarafından özenle ve titizlikle seçilmekte kâh İstihzara Sulhiye Komisyonu üyesi İsmet Bey'in yanında kâh Erkan-ı Harbiye-i Umumiye II. Başkanı Kazım Paşa'nın (Diyarbakırlı) odasında isimler

⁸⁰ Soyer, R., a.g.e., s. 18-19.

⁸¹ Tarık Mümtaz, Göztepe, *Dün ve Bugün*, C.II., S:9., s. 27-29.

kararlaştırılmaktadır. Vazife alanlar hemen Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evine koşmaktadır.⁸²

9 Mayıs sabahı Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evinin kapısı sabahın erken saatlerinde alınır. Ozamanlarda sabahın erken saatinde kapının alınması pek hayırlı sayılmaz. Yol hazırlıklarında olan Mustafa Kemal Paşa, Yaveri Cevat Bey'in evinde kalmasını sağlamıştır. Cevat Abbas endişe ile kapıyı açar, aşağıda patırtıyı duyan Mustafa Kemal Paşa, merdiven sahanlığında gelenin kim olduğunu anlamak için bekler. Cevat Bey'in dost biriyle konuştuğunu seslerinden anlar⁸³

“-Cevat Bey, ziyaretçi kimdir?

Miralay Kazım Efendi teşrif ettiler Paşam... Yabancı değil.

Rahat bir nefes alır aşağıya iner ve sabahlıkta kırkını biraz geçmiş, kumral bıyıklarının uçları, I. Dünya Savaşı'nın modasını terk etmiş(ala kayser), güleryüzlü, babacan tavırlı Erkan-ı Harbiye Reisi'nin elini sıkıyor.

Hayrola, bu kadar erken?

Kazım Bey bir an, kısa bir an tereddüt geçiriyor. Anlaşılıyor ki getirdiği haber huzurla söylenecek gibi değildir:

“Sakin olunuz Paşam”, diyor. Bu çok acı bir haberdir.

Kazım Bey başını ne eğerek ekliyor:

-Düvel-i Muazzama İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline müsaade etmiş.

-Haber resmi mi?

-Hayır Paşam fakat mevsuk ve muhakkak... İtalyan işgal makamları Loyd Corc ile Venizelos'un arasında varılan anlaşmayı hükümete mahrem kaydı ile bildirmişler. İngiliz Donanması da, İzmir sularına hareket etmekte.

- Sadrazamı görmeliyim.

-Sadrazamı görmekten ne çıkacağını umuyorsun Paşam?

Hiç diyor Mustafa Kemal... Hiçbir Şey. Fakat bir an önce Samsun'a gidebilmek için imkanların teminine gayret edeceğim. Sizler de hazır olun. Artık kadro da yapılacak tayinler tamamlandı değil mi? Kuzum Kazım Bey, mahrem olarak bilmenizi isterim ki, belki İstanbul'dan ayrıldıktan sonra bize en basit yardımları bile yapamayacaklardır.”⁸⁴

⁸² Gün, İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 17.

⁸³ Gün, İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 18.

⁸⁴ Cemal, Kutay, *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, C. XIX, s. 10775.

Mustafa Kemal Paşa ve Samsun'a gidecek olanlar son hazırlıklarını yapmaktaydı. Kazım Bey de evine gelmiş ve askeri elbiseleri eski olduğundan ve valizinin olmamasından dolayı eski aile yadigarı bir takım eşyaları rehin vererek kendi yol için ihtiyaçlarını görmüş ve artan parayı eşine vermiştir.⁸⁵

Mustafa Kemal Paşa da son gecesini Şişli'deki evinde annesi ve kız kardeşiyle akşam yemeğinde bir araya gelerek geçirir; yer sofrasında tıpkı Selanik'teki gibi bir akşam yemeğidir.⁸⁶

3.3. MUSTAFA KEMAL PAŞA VE BERABERİNDEKİ HEYET SAMSUN'A GİDİYOR

Rauf Bey'in İngilizlerin hareketlerine izin vermeyecekleri veya vapuru yolda batıracaklarını söylemesine rağmen bu telkinler kimseyi yolundan döndürememiştir. Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler 16 Mayıs günü Galata rıhtımına otomobillerle gelirler. Burada hiçbir tören ve uğurlama programı olmadan sandallara binerek açıkta demirlemiş olarak bulunan Bandırma Vapuru'na çıkarlar.⁸⁷

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı basında dagaeniş yer bulmuştur. Türk gazetelerinde genel olarak, "*Kemal Paşa Dün Samsun'a Gitti*" başlığı altında şu haberler yer alıyordu:

*"Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ne tayin edilmiş olan Mirliva Mustafa Kemal Paşa ile müfettişlik kadrosunu teşkil etmiş olan 18 subay ve askeri memur dün akşam Bandırma Vapuru ile Samsun'a hareket etmişlerdir"*⁸⁸.

Emektar Bandırma Vapuru hareket etmeden önce işgal kuvvetleri adına vapurda araştırma ve inceleme yapacak olan İngiliz binbaşısı yola çıkmakta olan IX. Ordu Müfettişliği'nin kalabalık kadrosunu karşısında görünce şaşırıp kalmıştır. İngiliz binbaşı, bir milletin ordusu dağıtılmışken, silahları ellerinden alınıp depolanırken böyle kalabalık bir askeri heyetin Anadolu'ya geçişine bir türlü anlam veremiyordu.

Heyetin Kurmay Başkanı Kazım Bey, yolculuğun nedenini itilaf Devletlerinin Samsun'da meydana gelen olayları gidermeye bağlıyordu. Bu konuda bilgileri peş peşe sıralıyordu. Sonunda binbaşı ikna oldu ve vizeye parafını bastı. Gemi yola çıkabilmişti.

⁸⁵ Dirik, K.D., a.g.e., s. 16-17

⁸⁶ Aydemir, Ş. S., a.g.e. s. 370-371.

⁸⁷ Dirik, K.D., a.g.e., s. 61.

⁸⁸ Ömer Sami, Coşar, *İstiklal Harbi Gazetesi*, C. I, No: 3., s. 2.

Bu binbaşı geceyi uykusuz geçirdi sabaha kadar geminin yolcularını düşünüp durdu. Sabah olunca düşüncesi içinde büyük bir sıkıntıya düşünce İngiliz Yüksek Komiserliğindeki Şefi olan Ataşemiliter olan Wynham Deeds'in yanına giderek durumu anlattı. Bir süre anlamsız gözlerle birbirlerine baktılar ve gerçeği anladılar kuş kafesten uçmuştu.⁸⁹

Ataşemiliter Deeds durumu derhal Karadeniz Kuvvetleri Başkumandanı olan General Milne'e bildirmiştir İngiliz yazar Lord Kinroos, "Atatürk" adlı kitabında bu olaydan şöyle bahseder:

*"İngilizler Kemal'in bu yakın zamana yola çıkışının arkasından neler gelebileceğini anlar gibi olmuşlardı. Yüksek Komisyon'da Ataşemiliter olarak bulunan Wyndham Deeds gece yarısı Bab-ı Aliye Sadrazamı'nı uyandırmaya koştu diyor."*⁹⁰

Bu sırada Bandırma Vapuru yola çıkmıştır. Karadeniz boğazından itibaren Bandırma Vapuru kaderini dalgaların eline bırakır. Karadeniz yolculuğu tatsız hatta endişeli geçer vapurun son sürati 7 mildir. Makineler biraz eskimiştir. Deniz ise çok fırtınalıdır. Yolculuğun ilk saatinden itibaren Mustafa Kemal dışındaki herkesi deniz tutmuştur. Paşa bir bölmeye yaslanmış gözleri ufuktadır. Biraz da düşüncelidir. Geminin rotasının *tayin* işi de fiilen ona kalmıştır. Mustafa Kemal Kaptan'a şu emri verir: *"sahile yakın bir rota çiz ve hep buna göre vapuru yürüt..."* Burada amaç, tehlikeli bir durum olduğunda vapuru karaya oturtarak kendilerinin kıyıya çıkmasını sağlamaktır.

Kaptan İsmail Hakkı Dursun bu yolculuğa ait hatırasını şöyle anlatır:

"Paşa bir köşeye dayanmış, oturmakta ve kendilerine fitri bir hasret olan karikulbeşer metanet-i kalbiyelerinin esası olarak bilafütur ve daimi bir tefekkür içinde bulunmakta idiler."

Nihayet İnebolu geçilmiş Sinop limanına varılmıştır Paşa vapurun güvenlik ve hızının az olmasından dolayı kara yolu kullanmak istemişse de araç bulamadıklarından yine vapurla devam ettikleri yolculuklarını 19 Mayıs 1919 günü sabaha karşı Samsun'a ayak basarak tamamlarlar.⁹¹

Mustafa Kemal Paşa Nutuk adlı eserinde bu günden şöyle bahseder:

⁸⁹ Gün, İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 20.

⁹⁰ Lord, Kinroos, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, s. 256.

⁹¹ Aydemir, Ş.S., a.g.e., s. 371-372.

“ 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a çıktım Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu gurup I. Dünya Savaşı'nda yenilmiş...Bundan başka yurdun dört bir tarafında Hıristiyan azınlıklar gizli ve açık özel istek ve amaçlarının elde edilmesine devletin bir an önce çökmesine gayret gösteriyor... Trabzon, Samsun ve tüm Karadeniz kıyılarında kurulan merkezi İstanbul'a bağlı Pontus Cemiyeti rahatlıkla ve başarıyla çalışıyor...”⁹²

Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a ayak basan ve Bandırma Vapuru'nda bulunan heyetteki kişiler şöyledir:

Mirliva Mustafa Kemal Paşa, Dokuzuncu Ordu Müfettişi,

(Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Kurucusu, Mustafa Kemal Atatürk)

Kur. Alb. Kazım Bey, Müfettişlik Kurmay Başkanı.

(İzmir Valisi, Trakya Genel Müfettişi Kazım Dirik)

Kur.Yb.Mehmet Arif Bey, Kurmay Başkan Yardımcısı.

(İzmir suikastı sonucu I. Şube Müdürü

(Elçilik görevinde bulunmuştur.)

Bnb. Kemal Bey, Müfettişlik Topçu Kumandanı

(Emekli Korg. Kemal Doğan)

Dr. Alb. İbrahim Tali Bey, Ordu Sıhhiye Başkanı.

(Genel Müfettiş ve Milletvekili, İbrahim Tali Öngören)

Dr. Bnb.Refik Bey, ordu Sıhhiye Başkan Yardımcısı.

(Sağlık Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerinde bulunmuştur. Refik Saydam)

Yzb. Cevat Abbas, Müfettişlik Başyaveri.

(Milletvekili Cevat Abbas Gürer)

Ütğm. Muzaffer, Müfettişlik İkinci Yaveri.

(Cumhurbaşkanı Yaveri ve Milletvekili Muzaffer Kılıç)

Yzb. Ali Şevket, Müfettişlik Emir Subayı.

(Milletvekili, Ali Şevket Öndersev)

⁹² Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk,İnkılâp Yay. İstanbul, 2009, , s.29-30.

Ütğm. Hayati Bey, Müfettişlik Kurmay Başkanı Emir Subayı.

(TBMM ve Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü)

Yzb. Mümtaz Bey, Müfettişlik Kurmay Mülhacı.

(Trabzon'da Foto Mümtaz Tünay)

Yzb. İsmail Hakkı, Müfettişlik Kurmay Mülhacı.

(Soyadı tespit edilememiştir.)

Yzb. Mustafa Vasfi Bey, Müfettişlik Karargah Kumandanı.

(Dört dönem Tokat milletvekilliği yapan Mustafa Vasfi Süsoy)

Ütğm. Abdullah Bey, Müfettişlik İaşe Subayı.

Şifre Katibi Faik Bey, Birinci sınıf katip.

(İskan genel müdürlüğü Mutemedi Faik Aybars)

Şifre Katibi Yardımcısı Memduh Bey.

(Cumhurbaşkanlığı memurlarından Memduh Atasev)

Kur. Alb. Refet Bey, Merkezi Sivas'ta bulunan III. Kolordu Kumandanı Olarak.

(Emekli General ve Milletvekili Refet Bele)

Ütğm. Arif Hikmet Bey, Kurmay Mülhacı Sonra III. Kolordu Yaveri.

(Emekli Hakim Tümğ. Hikmet Gerçekçi)⁹³

Mustafa Kemal Paşa 20 Mayıs'ta sadrazama bir telgraf gönderir ve 21 Mayıs'ta bölgede İngiliz Yüzbaşı Hurst ile görüşür Bölgedeki durumdan rahatsız olan İngiliz Yüzbaşı, 6 Haziran'da son derece kaygılı bir telgraf göndererek Mustafa Kemal Paşa'yı 8 Haziran'da İstanbul'a geri çağırılmasına sebep olmuş olsa da Mustafa Kemal çağırılma nedenini sorup zaman kazanmıştır.⁹⁴

⁹³ Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, Ankara, 1972, s.356.; Gün,İ., - Ankara, M., a.g.e. s. 22-23.

⁹⁴Fabio L. Grassi, *Atatürk*, çev.; Eren Yücesan Cendey, İdil Matbaası, 1. Baskı, İstanbul, 2009., s. 152-153.

3.4. HAVZA'YA VE AMASYA'YA GEÇİŞ

Kazım Dirik kendi anlatımıyla Havza'ya hareket etmelerini şöyle anlatır:

“Samsun'dan Havza'ya arabayla ya da otomobille gidecektik. O tarihte bütün memlekette ya (T) modeli Ford otomobilleri veya Almanlardan kalan meşhur Benz otomobilleri vardı. Fordlar yeni yeni geliyordu. Samsun'da ise bir tane eski Benzlerden bulunuyordu. Şoförümüz gayrimüslim yaşlıca bir adamdı. Araba ikide bir arıza yapıyordu. Siz o gün 35 yaşındaki bu Muzaffer kumandanının hareket ve heyecanını tasavvur edemezsiniz.⁹⁵ Araç yine arıza yapmıştı. Aracın arıza yaptığı yerde yaşlıca bir köylü tarlasını sürmekteydi. Mustafa Kemal yanımıza gelen köylü ile sohbe başlamıştı. Mevzu hemencecik memleketin haline intikal etti. Paşa'nın halktan birisi olarak kendini duyurmaya çalıştığı vatanının içinde bulunduğu tehlikeler, yaşlı köylünün üzerine hemen hemen hiçbir tesir yapmıyordu: Ahali, bozguna, felakete, derde kanıksamış gibiydi. Paşa nihayet dedi ki:

Hemşeri, düşman Samsun'a asker çıkaracak, belki buraların hepsini ele geçirecek, sen ne rahat toprağını sürüyorsun!..

Tahrik etmek istiyordu. Fakat karşıdaki mutlak fütursuzlukla şu cevabı verdi:

Paşa Paşa, sen ne diyon? Biz üç kardeştik, ikide oğul vardı. Yemen'de, Kafkas'ta, Çanakkale'de hepsi elden gitti, bir ben kaldım. Evde sekiz öksüzle yetim, üç dul kalmış kadın var. Hepsi benim sabanımın ucuna bakarlar şimdi benim vatanımda, yurdumda, naha şu tarlanın ucu. Düşman oraya gelinceye kadar benden hayır yok!”⁹⁶

Paşa burada Kurtuluş Savaşı'na katılacak kadroya yeni kişiler aramıştır. Karşılarına çıkabilecek engelleri birer birer inceleyerek bu engellere karşı alınacak önlemleri değerlendirmişlerdir.⁹⁷

Mustafa Kemal Paşa buradan zaman kaybetmeden Amasya'ya doğru yola çıkmıştır. Yorucu bir yolculuktan sonra Amasya 'ya varılır. Birkaç gün içinde Ankara'dan Ali Fuat Paşa'yı, İstanbul'dan Rauf Bey'i kendisiyle istişare yapması için Amasya'ya çağırır. Kazım Karabekir Paşa gelemeyeceğini belirtmiş. Ancak yapılacak toplantıda alınacak kararlara katılacağını bildirmiştir. Gerçekten Amasya' da bir toplantı yapılır. Toplantıya adı geçenlerle birlikte Refet Bey, Kurmay Başkanı Kazım Bey, Bnb. Hüsrev Bey'lerde katılır. Toplantıyı Mustafa Kemal Paşa yönetir. Bu gizli toplantıya

⁹⁵ Mehmet Aldan, *Ulusal Kurtuluşumuzda Atatürk yolunda Yöneticiler*, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2001, s. 313.

⁹⁶ Gün, İ., - Ankara, M., a.g.e. s. 26.

⁹⁷ Tabak, S., a.g.e., s. 54-55.

katılanlar Anadolu harekâtının esaslarını tespit etmişlerdir. Alınan kararların “Milli Bir Sır” olarak kalmasını kararlaştırmışlardır.⁹⁸

“Amasya, Anadolu ve Rumeli ulusal örgütlerini birleştirerek bir merkezden yönetmek üzere Sivas'ta genel bir ulusal kongre yapmaktı. Emir subayım Cevat Bey'e 21/22 Haziran 1919'da Amasya'da yazdırdığım genelgenin esasları şunlardı:

Yurdun bütünlüğü ve ulusun bağımsızlığı tehlikededir.

İstanbul Hükümeti üzerine aldığı sorumluluğun gereğini yerine getirememektedir. Bu durum ulusumuzu yok olmuş gibi göstermektedir.

Ulusun bağımsızlığını yine ulusun istek ve kararı kurtaracaktır.

...

8- Doğu illeri adına 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kongre toplanacaktır. O güne kadar öteki il temsilcileri de Sivas'a gelebilirse, Erzurum Kongresi'nin üyeleri de Sivas'a hareket edebilirler.

Görüldüğü gibi bu kararlar öyle bu kararın karanlık bir odada korkunç ve esrarengiz bir karar olmadığı sanırım kolaylıkla anlaşılır. Efendiler o müsvedde aynen şu kağıtlardır. Sonunda benim imzam vardır. Birde görevinden dolayı Kurmay Başkanım bulunan Kazım Bey, Hüseyin Bey ve Muzaffer Bey'in imzaları da bulunmaktadır.”⁹⁹

Her türlü telgraf ve haberleşmeyi Kazım Bey yürütüyordu. Davet edilenlerden biride o esnada Bitlis Valiliği yapan Mazhar Bey idi. Fakat Mazhar Bey ile Mustafa Kemal Paşa arasında bir güven problemi vardı. Mazhar Müfit Bey daha sonradan öğrendiği gerçeği şöyle aktarmaktadır:

“Sonradan yani Mustafa Kemal Paşa'ya mülaki olup kendisiyle işbirliği yaptıktan sonra öğrendim bu Bitlis'te dünyadan habersiz, ajanssız, gazetesiz, postasız vakit geçirirken ve kendi kendime duyduğum şüphelerle boğulurken Mustafa Kemal Paşa telgrafımı alıyor; Müfettişlik Erkan-ı Harbiye Reisi olan Kazım Bey'e: “Bu Vali galiba bizden değil yahut da bize itimat etmiyor. Kendisine çektiğimiz telgraf gayet açık idi.” demiştir. Kazım Bey'de: Paşam, Mazhar Müfit'in bizden olmamasına imkân yok. Ben Balıkesir'de Fırka Kumandanı iken kendisi mutasarrıftı. Kendisini yakından tanırım. Siyasi kanaatlerini iyi bilirim. Aramızda dostluk ve itimat vardır. Müsaade buyurursanız aynı telgraftı birde ben kendi imzam ile çekeyim, diyerek müsaade istiyor. Hakikatten çektiği

⁹⁸ Gün, İ., - Ankara, a.g.e., s. 28.

⁹⁹ Atatürk, M.K., a.g.e., s. 51-52

telgraf geldi. Fakat ben yine “Damat Ferit’in bu adamlarının tuzağına düşmeyeceğim” fikr-i sabitini muhafaza ederek ,Kazım Bey’e de müspet cevap vermedim....”¹⁰⁰

3.5. ERZURUM’A GEÇİŞ VE ERZURUM KONGRESİ

26 Haziran sabahı Amasya’dan yola çıkılır. Turhal üzerinden Tokat’a varılır.¹⁰¹ Amasya-Tokat yolculuğu oldukça sıkıntılı geçer. Mustafa Kemal Paşa endişeli ve tedirgindir. İstanbul’un davetine uymayarak geri dönmemiştir. Her şeyden ürker. Samsun’dan Havza’ya giderken şarkılar söyleyen bu adamı derin bir sessizlik almıştır. Kasabanın girişinde yirmi kadar asker ve bir binbaşı otomobili durdurur. Mustafa Kemal Paşa otomobilden iner ve binbaşı bir asker selamıyla astın üste verdiği gerekli haberleri Paşa’ya verir. Bu durumun ardından Mustafa Kemal Paşa derin bir nefes almıştır. Tokat’a girer girmez hemen telgrafhaneye el koymuştur. Sabah olunca Tokat’tan hemen yola çıkılır.¹⁰² Sivas üzerinden Erzincan’a ve Erzurum’a yol alırken Paşa’nın kulağına İstanbul’un hoşnutsuzluğuyla ilgili bilgiler gelmektedir. Bir tertip hazırlığı içinde bulunduğu bile kulağına çalınmıştır.¹⁰³ Mustafa Kemal Paşa ve Maiyeti 1919 yılının temmuzunun 3 günü Erzurum’a gelir ve burada hazır bulunan Karabekir Paşa, tarafından karşılanır.¹⁰⁴

Mustafa Kemal Paşa, karargahını Erzurum’a varışından iki gün sonra Erzurum Müstahkem Mevki Komutanlığına ait binaya kurar.¹⁰⁵ Paşa, konağa yerleştikten sonra kentlin ileri gelenleri ziyarete gelmektedir. Ancak bu aşamada ipler İstanbul Hükümeti ile iyice gerginleşmiştir.¹⁰⁶

Erzurum günleri, Mustafa Kemal Paşa için en sıkıntılı günlerdi. İstanbul ve başta Padişah olmak üzere Sadrazam, Harbiye Nazırı ve İşgal Kuvvetleri Kumandanları onu geri çağırıyordu. Ali Galip isimli birini Paşa’yı tutuklamak ve öldürmek için görevlendirmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa İstanbul’da bazı kimseler ile haberleşmekteydi.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Mazhar Müfit, Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, II. Baskı, TTK Basımevi, Ankara, 1986, s. 12.

¹⁰¹ Gün, İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 28.

¹⁰² Şevket Süreyya, Aydemir, *Tek Adam*, C.II, 29. Basım, Remzi Kitap Evi, İstanbul, 2012, s. 47-48.

¹⁰³ Kemal, Arı, *Türk Devrim Tarihi*, C.I., Zeus Yay., İzmir, 2012, s. 254.

¹⁰⁴ Gün, İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 28.

¹⁰⁵ Dirik, K.D., a.g.e., s. 64.

¹⁰⁶ Arı, K., a.g.y.

¹⁰⁷ Gün, İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 29

Bugünlerde karargahta uzun süreli bir toplantı yapıldı. Toplantıya Mazhar Müfit Bey, XV. Kor. Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Erzurum Valisi Münir Bey, Hüseyin Rauf Bey, İzmir Mutasarrıfı Süreyya (Süreyya Yiğit), Dr. Bnb. Refik Bey, Kurmay Başkanı Kazım Dirik ve Kur. Bnb. Hüsrev Bey'ler katıldı¹⁰⁸.

Mustafa Kemal Atatürk Nutuk adlı eserinde, konudan toplantıyla ilgili olarak; katılanlara durumun önemini anlattığını görevin el altından değil açıkca yapılacağını katılanların kendisini dinleyip kendisine yardımcı olacaklarını söylediklerini ve işin başında bizzat kendisinin olmasını istediklerini anlatır.¹⁰⁹

Mustafa Kemal Paşa, askerlik mesleğinden çekildikten sonra dahi yanındakiler emirlerine uyacaklarına söz verdiler. Kazım Dirik de hayatı boyunca ve Atatürk'ün ölümünden sonra dahi bu çizgisinden ayrılmamıştır.¹¹⁰

Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul hükümeti tarafından İstanbul'a gelmesi yönünde emirler yağmaya başlamıştır. Önce hava değişimi alıp İstanbul'a gelmesini önerenler, sonra daha tehditkâr konuşmaya başlamışlar. Daha sonra doğrudan Sultan Vahdettin devreye girer. Paşa'nın İstanbul'a dönmesini istemektedir. Bu baskı ve İstanbul Hükümeti'nin tutumu karşısında Mustafa Kemal Paşa çok sevdiği askerlik mesleğinden ayrılmak zorunda kalmıştır.¹¹¹ 7/8 Temmuz 1919 gecesini sarayla yapılan uzun telgraf konuşması sırasında İstanbul Hükümeti ve Saray, Mustafa Kemal Paşa'nın görevine son verir. Mustafa Kemal Paşa da aynı gece saat 22.50 'de Harbiye Nazırlığı'na, 23.00'de ise padişaha resmi görevi ile birlikte askerlikten de istifa ettiğini bildirmiştir.¹¹²

Paşa'nın istifasını takiben Dr. Bnb. Refik (Saydam), Bnb. Hüsrev (Gerede), Müfettişlik Kalem Amiri Hayati Bey (Atatürk'ün Özel Kalem Müdürü), Yaveri olan Cevat Abbas, ordu ve askerlikle münasebetlerini kesmiş bulunuyordu. Yalnız Miralay Kazım Bey, Erzurum Kale Kumandanlığı'na tayin edilmiş olduğundan askerlikle ilgisini muhafaza ediyordu.¹¹³

¹⁰⁸ Kansu, M. M., a.g.e., s. 30.

¹⁰⁹ Atatürk, M. K., a.g.e., s. 61-62.

¹¹⁰ Gün, İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 30.

¹¹¹ Arı, K., a.g.e., s. 254.

¹¹² Atatürk, M. K., a.g.e., s. 64.

¹¹³ Kansu, M. M., a.g.e., s. 40.

Erzurum Kongresi 23 Temmuz 1919 günü başlamış ve 14 gün sürmüştür. Mustafa Kemal Paşa, ilk gün başkanlığa seçilir. Fakat kongre başlamadan önce Mustafa Kemal Paşa'nın katılıp katılmayacağı tartışılmıştır.¹¹⁴

3.6. KAZIM DİRİK'İN ÖLÜMÜNDEN SONRA ORTAYA ATILAN BİR İDDİA

İddianın sahibi Rauf Orbay'dır Rauf Orbay şöyle der:

Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifası üzerine 10 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa ile telgrafları inceledikleri sırada Kazım Bey'in odaya evrak getirdiğini Paşa'ya askerlik mesleğinden ayrıldığından dolayı artık kendisiye işinin olmadığını ve müsaade isteyip Karabekir Paşa'dan görev isteyeceğini belirtmiş. Mustafa Kemal Paşa ise şaşırarak Kazım Bey'in getirdiği evrakları Hüsrev Bey'e teslim etmesini istemiş ve ona yol vermiştir. Kazım Dirik de kendisine has bir kuruntuyla odadan çıkmış, Rauf Bey ise Paşa'yı teselli etmiştir.¹¹⁵

Rauf Bey, bu olayı anlattıktan sonra hatıralarına şöyle devam eder: *“Miralay Kazım Bey'in ahbine vefasızlık ederek ayrılması, çirkindir. Fakat, sizin istifanız dolayısıyla bir kat daha artan mevki ve nüfuzuza nakise vermez. Bu gibi zayıf unsurların işin başında bertaraf olması daha çetin zamanlarda ayrılıklarından daha hayırlıdır. İsalet olmuş diyerek Paşa'yı teskine çalıştım.”*¹¹⁶

Kazım Dirik'te bir ahde vefasızlık ve ihanet kokusu bulsaydı, Mustafa Kemal Paşa onu derhal çevresinden uzaklaştırırdı. Fakat o Erzurum Kongresi'ne gelenlerin arasındaydı.¹¹⁷

Kılıç Ali hatıralarında: *“Mustafa Kemal Paşa'nın arkadaşlarıyla yaptığı ön toplantıda, kayda değer iki düşündürücü olay vardır. Aldıkları kararlar gereğince Binbaşı Kazım Dirik orduda kalacaktır. Toplantı biter bitmez koltuğunda bir dosya ile gelmiş ve şifreleri kime teslim etmesi gerektiğini Mustafa Kemal'den sormuştu. Buna karşılık Konya'daki Kolordu Komutanı Selahattin Bey, kendisine bağlı kalacağına söz*

¹¹⁴ Atatürk, M. K., a.g.e., s. 77

¹¹⁵ Rauf, Orbay, *Hatıralar ve Söyledikleriyle Rauf Orbay*, İstanbul, 1965, s. 41; *Ulus Gazetesi*, 4 Temmuz 1941.

¹¹⁶ Orbay, R., a.g.e., s. 194.

¹¹⁷ Kansu, M. M., a.g.e., s. 193-195.

*verdiği halde ailesini görmek için on beş günlük izin alıp İstanbul'a gitmiş, bir daha da geri gelmemiştir.*¹¹⁸

Erzurum' da iken Rauf Beyve Mustafa Kemal Paşa maddi sıkıntılar konularını konuşurlarken, Kurmay Başkanı Miralay Kazım Bey içeri girerek Paşa'ya; görevinden ayrılmasından kendisine de sıranın geleceği konusunda bir durum belirtir. Eğer böyle bir durumun gerçekleşirse Milli davaya hizmet etmekten mahrum kalacağını belirtir. Paşa'nın uygun görmesi halinde görevinde kalmayı teklif eder. Kazım Karabekir Paşa'nın emrindeki kolorduya verilmesini istemiş. Mustafa Kemal Paşa bu durumu o esnada odaya giren Kazım Karabekir ile görüşmüş, Kazım Karabekir durumdan memnuniyetini bildirince Kazım Bey, 2. Fırka'nın başına getirilir ve Erzurum Vali Vekilliği'ne getirilir.¹¹⁹

Şimdi düşünüldüğünde Kazım Dirik, gerçekten hata yapmış ya da hayatı boyunca emrinden asla çıkmadığı Mustafa Kemal Paşa'ya ihanet içinde olamazdı. Eğer olsaydı dönemin komutanlarının hatıratlarında bahsedildiği üzere Mustafa Kemal Paşa, ona bir daha asla görev vermezdi.

3.7. MUSTAFA KEMAL PAŞA VE BERABERİNDEKİLERİN SİVAS'A HAREKET HAZIRLIKLARI

Erzurum Kongresinin ardından, Mustafa Kemal Paşa ve Karargâhı ile seçilen delegelerin Sivas'a gidişlerinde yol ve iâşe giderleri için gerekli 1000 liranın sağlanması için sorun oluşmuştur. Bu sorun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum şubesi tarafından Kazım Dirik aracılığıyla çözülmüştür. Kazım Dirik, Mustafa Kemal Paşa'nın yanından gelerek Paşa'nın yol için paraya ihtiyacı olduğunu söyler, herkes elinde ne varsa satıp paraya çevirir fakat para yine denkleşmez. Sorun emekli bir Binbaşının 900 lirasını vermesiyle çözümlenir. Para toplanıp Kazım Dirik aracılığıyla Paşa'ya ulaştırılır ve sorun hallolur. Paşa Mahiyetiyle beraber yola çıkabilmiştir¹²⁰

¹¹⁸Hulusi, Turgut, *Kılıç Ali'nin Anıları*, Kültür Yay., İstanbul, 2005, s. 46.

¹¹⁹Dirik, K.D., a.g.e., s. 69-70.

¹²⁰Alptekin, Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, AKDYYK, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1990, s. 165.

3.8. KAZIM DIRİK'İN ERZURUM VALİLİĞİ

Kazım Erzurum Müstahkem Mevki Kumandanlığı'na 15 Eylül 1919 günü atanır. Kısa bir süre sonra Erzurum Vali Vekili olur. Kazım Karabekir Erzurum'dan görev gereği ayrıldığında 15. Kolordu kumandan vekilliğinde yapmaktadır.¹²¹ Ayrıca Kazım Karabekir 18 Mayıs 1920'de onu kolordunun bütün menzil işleri, iaşe ikmal gibi konularda da görevlendirmiştir.¹²²

Kazım Dirik'i çekemeyenlerde vardır. Bunlardan biriside Deli Halit Paşa'dır.¹²³ Halit Paşa TBMM'de Ali Çetinkaya tarafından 9 Şubat 1925'te yaralanmış ve 14 Şubat 1925'te vefat etmiştir.¹²⁴ Halit Paşa o dönemde 15. Kolordu Kafkas Tümen Komutanı olarak bulunuyordu.¹²⁵ Bir diğeri ise 15 Ağustos 1920 günü I. TBMM'nin ikinci başkanlığını yapan Erzurum Milletvekili Celalettin Arif Bey'dir. Meclisin dimağ yorgunluğu ve seçim çevresini görmek bahanesiyle iki ay izin alır ve Erzurum mıntikasına gider. Yanında ise Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyvardır. Erzurum'avarır varmaz Mustafa Kemal Paşa'ya telgraflar yağdırarak Vali Vekili ve Kolordu Kumandanı Kazım Dirik'in derhal vazifeden alınmasını isterler. Aksi halde halkın galeyana geleceğini bildirirler.¹²⁶

Bir süre sonra da Arif Bey, Karabekir Paşa'ya,kendisini de Şark Vilâyetleri Umumî Valisi, Hüseyin Avni Bey'i Erzurum Valisi, olarak teklif eder.Bu teklifi, 22 Eylül 1920 tarihinde Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek vaziyeti

¹²¹ İç İşleri Bakanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü, Sicil No: 1643.

¹²² Karabekir, K., a.g.e., C.3, s. 1512.

¹²³Gün,İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 34.,

¹²⁴Uğur, Üçüncü, "Halit Paşa Olayı Ve Yankıları" History Studies Dergisi, S.1., C.4., Yıl. 2012., Halit Paşa, II. Dönem TBMM'ye, Atatürk'ün, isteğiyle Ardahan Mebusu olarak girer, Halit Paşa olayının meydana gelmesindeki en büyük etken onun asabiyetidir. Halit Paşa Makedonya Savaşları sırasında başından ağır bir biçimde yaralanır. Bu yara onun başının ağrmasına ve bu ağrılar sonucu sert ve sinirli bir yapıya sahip olmasına sebep olur. Halit Paşa'nın geçmişi zaferlerle dolu bir kumandandır. Öyleki, 27 Eylül 1920'de Ermenilere karşı kazanın zafer de göstermiş olduğu başarılarından dolayı 6 Aralık 1920'de Albaylığa terfi eder. 1921 senesi başlarında Halit Paşa, Batı Cephesinde Kocaeli Kumandanlığına tayi edilir. Batı cephesinde II. İnönü Savaşında , Kütahya- Eskişehir veSakarya savaşlarında da aktif görevde bulunmuştur. Büyük Taarruz 'da Kocaeli Grub Komutanı olarak görev almış ve 31 Ağustos 1922'de olağanüstü terfi ile Tümgeneralliğe yükselmiştir.

Halit Paşa ve Afyonkarahisar mebusu Ali Bey'in arasındaki husumet Trablusgarb Savaşına kadar dayanır. Anlaşmazlıklarda dolayı bölgede bulunan Mustafa Kemal Paşa ve Enver Paşa Ali Bey'in yerini değiştirme gereği duymuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle meclise giren Halit Paşa, Ali Bey ile bu kez aynı Parti içerisinde yer alır. Halit Paşa'nın asabiyeti yüzünden Mecliste bir takım tartışmalar yapılmaktadır. Halit Bey mecliste oluşan TCF gurubunada sıcak bakmaktadır.yine bir kanun görüşmeleri sırasında çıkan bir tartışmada Halit Paşa, Ali Bey'i salonun dışına davet eder. Kendi anlatımına göre; Ali Bey ile boğuşurken, kendisini Rize Mebusu Rauf Bey vurmuştur. Olaydan sonra oluşturulan tahkikat komisyonunda Ali Bey, Halit Paşa'yı kendisinin vurduğunu söylemektedir.

¹²⁵Türk İstiklâl Harbi Ne Katılan Tümen Ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri,Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989., s. 214.

¹²⁶ Gün,İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 34.

bildirir. Karabekir Paşa'ya Hüseyin Avni ve Arif Bey'ler, ne yapacaklarını daha Erzurum'a gelmeden belirlemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'ya yolladığı telgrafın ayrıntılarından anlaşılacağı üzere Arif Bey'in birilerinin oynayacağı olabileceğini düşünmüş, Halit Bey'inde Kazım Dirik ile olan problemlerinden bahsetmiş, Hüseyin Avni Bey'in de göreve gelmesi durumunda kimsenin memnun olmayacağını belirtmiştir. Celalettin Arif Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın uyarılarına rağmen kendi kendisini Erzurum Vali vekili ilan eder. Hemen Ankara'ya dönmesini bildiren şifreye de uymaz.²⁸ Eylül günü Celalettin Arif Bey, Erzurum Halk Temsilcileri adıyla 50 imzalı kaba ve isyankâr bir telgrafın Ankara'ya gönderilmesini sağlar. İmza sahiplerinin çoğunun haberleri bile olmadığı anlaşılmıştır. Bu durum bardağı taşıran son damladır. Mustafa Kemal Paşa, Miralay Kazım Bey'e telgraftaki imza sahiplerinin derhal tutuklanarak Ankara'ya gönderilmesi talimatını verir. Kazım Karabekir Paşa'nın olaya el koymasıyla ortalık yatıştır. Kazım Karabekir'in ifadesiyle hakkında bazı şikâyet olduğunu işitmekten müteessir ve muğber olan XV. Kolordu Kumandanı Vekili Miralay Kazım Bey 5 Ekim 1920'de istifa eder. Yerine Trabzon'daki III. Tümen Komutanı Miralay Rüştü Bey tayin edilir.¹²⁷

3.9. GÜRCİSTAN VE ERMENİSTAN ELÇİLİKLERİ

Batılı devletlerin tehdidi altındaki Sovyetler Birliği ile Ankara Hükümeti arasında iyi ilişkiler kurulması ihtiyacı doğdu. Ankara hükümeti, dış ve iç siyasette Sovyet hükümetinin dostluğunun sağlanmasına ve mümkün olduğu takdirde bir İttifakanlaşmasının yapılmasına karar vermiştir.¹²⁸

Sovyetlerise kendi ülkesindeki karışıklık durumunu kontrol etmek ve bu karışıklığı önlerken olası dış tehlikelere karşı kendilerini korumak için Türk İstiklal Mücadelesi'ni kendileri açısından önemli bularak desteklemişlerdir. Türk tarafı ise Sovyetlerin bu tutumunu avantaja çevirerek yapılan barış tekliflerini değerlendirmiştir. Bu durumun tesisinin mümkün olması halinde, Türk hükümeti, doğu sınırını güvenlik altına almış olacak ve batıdaki mücadelesinde doğuda bulunan askeri birliklerini kaydırabilecekti.¹²⁹

¹²⁷ Dirik, K. D., a.g.e., s. 92-93

¹²⁸ Ali Fuat, Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Temel Yay. Ankara, 1995, s. 61.

¹²⁹ Tefvik, Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, C. I, Ankara, 1959, s. 64

Bu çerçevede zaman zaman Moskova'ya heyetler gönderilmiştir. Bunlardan ilki 13 Ağustos 1920 tarihinde Moskova'da ilk Türk-Sovyet resmi görüşmesini gerçekleştirmiştir. Bu heyet, Lazistan Mebusu Osman Bey, Hariciye Nazırı Vekili Bekir Sami Bey, Doktor İbrahim Tali, İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey, Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Seyfi Bey'lerden oluşmuştur.¹³⁰ Bu şekilde, Sovyetler Birliği ile ilk defa dostluk ilişkileri kurulmuş oldu. Fakat ihtiyaç duyulan para ve harp malzemelerinin teminini sağlamak amacıyla olan ilk heyet, mevcut sorunları çözememiş, bu nedenle Moskova görüşmeleri kesintiye uğramıştır. Daha sonra, TBMM'nin izni ile Türkiye Komünist Partisi'nden bir heyet de Ali Fuat Cebesoy başkanlığında Rusya ile temasa geçecek, bu heyete katılanlar arasında Kazım(Dirik) Bey' de yer alacaktır.¹³¹

Sovyet Hükümeti ile Ankara Hükümeti arasındaki Moskova görüşmelerinin kesintiye uğradığı sırada , Sevr Antlaşması'nın Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiş ve Ermeniler Ağustos 1920'de Ruslarla imzaladıkları Tiflis Antlaşması'na da güvenerek işgallere başlamışlardır. Bu durum Ermenilerin bölgede Türk halkına zulüm ve işkence yapmasına ayrıca Kafkasya üzerinden Anadolu'ya girerek işgallere başlamasına yol açmıştır. TBMM Hükümeti, Dışişleri Bakanlığı, olayı 7 Temmuz 1920'de Taşnak Ermeni Hükümeti nezdinde protesto etmiştir.¹³²

Ermenilerin taarruzuna karşı TBMM kararıyla General Kazım Karabekir Paşa'nın komutasındaki Doğu Ordusu Sarıkamış'a girmiş ve Kazım Karabekir'e Kars ve çevresinin de ele geçirilmesi emri tebliğ edilmiştir.¹³³ Taarruzu Sovyet Rusya nezdinde haklı gösterebilmek için Ermenilerin Bardız Cephesi'nden Türk topraklarına girmelerine göz yumulmuştur. Türk Ordusunun harekâta başlaması ve ilerlemesi sonucu Ermenistan, Rusya'dan harekâtın durdurulması için yardım istemiştir.¹³⁴ Yaşanan bu hadiselerden sonra Türk Hükümeti barış yanlısı bir politika izlediğini göstermek için diplomasi yolunu da denemiştir. Bu bağlam da Rusya'ya Ermenilerle iyi ilişkiler kurulabilmesi için akli başında bir Ermeni Hükümeti'nin başa geçirilmesi

¹³⁰ Abdülahad, Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi*, TTK Yay., Ankara, 1991, s. 66.

¹³¹ Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, s. 115

¹³² ATASE Arşivi, Kol. İstiklal Harbi, Kls. 884, Dos. 18, Fih. 5, 5-3 ; Cebesoy, A.F., a.g.e., s. 91-92.

¹³³ Türk İstiklal Harbi, C. III, Doğu Cephesi, Ankara, 1965, s. 177

¹³⁴ Serpil, Sürmeli, *Türk-Gürcü İlişkileri*, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2001., s. 569-571.

talebinde bulunmuştur.¹³⁵Bu bağlamda Rusya'ya önce Dışişleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey aracılığı ile , 6 Ekim'de ise Bekir Sami Bey aracılığı ile notagönderilmiştir.¹³⁶

Bu sırada Gürcistan'a da bir heyet gönderilerek mevcut olan sıkıntıların barış içinde çözümlenmesi önerisi teklif edilmiştir. Bu heyet Ermenistan'a karşı yapılan hareketin nedenlerini anlatmıştır. Gürcü hükümeti de Ardahan, Artvin ve Batum illerini kapsamak üzere iki ülke arasındaki sınırın yeniden çizilmesi ve Gürcistan'a karşı bir hareketin yapılmayacağı konularında Türk heyetinden güvence istemiştir.. Bu natoya hemen ertesi gün cevap veren Türk hükümeti Gürcistan hükümetini tanıdığını ve Gürcü notasında belirtilen sınırı geçmeyeceğini taahhüt eder. Ankara iki gün sonra Kazım Dirik'i, elçi olarak Tiflis'e atadı.¹³⁷ Ekim 1920'de TBMM hükümeti'nin Gürcistan (Tiflis) Mümessili (temsilcisi) olan Kazım Bey; Kasım 1920'de Tiflis'e gelerek, Sovyet hükümeti ile kurulan siyasi ilişkilerde, Gürcistan ve Ermenistan hükümetleri katında diplomatik temsilci görevini yürütmeye başladı.¹³⁸

Kazım Bey, Gürcistan ile iyi ilişkiler kurmak için, kendinin tam yetkiyle Tiflis'e gönderildiğini, buraya gelmesinin Gürcistan ile uzlaşmaya bir temel olacağını, hükümetinin kendi menfaati için Gürcistan'ın kuvvetli ve müstakil olmasını istediğini ve aralarında olan meselelerin barış yoluyla halledileceğini belirtmiştir.¹³⁹

Ankaradan Rus Hükümeti'ne iletilmesi için Mustafa Kemal Paşa tarafından, Gümrü'de Türk delegelerinin başkanlığını yapmakta olan Kazım Karabekir Paşa, Bakü'de Türk Temsilcisi olarak görev yapan Memduh Şevkte Bey ve Tiflis Temsilcisi Kazım Bey'e çekilen telgrafta; Ruslara karşı ortaya çıkan, İtilaf Devletleri ile anlaşmaları, Azerbaycan'ın Türkiye'ye bırakılması ve Kafkasya'da Bolşeviklere karşı bir cephe kurulacağı yolundaki haberlerin yalanlanması isteniyordu.¹⁴⁰

Ankara hükümeti, Ermeniler ile 3 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü Anlaşması ile Ermenistan sorununu istediği şekilde halletmiş oldu.¹⁴¹ Ermenistan sınır sorununun çözülmesinden sonra Rusya ile siyasi ilişkiler hız kazanmış ve Ali Fuat Paşa

¹³⁵ Salahi, R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II. (Büyük Millet Meclisi'nin Açılışından Lozan'a Kadar)*, Ankara, 1986., s. 27-28. ; Zeki, Saruhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji)*, C.III, TTK. Yay., Ankara, 1995, s. 235.

¹³⁶ Cebesoy, A.F., a.g.e., s. 92-93.

¹³⁷ Saruhan, Z., a.g.e., s. 235.

¹³⁸ Gün,İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 36.

¹³⁹ Dirik, K. D., a.g.e., s. 108.

¹⁴⁰ Saruhan, Z., a.g.e., s. 304.

¹⁴¹ Anlaşma Metni İçin Bkz. Türk İstiklal Harbi , C. III, Doğu Cephesi, Ankara, 1965, s. 225.

21 Kasım 1920 tarihinde Türkiye'nin ilk Moskova Büyükelçisi olarak bu göreve atanmıştır.¹⁴²

Rıza Nur Bey ve Yusuf Kemal Beylerden oluşan heyetle birlikte Ali Fuat Bey Moskova'da müzakerelere başladı. Heyet, Afganların temsilcileriyle Moskova'da 1 Mart 1921'de bir dostluk antlaşması imzaladı.¹⁴³

Gürcülerin tarafsızlığını isteyen Ankara Hükümeti, 21 Ekim 1920'de bir nota göndererek Batum'un işgalini protesto etmiştir. Ermenilere yönelik harekâtın Gürcülerle bir ilgisinin olmadığını ve istenmesi halindedostluk kurmak için heyet göndermeye hazır olduklarını bildirir. Ardından da Ankara, Miralay Kazım Bey'in başkanlığında bir diplomatik heyeti Gürcistan'a yollamıştır. Bu esnada Rusya'nın, Azerbaycan'ı, Ermenistan'ı ve Gürcistan'ı Bolşevikleştirme çabasına girmesi nedeniyle, Batı'dan yardım alamayan Gürcistan, Batum meselesinden dolayı bozulan ilişkileri düzeltmek için, çaresizlik içerisinde, TBMM hükümetine elçiler göndermiştir. Gürcistan, ülkesinin bazı bölgelerini özellikle Batum'u Sovyet işgalinden kurtarmak için, buraların Türkler tarafından geçici olarak işgal edilmesini teklif etmiştir.¹⁴⁴

Gürcü hükümeti, Ankara'daki Rus temsilcisinin kardeşi olan Simon Medivani'yi Türkiye'ye Temsilci olarak atamıştır. Fakat 11 Şubat'ta Rus birlikleri Kızıl Ermeni ordusu hüviyetinde Gürcistan'a saldırmıştır. Bu durum Kazım Bey tarafından Şark Ordusu Kumandanı olan Kazım Karabekir Paşa'ya telgraf ile bildirilmiştir. Tiflis'te bulunan Sovyet Elçisi Şeynman, Gürcü Hükümetine bunu Ermeniler tarafından yapıldığını söylese de Sovyet Ermenistanının Temsilcisi bunun Sovyetler tarafından yapıldığını bildirmiştir. Ermenistan üzerinden yapılan saldırıdan birkaç gün sonra Rus Kızıl Ordusu bu kez Azerbaycan üzerinden saldırıya geçmiş durumu haber alan Gürcü Hükümeti Tiflis'te bulunan yabancı temsilcilerin Tiflis'i boşaltmasını istemiştir. İtalyan ve Alman temsilciler Tiflis'i terk etmemiş, İngiliz ve Fransız temsilciler ise şehri terk etmiştir. Türk Sefaret ve Murahhas heyetinin Moskova'ya vardığı gün Ruslar Gürcistan'a resmen savaş ilan etmişlerdir.¹⁴⁵ Hal böyle iken Ankara hükümeti, 6 Mart'ta Gürcü elçisinin; Batum, Ahıska, Ahılkelekbölgelerinin

¹⁴² Yusuf Kemal, Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1967, s. 146.

¹⁴³ Tuncer, Baykara, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Akademi Kitapevi, İzmir, 1994. s. 94

¹⁴⁴ Sonyel, S. R., a.g.e., s. 19.

¹⁴⁵ Sürmeli, S., a.g.e., s. 619-629.

Türkler tarafından işgal edilmesini istediğini görünce, askerî harekâta kesin karar vermiştir.¹⁴⁶

8 Mart 1921 günü Gürcüler, Rus işgaline karşı Ankara Hükümeti'ni Gürcü yönetiminin sürdürülmesi şartıyla Türk ordusunu ülkesini işgal etmesi için çağırır. Bu durum sadece görünüşten ibaret bir işgaldir. Bunun üzerine iki gün sonra Ankara Hükümeti'nin diplomatik temsilcisi olan Miralay Kazım Dirik, Türk ordusunun Batum'a gireceğini bildirir. Türk ordusu 11 Mart 1921'de Batum'a gelmiştir.¹⁴⁷ ve Miralay Kazım Dirik ve Bolşevik İhtilâl komitesi Batum'u devir aldıklarını bildirdiler. ve Miralay Kazım Bey Ordunun gelişinden 7 gün sonra kendini mutasarrıf ilân ederek bazı resmi binaları Türk Birliklerine işgal ettirmiştir. Gürcüler ile Türk askerleri arasında bazı çatışmalarda meydana gelmiştir..¹⁴⁸

20 Mart'ta ise bu kez Rus birlikleri, Türk birliklerine karşı saldırıya geçmiş ve Batum'a gelerek şehri işgal etmişlerdir. Limanın kontrolünde Rus birliklerinin eline geçmiştir. Aniden gelişen bu saldırı sonucu Türk birlikleri çevredeki dağ sırtlarına çekilerek daha fazla kayıp verilmesini önlemişlerdir. Bölgedeki gelişmelerden haber alan Karabekir Paşa, çıkabilecek bir Rus harbi için hemen hazırlıklara başlamıştır. Batum'daki son durumdan haber alan Kazım Karabekir Paşa da çıkabilecek bir Türk-Rus savaşı için gerekli tedbirleri almaya başladı. Fakat 20 Mart 1921'de Moskova'da bulunan Türk delegelerinden gelen haberde Batum'un Gürcülere yani aslında Ruslara bırakıldığı bildirilmiştir.¹⁴⁹ 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Moskova Antlaşmasıyla Batum, Ruslara, Türklere ise Kars ve Ardahan bırakılmıştır. 28 Mart'da Türk birlikleri şehirden ayrılmış, Miralay Kazım Dirik, Batum'dan ayrılarak önce Trabzon'a oradan vapurla İstanbul'a geçmiştir.¹⁵⁰ Kazım Dirik, Batum'dan ayrılırken görevini kendisinin önerdiği kişi olan Tiflis Konsolosu Fahrettin Hayri Bey'e bırakmıştır. Ekim 1921'de bu göreve İbrahim Tali Bey atanacak ve 2 yıl süreyle Batum Başkonsolosu olarak görev yapacaktır.¹⁵¹

¹⁴⁶ Cebesoy, A. F., a.g.e., s. 151.

¹⁴⁷ Sonyel, S. R., a.g.e., s. 65.

¹⁴⁸ Tevetoglu, F., a.g.e., s. 140.

¹⁴⁹ Mahmut, Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru*, Goloğlu Yay., Ankara, 1971., s. 125.

¹⁵⁰ Baykara, T., a.g.e., s. 94; Dirik, O., a.g.e., s. 33.

¹⁵¹ Aldan, M., a.g.e., s. 147.

3.10. BATI ORDUSU MENZİL MÜFETTİŞLİĞİ (KONYA)

Albay Kazım Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin olağanüstü yetkili temsilcisi olarak Gürcistan Hükümeti ile görüşmeleri sürdüren Kuzey Kafkasya temsilciliğine gönderilen Albay Bekir Sami Bey ile Selahattin (Yurtoğlu) Bey, bu hükümetin özerkliğini yitirmesinden dolayı Trabzon'a geri dönmüştü. 1 Nisan 1921'de Milli Mücadele için görev isteğinde bulunması üzerine Ankara'ya çağrılarak Milli Savunma Bakanlığı emrine alındı ve daha sonra Konya'ya Menzil Müfettişi olarak atandı.¹⁵²ve Mustafa Kemal Paşa'nın eliyle hazırladığı Tekâlif-i Milliye Komisyonu'nun başına geçirilmiştir.¹⁵³

Konya'daki görevi süresince Kazım Dirik, Şam'da geliştirdiği menzilcilik dehasını bir kez daha ortaya koyma fırsatı buldu. Yayımlanan Tekalif-i Milliye emirleri doğrultusunda bütün ilçelerde faaliyete geçen komisyonlarda, kaymakam, mahalli en büyük askeri amir, mal müdürü gibi resmi hüviyeti olan devlet memurlarının yanında buralarda halktan seçilmiş kişiler de yer aldı. Yerel komisyonların denetimleri Başkumandanlık Karargahında kurulan ayrı bir bürodan yürütülmekteydi. Kazım Dirik bu büronun başına görevli olarak getirilmiştir.¹⁵⁴

O yıllarda ikmal işlerini Kazım Dirik kadar beceriyle ve üstün nitelikle yapanlara nadiren rastlanırdı. O, bu işte uzman ve atılcı idi. Sakarya Muharebelerinde ordunun tüm ihtiyaçları en ince ayrıntısına kadar temin etmişti. Alınan Yunan esirlerinden ilk söz olarak “Bir lokma ekmek” cümlesi duyulduğu düşünülünce Kazım Bey'in yaptığı işteki başarısı anlaşılabilir. O, Konya'daki ambar, fabrikalar, malzemeler ve eşya yapım evleri ve nakliye kolları ile Batı Cephesi Komutanlığı personelinin sevgisini kazanmıştı.¹⁵⁵

Kazım Bey'in Menzil Müfettişliği'nde yapmış olduğu hizmetleri Yazar Ahmet Emin Yalman şöyle anlatmaktadır: “*Cephe gerisi levazım merkezi haline getirilen Konya Levazım Teşkilatı'nın basında bulunan Albay Kazım, işleri düzene koymak için günde 20-22 saat çalışmış ve hasta düşmüştü. Görüşmemizdedüşünülmesi gereken*

¹⁵² Akif, Erdoğan, *Tarih Yazıları*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2006, s. 491 ; Orhan, Dirik, a.g.e., s. 40; Hayri, Orhun, Celal, Kasaroğlu, Mehmet, Belek, Kazım, Atakul, *Meşhur Valiler*, İçişleri Bakanlığı Merkez Valileri Bürosu Yay., Ankara, 1969, s. 542. ; Cebesoy, A. F., a.g.e., s. 102-103.

¹⁵³ Turgut, H., a.g.e., s.149.

¹⁵⁴ Müderrisoğlu, A., a.g.e., s. 381-382.

¹⁵⁵ Soyer, R., a.g.e., s. 142.

şeyinyorgunluğu ve hastalığıdeğil, askerlerin noksanlıklarının tamamlanması olduğunu söyledi... KazımBey'in Konya'daki vazifesi esnasında her iş için ehil adamlar aranmış, bulunmuştu.Mesela Nalcılık Mektebi'nin basına uzun müddet Bavyera'da fenni nalbantlık öğrenmiş bir subay getirilmişti. Debbağhaneleri de (sepi yeri) Almanya'da tecrübe görmüş uzmanlar idare ediyordu. Kıtaların musiki ihtiyacı da unutulmamıştı Toptamir atölyesi de çok dikkat çekiyordu. İşgal kuvvetleri tarafından kamaları sökülerek kullanılamaz hale getirilen topları çalısır hale getirmek içindemiryollarının rayları sökülüyor ve top kamasına çevriliyordu... Eskidenmalzemeler hazır ve hariçten gelirken, şimdi gelmeyen birçok malzeme Konya'da,nice yokluklar içinde yeter sayıda üretiliyordu.¹⁵⁶

Bu uygulamanın ilk dönemlerinde yaşananlarla ilgili bir anıyı Turgut Özakman şöyle naklediyor: Konya'yaTekalif-i Milliye emirleri doğrultusunda ilk vergiler gelmeye başlamış, Konya'ya gelen vergi ve erzak araçlarını Kazım Bey kendince has yapı ve planlarıyla hiç karışıklık olmadan gelen erzak ve eşyaları hemen ikmal noktalarına göndermiştir. Oysa ki bu sorunun çözümü için en az iki haftalık bir süre öngörülmüştür. Kazım Bey, bu karışıklığı İstiklal Mahkemesinin üyelerine akşam yemeği verebilecek kadar sakin bir şekilde halletmiştir.¹⁵⁷

Sakarya Meydan Savaşında Türk Ordusu'nun iaşe ve ikmal işleri son derece iyi yürütülmüş,Tekalif-i Milliye emirleri başarıyla uygulanmıştır. Cephenin hemen gerisinde ikmal kolları düzenli çalışmış askerin yiyeceğini ve suyunu, hayvanların samanını ve arpasını mevzilere ulaştırmıştır.¹⁵⁸

Kazım Bey'in Konya'daki Menzil Müfettişliği döneminde Babalık gazetesi

Başmuharriri olan Afif Evren'in Nalbant Okulu'nun açılışına dair izlenimleri şöyledir:

"1 Nisan 1922, Atatürk'ün Konya'ya ikinci gelişleri... işte bu tarihte

Kazım Bey, Konya'da Menzil Müfettişi'dir. İstiklal veHürriyet Mücadelemizin uğrunda hararetili faaliyetler sarf edenlerinden biridir. 2Nisan 1922 Pazar günü, Askeri Nalbant Mektebi'nin şahadetname tevzii merasimi(diploma dağıtma töreni) vardır. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Saman Pazarında han olarak yapılmış bir binadaki

¹⁵⁶ Ahmed Emin, Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1888-1922)*, C.I, Rey Yay., İstanbul, 1970, s. 760-761.

¹⁵⁷ Turgut, Özakman, *Şu Çılgın Türkler*, Bilgi Yay., Ankara, 2005, s. 297-298.

¹⁵⁸ Müderrisoğlu, A., a.g.e., s. 422.

Mektebi şereflendirmiştir. Konya'nın belli başlı şahsiyetleri ve yanlarında Rus Şuralar Cumhuriyeti Mümessili Aralov ve Azerbaycan Hükümeti Mümessili İbrahim Abilof yoldaşlar vardır. Bahçeye çadırlar kurulmuş, bayraklar ve halılarla süslenmiş... Menzil müfettişi Kazım Bey, mektep müdürünü takiben kürsüye gelerek müessesenin tarihçesi hakkında malumat veriyor. Ve sözlerini çelik gibi bir inançla şöyle bitiriyor: ...İşte Cenab-ı Hakk'a istinat eden azim ve irade-i milliyemizin hazırladığı o pek yakın mükafat gününde, bu sanat müessesesi, yerini milli sermayeye terk edecektir. Sanata muhtaç ve pek tense olan memleketimiz, inşallah, asırların icap ettirdiği veçhile bundan sonra kol vebilekle değil, makine ve elektrik cereyanı ile bütün kuvvetlerini tanzim etmiş olacaktır."¹⁵⁹

Rus temsilci Aralov yapmış olduğu konuşmayı anılarında şöyle nakleder: *"Konuşmamda Nalbantlık Okulu'nu, bağımsızlığını isleyen ve İtilaf Devletlerine boyun eğmeyen yeni Türkiye'yi sembolize ettiğini söyledim. Daha sonra diplomaların verilmesine geçildi. Bu işi yapmaya biz çağırıldık. Bizim Sovyet geleneklerine göre, her diploma sahibine diplomasını verirken birkaç söz söylüyordum. Öğrencilerden birine: "Senin nalladığın at, soylu Türk ordusu ile birlikte İstanbul'a giren ilk at olsun!" dileğinde bulundum. Bir baksa öğrenciye de "Güzel nallanmış hızlı atın, İzmir'e giren ilk at olsun!" dileğini tekrarladım. Bu sözlerim herkesin çok hoşuna gitti ve çabucak bütün şehreyayıldı.*"¹⁶⁰

Ayrıca Rus Temsilci fabrikalarda ki izlenimlerin şöyle anlatır: *"Harp sanayi fabrikasında ve otomobil tamir atölyelerinde çalışan işçi, subay ve erlerin gösterdikleri enerji ve fedakârlıkların hakkını vermek gerekir. Korkunç fukaralıklarına ve en gerekli şeylerin eksikliğine rağmen bu müesseseler, postal, elbise, tüfek, kılıç yapımında orduya elle tutulur bir yardım yapmakta idiler"*¹⁶¹

Kazım Dirik'i Konya Lisesi'nde öğretmenlik yaptığı sırada tanıma fırsatı bulan Hilmi Erdim'de Kazım Dirik'in yapmış olduğu hem menzilsizlik çalışmaları hakkında hemde eğitime verdiği değer hakkında bilgiler verir. Okulun da bulunan çocukların elbise ihtiyaçları olduğunu belirtmesi üzerine Kazım Dirik'in Okulda bulunan çocukların kılık kıyafetlerini ordu için kurulan kıyafet atölyelerinde diktirmiş olmasından bahseder.¹⁶²

¹⁵⁹ İhsan, Kayseri, *Atatürk ve Konya*, Arı Basımevi, Konya, 1981, s. 14

¹⁶⁰ Semyen Ivanoviç, Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları*, Çev. Hasan Ali, Ediz, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1967, s. 108.

¹⁶¹ Aralov, İ. S., a.g.y.

¹⁶² Soyer, R., a.g.e., s. 102.

Süvari Kolordu Komutanı Fahrettin (Altay) Bey; Mustafa Kemal Paşa tarafından daha önce terfi ettirilince, *“Bu hak Kazım Bey’indir. O, Konya’da kurduğu Nal ve Mıh Atölyesinde imal ettiği nalları zamanında bana yetiştirmeseydi Büyük Taarruzu güç gerçekleştirebilirdik”* diyerek Kazım Bey’in yaptığı vazifenin önemini açıkça ortaya koymuştur.¹⁶³

Kazım Bey, Menzil Müfettişi olarak bulunduğu sürede gerek Sakarya Savaşı ve gerekse Büyük Taarruz sırasında Türk ordusunun yiyecek, araç ve gereç ihtiyacının karşılanması için durup dinlenmeden çalışmıştır. Büyük Taarruz bittikten sonra, 28 Kasım 1922’de Batı Menzil Müfettişi Kolordu Komutanlığı yetkisiyle Milli Savunma Bakanlığı Sevkiyat ve Nakliyat Müdürlüğü görevini de yerine getirmiştir.¹⁶⁴ 27 Kasım 1922 tarihinde atandığı bu görevi 26 Eylül 1923 yılına kadar devam etmiştir.¹⁶⁵

3.11. SİİRT TÜMEN KUMANDANLIĞI VE BİTLİS VALİ VEKİLLİĞİ

Kazım Dirik, Generalliğe yükselmesiyle 26 Eylül 1923’te Merkezi Bitlis’te olan II. Fırka Kumandanlığı’na atanmıştır.¹⁶⁶ 30 Temmuz 1924’te Bitlis Vali Vekilliği görevini beraber yürütmeye başladı.¹⁶⁷

General Kazım Dirik, görevi sırasında Oğluna yazdığı mektup da doğu illerinin durumunu ve yaptığı çalışmalardan bahseder bu mektup da: doğu illerinin bakirliğini anlatmış, burada yaptığı çalışmalara değinerek Batman, Başur, Gerez gibi Dicle nehrine dökülen akarsular üzerine yaptığı köprülerden, yollardan, şehir merkezine getirdiği kaynak sularından, kurmuş olduğu futbol ve izci takımlarından bahsetmiştir.¹⁶⁸

İşlerine bu şekilde özen gösteren Kazım Bey II. Tümen Komutanı olarak Siirt’te görev yaparken çalışmalarının bir sonucu olarak, Tuğgeneral rütbesine yükseltildi.¹⁶⁹ Kazım Bey, Tuğgeneral rütbesine yükselmesinin ardından 5.11.1923 tarihinde Mustafa Kemal Paşa’ya şükran ve minnetleri ile bağlılıklarını bildirilen bir

¹⁶³ Dirik, O., a.g.e., s. 41.

¹⁶⁴ ATASE Arşivi, Kol. İstiklal Harbi, Kls. 7471, Dos. 1692, Fih. 52 – 1, 2, 3, 4, 5, 6.; Gün, İ., - Ankara, M., a.g.e. s. 39.

¹⁶⁵ İçişleri Bakanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü, “Kazım Dirik Dosyası”, Sicil No: 1643, s. 3-4.

¹⁶⁶ İçişleri Bakanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü, “Kazım Dirik Dosyası”, Sicil No: 1643; Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, s. 116.

¹⁶⁷ Tevetoğlu, F., a.g.e., s. 141

¹⁶⁸ Gün, İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 40-41.

¹⁶⁹ Kazım Dirik Dosyası”, İçişleri Bakanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü, Sicil No: 1643, Belge No: 3. ; Aldan, M., a.g.e., s. 374.

telgraf çekmiş , Mustafa Kemal Paşa'da 6.11.1923 tarihinde Kazım Paşa'ya teşekkür ederek yeni rütbesini de tebrik eden bir telgrafla cevap vermiştir¹⁷⁰

3.12. BİTLİS VALİLİĞİ VE ŞEYH SAİT AYAKLANMASI

Kazım Dirik Paşa, 26 Eylül 1923'te Bitlis'te bulunan 2. Tümen Komutanlığına atanır 2 ağustos 1924 tarihinde ise askeri görevinin yanında vekaleten Bitlis Valiliği görevini de yürütmektedir.20 eylül 1925'te vekaleten yürüttüğü Bitlis Vali Vekilliği görevine.asaleten atanmasıyla mülki idareye geçer.¹⁷¹

Doğu illerimizde bazı kıpırdanmaların görülmesi,Musul meselesinin çözümü Nasturi hareketi sıralarında Kazım Dirik'in büyük hizmetleri görülmüştür.¹⁷²

Kazım Paşa'nın, 15 Ağustos 1924-16 Mart 1926 tarihleri arasındaki Bitlis Valiliği sırasında yaşanan en önemli olay, şüphesiz Şeyh Sait İsyanıdır.¹⁷³

Şeyh Sait isimli bir Nakşibendi Şeyhi liderliğinde başlayan hareket, Cumhuriyet'e karşı dinsel tepki olarak gözüke de yeni kurulmuş olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının dinci çevreleri yüreklendirmesinde etkenler arasındadır. Buna ilaveten Lozan Konferansı'nda çözüme kavuşturulamayan Musul meselesini kendi çıkarlarına uygun olarak çözüme kavuşturmak isteyen İngilizler bölgede bir takım çalışmalara girmiştir. Ayaklanmalar dini mahkemeler ve hilafetin kaldırılmasını takip eden günlerde meydana gelmiştir. İnkılaplara karşı dini amaçla ortaya çıkmış olmakla birlikte İngilizler bölgedeki ajanları aracılığı ile propaganda yaparak durumdan fayda sağlamaya çalışmışlardır.¹⁷⁴

Ayaklanmanın fikir ve plan olarak organizasyonunu üstlenen Kürt Teali Cemiyeti Başkanı Seyyid Abdülkadir, hedefine ulaşmak için Şeyh Sait'i bu amaca aracı olarak kullanmıştır. İsyan, başlangıçta Kürt devleti kurmayı planlayarak, başarılı olunması halinde halifeliği yeniden ihdas ederek bir takım imtiyazlara sahip olmayı hedeflemiştir. Kürtçülüğü ideoloji edinmiş bazı entelektüeller de bu menfaat kökenli ve

¹⁷⁰MSB, Devlet Mezarları Envanteri, EVN-303 NU:46

¹⁷¹ Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, s.128.

¹⁷² Gün, İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 40

¹⁷³ Dirik, K. D., a.g.e., s.1 64.

¹⁷⁴ Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar(1924-1938), Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yay., Ankara, 1972, s. 77-78.

dini karakterli hareketin potansiyelinden yararlanmayı düşünüp hareketin rengini değiştirmek istemektedir¹⁷⁵

Bölgede gelişen olayları yakından takip eden Mustafa Kemal Paşa, bu sırada Bitlis Vali Vekili Kazım Bey'e gönderdiği 9 Ekim 1924 tarihli mektupta şöyle demektedir:

“Azizim Kazım Paşa, mektubunuzu aldım, arzularınıza muttali oldum. Her şey mümkündür. Fakat ilerisi için bilhassa Bitlis'e ve Bitlis'e civar muntakaları henüz Cumhuriyet'in hayatıyla alakadardır. Bu havalide gerek mülki gerek askeri ifa edeceğiniz müspet ve maddi vazifeler istikbaliniz için çok kuvvetli zimam olacaktır. Gönderdiğiniz heyet bana hissiyat ilham etti. Zatiâtilerinizden çok memnuniyetle bahsettiler. Hacı Musa Bey, vaziyeti güzel tetkik ve kendisini Cumhuriyet'in adaleti karşısında ibret-i misli olacak vaziyete irkâ, çare ve tedbirlerini az zamanda bulmanıza ihtizar eder. Bütün arkadaşlarla gözlerinizden öperiz efendim.”¹⁷⁶

Hükümet ise birtakım önlemler almaktadır. Bu önlemler Hakimiyet-i Milliye gazetesinde bahsedilmeye başlamıştır: *“Genç ve Ergani'de hâdis olan vakianın dün yazdığımız gibi tevsî ihtimaline karşı hükümetçe bu havalide idare-i örfiye ilan edilmiş ve tatbikatı için şiddetli tedabir alınmıştır. Mühim askeri kuvvetlerimizin mevcut bulunmamasından dolayı şurada burada tecemmu etmiş olan asileri tedip için hükümet lazım gelen kuvvetleri en seri vesait ile ihzâr eylemektedir... Asileri Türkiye Cumhuriyeti'nin kuvvet ve şefkatiyle tedip için büyük bir kuvvet ile hazırlanılmaktadır. Asiler şimdi en zayıf buldukları Genç, Elaziz ve Dersim havalisinde faaliyettedirler.”¹⁷⁷*

Bölgede kaynamalar başlamış ilk olarak Nasturiler ayaklanmışlar ve meydana gelen bölücü isyan III. Ve IV. Kolordu tarafından bastırılmış olsada bu isyan Şey Said isyanı öncesi bir tatbikat olarak değerlendirilir. Van Gölü'nün iki komşu ili olan Van ile Bitlis'te yeni bir oluşum olduğu haberi üzerine dönemin Bitlis Vali Vekili olan Kazım Paşa'nın idaresine V. Süvari Alayının Tümen Dağ Bataryasında bulunan techizattan iki adet top ve alayın makineli tüfek bölüğü bölgeye gönderilmiştir. Bu tedbirler isyanın büyüklüğü karşısında yetersiz kalmıştır.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Yasar, Kalafat, *Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar*, Boğaziçi Yay., Ankara, 1992, s.322.

¹⁷⁶ Dirik, O., a.g.e., s. 46.

¹⁷⁷ İdris, Yücel, v.d., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:12, Say., 24. Güz, 2016., S. 61.

¹⁷⁸ Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938), Ankara 1972, s. 73.

13 Şubat 1925 günü Diyarbakır'a bağlı olan Firan köyünde başlayan bu ayaklanma çok kısa bir sürede çevre illere de yayılmıştır. İsyancılar kendilerini dinin koruyucusu ilan ederek Cumhuriyet rejimine son vermek, dini tekrardan tesis etmek ve Osmanlı handanından son halife'nin oğlu Selim'i başa geçirmeyi planlamışlardır. Ayrıca bu isyancılar doğu da mevcut olan durumun Cumhuriyet ile değişecek olduğunu biliyorlar ve buna karşı çıkararak halkı da galeyana getiriyorlardı. Anadolu 'da dokuz ili işgal ettiler.¹⁷⁹ Doğu'da durum böyle iken Ankara'da Ali Fethi Hükümeti gelişmeler karşısında fazla bir etkinlik göstermiyordu olayıBaşbakan Ali Fethi Bey'in bu halleri İç işleri Bakanı Recep Peker tarafından hoş görülmemiş ve Recep Bey bu tutumdan dolayı istifa etmiştir. Ali Fethi Bey de daha fazla baskılara dayanamayıp istifa etmesi sonucu İstanbul'da bulunan İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa tarafından derhal Ankara'ya göreve çağırılmıştır. 21 Şubat'ta Ankara'ya gelen İsmet Paşa, Atatürk tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.¹⁸⁰ İsmet Paşa durumu kontrol altına almak için isyan çıkan bölgede sıkıyönetim ilân etti. İsyanı bastırmak için sert tedbirler alındı. İsyan bastırılmış, isyanın çıkmasına öncülük eden bölücüler tutuklanarak Mazhar Müfit (Kansu) Beyin başkanlığında kurulmuş olanhareketin bastırılması da o derece sert oldu. Ordu, isyancıları silâh gücüyle bastırıyordu. Yakalananlar, Diyarbakır'da kurulan İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıkarıldılar.“Şark İstiklâl Mahkemesi” isyana öncülük edenlerin otuz altı kişi olduğunu tespit etti ve bu şahısların içinde;üç yüzbaşı, beş şeyh, bir emekli binbaşı,bir ilkokul öğretmeni,bir jandarma teğmeni,Malazgirt savcısıyla eşraftan bazı kişiler ve bir imam da bulunuyordu. İsyanın başında Şeyh Sait,Galip, Şerif, Ali Abdullah,Şemsettin adında birtakım şeyhler vardı.Uzun bir süre devam eden isyanın mahkemesi bir ay kadar sürdü ve mahkeme kırk yedi kişinin idamına karar kıldı ve isyancılar Diyarbakır'da idam edildi.¹⁸¹

HIFZI OĞUZ BEKATA ise Şeyh Sait İsyanı ile ilgili konuda bakınız ne diyor:“*Millî tarihimizdesabit olan ve Orta Mektep talebesi olarakda Van'ın Şatay kazası Kaymakamı, bulunanbabam dolayısıyla hâdiselerde kısmen yaşamışbir insan sıfatıyla, Şeyh Sait olayının basitbir irtica hareketi olmayıp, doğrudan doğruyaİngilizlerin teşvikiyle, tamamen Cumhuriyeti yıkmaya matuf bir isyandır.*” Demektedir.¹⁸²

¹⁷⁹Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, Taha, Toros Arşivi, Belge No: 001512219006 .

¹⁸⁰Kemal, Arı, *Türk Devrim Tarihi*, C.2., Zeus Kitabevi, İzmir, 2013., s. 114.

¹⁸¹ Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, Taha Toros Arşivi, Belge No: 001512219006 .

¹⁸² TBMM, Tutanak Dergisi, Dönem: 1, C. 8, Toplantı: 3, On Beşinci Birleşim, 01.07.1964, Çarşamba, s. 372.

Kazım Paşa Bitlis Vali Vekilliği ve bastırmakla sorumlu olduğu Şeyh Sait Ayaklanması hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Şeyh Sait Harekatı, Muş, Bitlis ve Siirt Cephe Kumandanlığı 1340 (1924) – 1341 (1925) Şeyh Sait Harekatına kumanda ettiğim cephe Muş, Bitlis, Siirt Vilayetleri idi. İlk başlangıçları ve ipucu Bitlis ve Muş Ovasında ve Erzurum Manzumesinde, Nasturilere karşı hareket yapan İkinci Fırka Cephesinde 300 askeri tahrik ile cepheden Alay Yaveri Bitlisli Ali Rıza ve biraderi Büyük Millet Meclisi azası Yusuf Ziya ve enişterleri Faik, Muşlu Hacı Mustafa ve Erzurum’da Miralay Cibranlı Halil takibat ile kamilen tutulmuş ve Miralay Ferit Bey idaresinde örfi idare ilan olunarak mahkum olmuşlar. Şeyh Sait Harekatı sonlarında Büyük Millet Meclisi’nin bir kararıyla makamıma müstakil kumandanlık verilerek mahkumlar Bitlis’te asılmış veya kursuna dizilmişlerdi. (Dahiliye Vekili Recep Beyefendi zamanında)”¹⁸³

Fakat Cibranlı Miralay Halit Bey, Divan-ı Harp’te yargılanan Hacı Musa Bey, Kardeşi Nuh Bey’in girişimleri sonucu üst makamlardan gelen emirlerle serbest bırakılmıştır.

Kazım Dirik Bitlis Valiliği sırasında göstermiş olduğu başarılarla ön plana çıkmış ve İzmir Valiliği gibi Türkiye’nin önemli şehirlerinden birine vali olarak atanmıştır.¹⁸⁴

¹⁸³ Dirik,O., a.g.e., s. 46-47.

¹⁸⁴ Tabak,S., a.g.e., s. 119.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İZMİR VALİLİĞİ

4.1. İZMİR'İN VALİ PAŞA'SI GÖREVE BAŞLIYOR

16 Mart 1926 tarihinde 6/276 sayılı kararname ile İzmir Valisi olarak atanmıştır. Kazım Dirik 27 Mart 1926'da Karadeniz vapuru ile İzmir'e gelerek görevine başladı.¹⁸⁵ Kendisini karşılamaya gelenler arasında önceki Vali İhsan Paşa, Belediye Başkanı Aziz Bey, Vali yardımcısı Halit Bey, Hukuk İşleri Müdürü Emin Ali Bey, Polis Müdürü Azmi Bey ile diğer üst düzey askeri ve mülki görevliler ile Cumhuriyet Halk Fırkasının ileri gelenleri bulunuyordu.¹⁸⁶

Kazım Dirik, İzmir Valiliği sırasında Türkiye Cumhuriyeti'nin o yıllardaki en şöhretli üç büyük idarecisinden biri idi. Üçünün de idaredeki tutumlarının biri diğerinden ayrımlı çizgileri olduğundan her üçüne de idareden birer örnek tatbikatçı (okula, sisteme sahip) denebilirdi. Bu üç kişi: birinci Genel Müfettiş Doktor İbrahim Tali Öngören, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan ve İzmir Valisi Kazım Dirik idi.¹⁸⁷

İzmir Valiliği görevine başladığı 27 Mart 1926 tarihinde İzmir'e bağlı kaza ve nahiyeler ile emrindeki personele şöyle sesleniyordu:

*“Bugün geldim. Vazifeye başladım. Halkın refah ve emniyetini, irfanını ve memleketin imarını ve her vecihle mahzar-ı terakki olmasını deruhte eden mukaddes Cumhuriyet, hepimiz için düstur-u harektir. Müşterek gayretin bütün asarını toplamak ve memleketin bütün ruhlarından cereyan geçirerek vilayetimizde adeta feyizli bir müsabaka açmak hepimiz için vecibedir. Şimdiden bu emeller etrafında arkadaşlarımızın gayretlerinden ve yeni bir ruh ile çalışacağından eminim...”*¹⁸⁸

Kazım Dirik, İzmir'e vali olarak atandıktan sonra oğlu Turhan'ı yanında götürdü. Zevcesi Maide Hanım ve diğer çocukları okul durumları nedeniyle bir süre daha İstanbul'da kalmışlardır. Kazım Bey, İzmir'e kendisi için tahsis edilen vali konağına geçmiş daha sonra eşi ve diğer çocukları da İzmir'e gelmiştir.¹⁸⁹

Kazım Dirik'in idarecilikteki kabiliyetinin zirvesi olarak İzmir'de başlar. İstiklal Savaşı'nda Yunanlılar tarafından ateşe verilerek yakılmış, yıkılmış bir şehir, harap kasaba, yolsuz ışıksız iskân yuvalarından yarımın mamur ve müreffeh İzmir'ini

¹⁸⁵ İçişleri Bakanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü, “Kazım Dirik Dosyası”, Sicil No: 1643, belge numarası:3; Mehmet Ali, Keskin, *İzmir Valileri (Kurtuluş Kadar Aydın Valileri) 1390-1992*, Memleket Matbaacılık, İzmir, 1992, s. 85.

¹⁸⁶ Anadolu, 28 Mart 1926.

¹⁸⁷ Orhun, H., v. d., a.g.e., s. 543-545.

¹⁸⁸ MSB, DME, ENV: 303-40 numarada kayıtlıdır.

¹⁸⁹ Dirik, O., a.g.e., s. 47-48.

ortaya koyacaktır. Vali Paşa akla gelebilecek her konuda kendisine iş bulabilmektedir. İlk işi ise kendine özgü idare sanatının inceliklerini ortaya koymak olmuştur. Bunun için kaymakamlar, daire müdürleri, bucak müdürleri, muhtarlar, maiyet memurları birtakım prensiplere uymak ve bu çalışma sistemine ayak uydurmak zorunda idi. Bu idareciliğin belli başlı prensipleri şunlardı: hiçbir zaman maddi beklenti olmadan işe girişmek, Türk devrim ve ilkelerine inanç, koordineli hareket etmek bu prensiplerden bazıları idi.¹⁹⁰

4.2. İZMİRDEKİ ÇALIŞMALARI

4.2.1. Eğitim Alanındaki Çalışmaları

Vali Paşa Kazım Dirik'in, İzmir'deki ilk ziyaret ettiği yer Karşıyaka'daki Kız Okulu, bu okulun yanında olan öksüz yurdu ile Erkek Lisesi olmuştur. Vali Paşa'ya bu ziyaretleri sırasında, şehrin Milli Eğitim Müdürü Naili Bey ve Sağlık Müdürü Lütfü (Kırdar) Beyler eşlik etmiştir. Vali Paşa, Erkek Lisesinde gençlere konuşması sırasında “*İstikbal siz, sizde istikbalsiniz*” diyerek gençleri teşvik etmiştir.¹⁹¹ Bu ziyaretler bütün görevi süresince devam etmiş ve gerek merkezde gerekse köylerde yapılacak olan çok sayıdaki okul binasının habercisi olmuştur. Nitekim bir buçuk ay sonra yapılan ilk tedrisat toplantısı sonucu derhal üç okul yapımına karar verilmiş ve o yıl içinde yapılacak olan diğer okullarında yerleri belirlenmiştir.¹⁹² Vali Kazım Paşa, okullara neden önem verdiğini şu sözleriyle anlatmaktadır:

“Biz Makedonya’da doğmuştuk. Çocukluğumuzun olduğu kadar gençliğimizin de en ateşli yılları o güzel topraklarda geçti. Kasabalarımızda, köylerimizde okul mu vardı? Köhne cami köşelerinde, yıkık ve tozlu tabutluklarda cahil softalar elinde; binlercemizden birkaçımız benim gibi fırsat bulup okumağa çalışırken, bizden olmayan anasına ait köylerde ilk göze çarpan önemli yapı okul idi. Onların üniversiteleri bitirmiş aydın kişilerden çeteleri, kasaba kasaba, köy köy dolaşır; paralı olduğunu sezdikleri kişileri bularak şakaklarına tabanca namluları dayar, “okul için para” derlerdi. Vermek istemeyenler, işi savaştaklayanlar olursa kurşunlanırdı. İşte onlar bu hamleleriyle topraklarımızın üzerinde milletlerine İstiklâl kazandırdılar. Ve biz, o güzel topraklardan kısa bir süre sonra çekilmek zorunda kaldık.”¹⁹³

¹⁹⁰ Gün, İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 42.

¹⁹¹ Anadolu, 5 Nisan 1926.

¹⁹² Anadolu, 24 Mayıs 1926.

¹⁹³ Soyer, R., a.g.e., s. 118.

O bir zamanlar vatan toprağı olan Makedonya'nın elden çıkmasını bu sözlerle anlatarak eğitimin önemine vurgu yapmıştır. Kazım Dirik, Valiliğe atandıktan sonra bürokrasinin dışında en fazla önem verdiği konulardan birisi de eğitim olmuştur. Bu yukarıda sözü edilen günlerin bir hatırası da olabilir. Yüzyıllardır ihmale uğramış Türk toplumunu yüceltmeyi amaç edinen Türk Devrimi'nin temellerinin sağlam olması için atılacak en önemli adımın okul yaptırmak olduğunu anlamıştır.¹⁹⁴

Vali Paşa, bu durumu şöyle izah etmektedir:

*“Vatandaşı okutacağız, Türk Devriminin ilkelerini bu suretle yayacağız. Vatandaşa, köylüye varlığını ona çok yaraşan efendiliğini anlatacağız. Menemen Olayı gibi elim hadiselerle imkan veren cehaleti kökünden kazıyacağız. Artık vatandaşın, cehalet yüzünden darağacına gitmesini görmeye tahammülümüz yoktur. Bu, Türk Devriminin ve Cumhuriyet idaresinin yüksek amaçlarındandır.”*¹⁹⁵

Kazım Paşa'nın İzmir'de ilk işlerinden biri 1 Kasım 1928'de kabul edilen Harf Devrimi'ni benimsetmek ve yaygınlaştırmak oldu. Nitekim 8 Aralık 1928 tarihinde İl İdare Heyetini toplayarak *“Okuyalım millet mektepleri açılıyor”* sloganı çerçevesinde şehirde 600 mektebin açılması ve derhal çalışmalara başlanması yönünde karar aldı.¹⁹⁶ İzmir Valiliğine başladığı yıl yüz doksan tane ilkokul teslim alan Kazım Dirik, bu okulların sayısını dört yüz altmış altı'ya çıkarmıştır.¹⁹⁷ Bunların birçoğu eski binalardı. Ve binaların çoğu kullanılmaz halde olmasına rağmen elverişli hale getirmek için gerekli onarımlar başlamıştır. Bu okulların sayısını Kazım Paşa, 626'ya çıkarmıştır.¹⁹⁸ 1960'lı yıllarda yapılan eğitim seferberliğinde dahi hiç kimse Kazım Dirik'in açmış olduğu okul sayısına yetişememiştir.¹⁹⁹

1925-1926 ders yılının başında okulların kayıtları başlamasıyla şehirde bir takım sıkıntılar meydana gelmiştir. İzmir'de mevcut olan okul sayısının yetersizliği yeni okul açılmasını gerekli kılıyordu. Bu sıkıntıyı çözmek adına atılan ilk adım İzmir'in Hilal semtinde *“Alsancak”* mektebi, Kahramanlar Mahallesi'nde de *“Kahramanlar”* mektebi açılmıştır.²⁰⁰

¹⁹⁴ Gün, İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 44.

¹⁹⁵ Gün, İ., - Ankara, M., a.g.y.

¹⁹⁶ Ahenk, 8 Aralık 1928 ; Anadolu, 9 Aralık 1928 ; 14 Aralık 1928 ; 8 Ocak 1929 ; 10 Ocak 1929.

¹⁹⁷ Aldan, M., a.g.e., s. 377.

¹⁹⁸ Anadolu, 19 Şubat 1937.

¹⁹⁹ Alpan, N., - Gün, İ., a.g.e., s. 77.

²⁰⁰ Yanık Yurt, 13 Teşrin-i Sani 1925.

1927 yılında ise şehir’de; “*Değirmendağı, Halit Bey, YıldırımKemal, Saltanat-ı Milliye*” mektepleri açılmış ve İzmir’deki okul sayısı artırılmıştır.²⁰¹

1933-1934 yılları Cumhuriyet’in onuncu yıl dönümü nedeniyle en çok okul sayısınınbu yıllarda ulaşıldı. Sadece bu yıllar içinde iki yüze yakın ilkokul binası eğitim öğretime açıldı.²⁰²Kazım Paşa’yı başarısı karşısında dönemin Millî Eğitim Bakanı, tebrik etmiş, açılan okullar için öğretmen atayacağı sözünü vermiştir²⁰³

Eğitim konusunda köyleri de unutmayan Kazım Dirik, 1931 yılında 146 ilkokulun inşasını bitirmiştir. Bunların 83 ilkokulunun malzemesini köylüler; inşaat masrafını ise İl Genel Meclisi karşılamıştır. Bu konudaki samimi çabalarından dolayı açılışı yapılan bazı okullara kendi adı verildi. İzmir Merkez İlkokulu “Vali Kazım Paşa” adını; Torbalı Merkez Karşıyaka, Kemalpaşa- Bağyurdu veBayındır Merkez, İlkokulları “Kazım Dirik” adını almıştır.²⁰⁴

İzmir halkı da Vali Paşa’nın eğitim konularında atmış olduğu adımlara tepkisiz kalmazdı. Eğitim şenliklerinin düzenlendiği günlerde 50-60 bin kişi tarafından şehir meydanı doldurulur. Vali Kazım Dirik, bu şenliklerde yaptığı konuşmalarla, halkın milli duygularını harekete geçirir, onlarla bütünleşirdi.²⁰⁵

1935 yılında İzmir İlkokullarında okuyan öğrencilerin sayısı 52.215 olup, bunun 33.062’si şehir ve kasabalarda, 19.153’ü köylerde dir. İzmir il kadrosunda 971 öğretmen çalışmıştır. Bunların 619’u şehir ve kasabalarda, 352’si de köylerde görev yapmıştır.177 valiliğin ilk yılı içerisindeki öğretmen sayısının 597, öğrenci sayısının 20.621’dir.²⁰⁶

Vatan gazetesi muhabiri olan Arslan Tufan, İzmir Valisi Kazım Paşa’nın okullarla büyük önem verdiğiine değinerek onun izmirde şehir içinde bulunan mezarlıkları kaldırıp yerlerine okul yaptırdığından söz etmektedir. Kazım Dirik için “*Cumhuriyet rejimi demek memat üzerine hayat kurmak demektir. Mezarlık memattır, mektep hayattır*”.²⁰⁷ Bu söz genç gazeteciyi etkileyen çok önemli bir söz olmuştur.

²⁰¹ Ahenk, 15 Eylül 1927.

²⁰² Gün,İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 44.

²⁰³ İçişleri Bakanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü, “Kazım Dirik Dosyası”, Sicil No: 1643.

²⁰⁴ Anadolu, 11 Teşrin-i Sani 1931.

²⁰⁵ Kültür, S.2, 16 Kasım 1933, s.10.

²⁰⁶ İzmir Cumhuriyet’in 15 nci Yılında, s.118

²⁰⁷ “Bir Memat Üzerine Hayat Kuruyoruz”, Vatan, 7 Temmuz 1941, s. 3-5.

Eğitime önem veren vali, öğretmenlerle sık sık bir arada bulunmaya zen gösterir, toplantılar, konferanslar ve geziler düzenlemek sureti ile bunu gerçekleştirmeye çalışırdı. İzmirli ğretmenlerin, o zamanlar hafta tatili Cuma günü olduğundan, her ayın ilk Cuma günü ilçelere yaptıkları geleneksel gezilerin çoğuna Vali de katılırdı. İzmirli ğretmenlerin yaptıkları Bergama, demiş, Tire ve Bayındır gezileri Kazım Paşa'nın da katıldığı geziler arasındadır.²⁰⁸

Kazım Dirik, önemli günlerde mutlaka eğitim ile ilgili faaliyetlerde bulunurdu. Öyle ki, Kazım Paşa, Cumhuriyet Bayramı'nın Onuncu Yıl Kutlamaları'nda, vilayet kutlama komitesi üyelerini yanına alarak Fevzi Paşa İlkokulu, Bornova Ziraat İlkokulu, Gazi Kazım Paşa ve İnkılap İlkokullarının, Milli Kütüphane'nin ve Cumhuriyet Kız Enstitüsü'nün açılışlarını da yine kendisi yapmıştı.²⁰⁹

İzmir'in her ksesini onunla birlikte gezmiş olan Yüksek Mimar NecmettinEmre, yine bir seyahatte Kazım Dirik ile ilgili hatıralarında onun eğitimciliğini şöyle anlatmaktadır:

"...Paşa da o gün biraz durgunluk sezdim. Sebebini sordum. Hkmetmerkezine çekilmiş bir telgraf gösterdi. Bunda mektep ve yol yaptırmak suretiyle köylüye tahmil edilen fazla yükten şikayet ediliyordu. Otomobilimiz Tepeköy'nnağağlı yolları arasında süzülürken o söylenmeye başladı: Ben Makedonya'da doğdum. Gençliğimin en ateşli senelerini o güzel topraklarda geçirdim. Kasabalarımız, köylerimiz, mühmel camii köşelerinde yıkık tabutluklarda cahil softalar elinde bindebir vatan yavrusu okumaya uğraşırken bizden olmayan diğer anasıra ait köylerde ilkgze çarpan bina, mekteplerdi. Üniversiteden, münevver çeteciler kasaba kasaba, kyky dolaşır, para sezdiklerini bulur ve tabanca namlularını sakaklarına dayayarakiskota derler, para vermemekte taannt eden olursa kurşunu şakağına akarlar. İşteonlar o hamleleriyle milletlerini kandırdılar ve biz o zamanki meskenetimizle o gzelyerlerden kovulduk... Yaptığımız inkılabı ancak mekteplerle kkleştireceğiz.Memleketi mektep kurtaracak. Ben bu fedakarlıkların köylüye hayli zahmet verdiğini bilmiyor muyum? Fakat onun selameti ve memlekete sahip olması için bu hamleyelzum var. Ben kimseye işkence yapmıyorum. Köylüyü bağırma basarak ona hakikati anlatarak fedakarlık istiyorum. Yarınki mektep bugünkü sıkıntı yunutturur"²¹⁰.

Vali Kazım Dirik, Fransız Meclisi Başkanı ve eski başbakanlardan MsyHerriot'yu da konuk edip ağırladı. Türkiye ziyaretine İzmir'den başlayan nl

²⁰⁸ Rauf, İnan, *Bir mrn yks*, Ankara 1986, s. 156.

²⁰⁹Yeni Asır, 25 Ekim 1933.

²¹⁰ Soyer, R., a.g.e., s.1 17-118.

konuğa kalkınma atılımlarını göstermek, Atatürk Türkiyesi hakkında bir ön fikir vermek isteyerek, onu, ilçelere ve köylere götürdü. “Bir köyün önünden geçerken M. Herriot, büyükçe bir binayı göstererek sordu: ‘Burası kışla mıdır ? Hayır okuldur.’ Konuk, bir başka köyde görkemli bir bina önünde durmuş ve kendinden emin bir şekilde: ‘İşte, burası bir kışla,’ dedi. ‘Hayır okuldur.’... Daha bir çok köyde aynı konuşma yinelenikten sonra M. Herriot artık soru sormaktan vazgeçerek, gördüğü her yeni bina için kendiliğinden “Encore” (Ankor) (Bir daha, bir okul anlamındadır)! demeye başladı.²¹¹

Kazım Dirik döneminde eğitim o derece günlük hayat konuları arasına girmiştir ki “*Fikirler*” dergisinin sayfaları eğitim konuları ile ilgili yazılardan oluşmaktaydı. Vali Paşa’nın sürekli olarak yapılan çalışmaları vurguladığı halkevleri adeta öğretmenlerin toplantı merkezine dönmüş buralarda öğretmenler hem fikir alışverişinde hemde gelecek eğitim öğretim yılı ile ilgili planlar yapmaktadır..²¹²

Kazım Dirik’in eğitim hayatına ve eğitimcilere vermiş olduğu önem, kendisi de bir eğitimci olan Rauf İnan tarafından şöyle anlatılmaktadır:

“Müfettişlik görevime yeni başlamıştım. Bir gün bölgem dışında bulunan Kuşadası’nın kaymakamı ile maarif memuru arasında çıkmış bir anlaşmazlığın tez elden soruşturulması ödevi verildi. İkiyle de görüşüp yazılı savunmalarını aldıktan sonra birbirlerinden şikâyetçi olmadıklarını duyunca birde onları bir araya getirmeyi düşündüm. Maarifmemuruna önerdim. O, bunu sık sık yaptıklarını söyledi ve kaymakama telefonla kentte pek yakın olan adacıkta bir çay toplantısı yapmayı önerdi. O yıllarda Kuşadası’nda 12-13 öğretmen vardı. O adacıkta çaylı kahvaltılı tertibi yemek yendi; şarkılar, türküler söylendi. Kaymakam ile öğretmenler arasında en ufak bir resmiyet denilen aralık, soğukluk yoktu. Ertesi günü İzmir’e varır varmaz durumu ve olayı kısaca açıklayan üç dört satırlık yazımı Maarif Müdürüne götürdüm. O bu görevi Vali Paşa’nın bana özel olarak verdiğini, bu yazımı ona vermem gerektiğini söyledi... Valilik’te büyük salonun ortasındaki yuvarlak masanın yanında ayakta, eli masanın üstünde duran, Vali Paşa tok sesiyle: “Gel bakalım benim genç ve dinç müfettişim!” sözüyle ve içtenlikle yakınlık gösterdi. Soruşturmayı anlatmamı istedi. Ayrıntılarıyla anlatırken, yüzünden uygun bulduğunu anlıyordum. Akşam Küçük Adaya gidişimizi, dönüşümüzü anlatırken birden yüzü değişti, ciddileşti. Kazım Paşa: “Bunu beğenmedim” dedi. Az durakladıktan sonra “Beni niye çağırmadın?” deyince, daha bir başka türlü şaşırdım. “Paşam geç kalmıştık” diye onun bu sorusuna yanıt hazırlamaya çalışırken: “Hayır hayır! Kaymakama söyledin, o da bana telefon

²¹¹Mehmet, Aldan, *İz Bırakan Mülki İdare Amirleri*, İçişleri Bakanlığı Yay., Ankara, 1990, s. 379.

²¹²İnan, R., a.g.e., s. 161

ederdi, bende gelirdim. Dönüşte arabamla seni de alırdım, İzmir'e birlikte dönerdik"dedi."Paşam böyle bir akşam toplantısı daha yaparız..." yapamazsın yapamazsın, onu ben yapacağım, göreceksin seni nasıl utandıracağım..." Vali Paşa, bana söylediğini altı ay sonra yapmıştır. Maarif müdürünü, müdür yardımcısını ve 11 müfettişi alarak 4 araba ile köylerde kimisi bitirilmiş, kimisi yarılanmış kimisi başlanmış okul yapılarını, ağaçlıkları, köy odalarını, kümesleri, bahçeleri, köy yollarını... bir hafta boyunca gezdirdi. Sekizinci gün akşam konakta arabalardan inince: "Gördün ya, nasıl yapılır? Şimdi utandırabildim mi?" diye bana takıldı.²¹³

4.3. MÜZECİLİK VE ASAR-I ANTİKA CEMİYETİ

Vali Paşa, kültür ve tarih konularına meraklıdır. Bu konuda kendisine eski eserlerin tanıtılmasını ödev saymıştır. İzmir Valiliğini yürüttüğü yıllarda İzmir'de kendisinin başkanlık yaptığı asar-ı antika cemiyetini kurmuştur. Cemiyet dünya ülkeleri tarafından da yakından takip edilerek büyük bir prestij elde etmiştir.Farklı dillerde 21 eser yayınlanmıştır.²¹⁴

Cemiyetin on birinci yayının da Kazım Dirik cemiyetin dergi yayınlamasının nedenini; İzmir'i dünya'ya tanıtmak olarak Türkçe ve Fransızca geniş bir şekilde anlatmıştır.²¹⁵

İzmirli bir alim olan Bonavantür F. Slaars'ın eserini Cemiyet, Türkçeye çevirmişve yayınlamıştır.. Avusturya'nın sabık Atina Konsolosuolan Mösyö Otta Walter ve Refiki Otta Berg'in kaleme aldığı İzmir Tiyatrosuile ilgili eser resimler de eklenince bir o kadar daha kıymet kazandırmıştır.İlk kez genç Cumhuriyet'inDirik Valisi Kazım Dirik'in Valiliği zamanında İzmir'in topografya haritası da hazırlanmış,Bergama, Efes,Didim, Klaros, Milet, Prien'de araştırma ve incelemeler yapılarak kazı çalışmaları başlamış bu çalışmalarda bir çok yabancı arkeolog ve bilim adamı da yer almıştır. Birçok mezar ve eski yapı gün yüzüne çıkarılmıştır.²¹⁶

Vali Paşa'nın, eski eserler ve güzel sanatlara karşı ilgisi çok büyüktü. İzmir'e Vali olduğu zaman çok kıt bir bütçeyle İzmir Müzesini kurmaya çalışıyordu. Hem belediye hem de özel bütçeden ödenek sağlanmasına yardımcı olarak müzenin 17 Şubat

²¹³ Aldan, M., a.g.e., s. 384-387.

²¹⁴ Soyer, R., a.g.e., s. 9.

²¹⁵ İzmir Rehberi, S. 11, İstanbul, 1934, s. 3.

²¹⁶ Bonovantür, F. İkonoması, *İzmir Hakkında Tetkikat*, (Çev: Arapzade Cevdet), S. 6, İzmir, 1932, s. 1-2.

1927 tarihinde açılmasını sağlamıştır. Açılış töreninde yaptığı konuşmada İzmir'in tarihini ve yüksek varlığını ortaya koyacak "İzmir Asar-ı Atika Cemiyeti'nin" bir an önce faaliyete geçmesini istemiştir.

Açılışta davetli olanlar arasında Maarif vekili Necati Bey adına Rıdvan Nafiz Edgüer ile İzmir milletvekilleri, vilayet ve belediye erkânı ve yüzlerce kişi vardı. Çok hızlı bir şekilde toplantı yapılarak bu toplantıdabaşkan, başkan yardımcıları, idare heyeti belirlenmişti.²¹⁷

Vali Paşa, İzmir Müzesinin açılmasında göstermiş olduğu gayret ve alakayı Bergama ve Efes Müzelerinin kurulması için de göstermiştir. Bergama'da ki harabeyi gezmek ve kasabada kalarak incelemelerde bulunmak isteyen Arkeologlara buralarda kalabilecekleri barınma yeri temin edilmiştir.²¹⁸

İzmir Nif (Kemalpaşa) ilçesinin Karabel mevkiinde kayalara oyulmuş meşhur Hitit Kabartması Vali Paşa'nın himayesinde yerli ve yabancı halkın ziyaretine açılmıştır. Vali Paşa yola yakın olan bu abidenin önünde ziyaretçilerin fotoğraf çekilebilmesi için kolaylık olsun diye geniş bir platform yaptırmıştır.²¹⁹

Kazım Paşa'nın Fransızca ve Rusça bildiği söyleniyor. Kazım Paşa, Ankara'da Türk Tarih Kurumunun onursal üyesidir. Ayrıca Berlin ve Viyana Arkeoloji Enstitüleri daimi üyesidir. O, İzmir de ören yerleri ve eski binaların ortaya çıkması ve onarılmasını sağlamıştır. Kendisi aynı zaman da eski eserlere karşıda çok meraklıdır. Yıllar boyu büyük bir fedakarlık ve emekle topladığı Avrupalı koleksiyoncular tarafından da tanınan halı ve para koleksiyonu onun aynı zaman da büyük bir koleksiyoncu olduğunun kanıtıdır. Türk Halıcılık Sanatı'na olan merakı onu bu konuda telif eser yayınlamaya yöneltmiştir.²²⁰

Vali Paşa'nın müzeciliğe verdiği önem Bergama Müzesi Müdürü tarafından şöyle anlatılmaktadır:

"Bundan sekiz yıl önceydi. Bir gün erkenden Generalin geldiğini söylediler. İskepyon Hafriyatı , dikkat-i şayan bir safhaya girdiği için orasını görmeye gelmişti. Hafriyat safhası gezildi. Depolara alınan eserler görüldü. "Bu güzel eserler burada mı

²¹⁷ Soyer, R., a.g.e., s. 74.

²¹⁸ Soyer, R., a.g.e., s.75.

²¹⁹ Soyer, R., a.g.y.

²²⁰ Dirik, K. D., a.g.e., s. 338.

kalacaklar?” diye sordu. Generalim, Bergama’ da bir müze olmayacak mı? Hafriyat mimarlarını hazırladığı müze planının detaylarını ve keşiflerini Mimar Necmettin Emre tamamlamıştı. Bu 14 bin liralık bir işti. Yine de bir gün bu keşif ve planlarla gelen Dirik Paşa, belediyenin verdiği arsaya kazıklar çaktırdı; “Hemen işe başlayalım” dedi ve bize sormadan “Para mı? Hazır yarın size iki yüz lira göndereceğim. Çok para ile herkes iş yapar, işi yoktan becermelidir” dedi ve ilave etti: “Düşünme Bayatlı. Sen yalnız işe hız ver. Damlaya damlaya göl olur 15 Bin liradan fazlaya mal olan Bergama Müzesi üç yıl sonra tamamlanmıştı.”²²¹

Çokça medeniyete ev sahipliği yapmış olan İzmir’de kurulan içinde Lidyalılara ait kitabe ve meskûkât, Bizans dönemine ait heykel ve mimari parçalar; İyonlara ait sanat eserleri Grek, Selçuklu ile Osmanlı döneminin de eserlerini barındıran İzmir Müzesi büyük önem taşır.²²²

Selahaddin Demirkan, Vali Paşa ile olan anısında onunla turuva harabeleri hafiyatında tanıştığını kendisinin Truva Harabeleri isimli bir kitabının olduğunu söylemesi üzerine kitabı İzmir Eski Eserleri Sevenler Kurulu’na gönderip bastırıldığını anlatmıştır.²²³

Kazım Dirik, eski eserlere olan merakını halılar üzerine yapmış olduğu araştırmalar neticesinde Türk Halıcılığı hakkında yazmış olduğu ve 1938 yılında yayınlanan “Eski ve Yeni Türk Halıcılığı ve Cihan Halı Tipleri Panaroması” adı kitabı bastırmıştır.²²⁴ 1938 ‘de yayınlanan “Eski ve Yeni Türk Halıcılığı ve Cihan Halı Tipleri Panoraması” adlı eserin yayın tarihinden çok önce, Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti adına kaleme alındığı Anadolu gazetesinin 1930 tarihli bir sayısından anlaşılmaktadır. Gazetede çıkan haberde, 300 sayfalık eserin hazırlanmasında; Almanca, İngilizce ve Fransızca birçok eserden faydalandığı, eserde yer alan çok nadide Selçuklu halısı fotoğraflarının Evkafı İslamiye Müzesine ait olup. İstanbul Müze müdürü tarafından hediye edildiği, ayrıca Amerikalı güzel sanatlar uzmanı Profesör Riefstahl’den de bazı renkli Türk halı resimleri sağladığı kitabın yabancı dillere de tercüme edileceği yazmaktadır. O tarihlerde tamamlanıp maddi imkânsızlıklar yüzünden daha sonra ki bir tarihte yayınlamıştır.²²⁵

²²¹ Soyer, R., a.g.e., s.122.

²²² İzmir Panaroması, No:15, İzmir, 1934, s. 32-33.

²²³ Selahaddin, Demirkan, “General Kâzım Dirik”, Köye Doğru Dergisi, S. 26., İstanbul, 1938, s. 5.

²²⁴ General Kâzım Dirik, “Halıcılık”, Yedigün Dergisi, C. IX, No: 233, Sene: 5, Ağustos 1937, s. 7

²²⁵ Anadolu, 6 Temmuz 1930.

Kazım Dirik, Kitap'ın giriş bölümünde halıcılığın Türk tarihinde büyük bir yere sahip olduğunu renk ve yapım şekillerinin önemine vurgu yapmıştır.²²⁶

Milli Eğitim Bakanı Esat Sagay, tarihe ve sanata vermiş olduğu büyük önem ve gençliği bu alana teşvik ediyor oluşundan dolayı Kazım Dirik'i 06.06.1932 tarihinde çektiği telgrafla kutlamıştır.²²⁷

Kazım Dirik, Türk devrimi paralelinde halkın modernleşmesine de önemli bir mesai harcamakta idi. Bu çerçevede, İzmir vilayetinin şirin beldelerinden biri olan Çeşme'de yaptırdığı ve açılışını yaptığı Çeşme plajları'nın, halk katında büyük bir ilgi gördüğü İzmir basınında uyandırdığı geniş yankılardan anlaşılmaktadır.²²⁸

4.4. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ VE DOKUZ EYLÜL PANAYIRI

17 Şubat 1923 tarihinde ilk olarak İzmir'de toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm iktisat politikalarının temelleri atılmış oldu. Bu kongrede İzmir fuarının da ilk temel taşları yerleştiriliyordu. Kongre sırasında tüccar gruplarının isteği doğrultusunda, *“Ticaret ve Sanayi odalarının katılımı ile ülkenin önemli ticaret merkezlerinde, dahili mahsulat ve mamulatin sergilenmesine mahsus umumi ve daimi sergiler açılması”* kararlaştırıldı. Bu temeller ancak 1927 yılında 1.Dokuz Eylül sergisiyle gerçekleşti.²²⁹

İktisat Vekâleti tarafından düzenlenen kongreye Manisa sanayi temsilcisi Kazım Karabekir Paşa, Başkanlık yapmıştır. Atatürk'ün açılışını yaptığı kongreye her kazadan çiftçi, tüccar, sanayi ve ticaret gruplarından sekizer kişi katılmıştır. Atatürk'ün ileri sürdüğü *“Siyasi, askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazsa, kazanılacak başarılar yaşamaz ve sürekli olmaz”* görüşüne uygun olarak Türk iktisatını ilgilendiren bütün ürünlerin İzmir'e getirilerek kongrede tanıtılmasıyla kongre bir sergiye dönüşmüştür.²³⁰

²²⁶ General Kâzım, Dirik, *Eski ve Yeni Türk Halıcılığı ve Cihan Halı Tipleri Panaroması*, İstanbul, 1938, s. 3-4.

²²⁷ Kazım Dirik Dosyası”, İçişleri Bakanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü, Sicil No: 1643.

²²⁸ Anadolu, 28 Temmuz 1929

²²⁹ Tabak,S.,a.g.e., s.152.

²³⁰ Umar, Sönmezdağ , *Atatürk Ormanı ve Kurtuluş Zaferler Abidesi*, İzmir Tarihinde sergi,panayır ve fuarlar ve Kültürpark, İzmir Atatürk Ormanı Kurma ve Koruma Derneği Yay., İzmir, 1978, s. 22.

İlk olumlu girişim Kazım Paşa'nın valiliğe atanmasından bir yıl sonra gerçekleşir. 1926 yılında İzmir Valiliğine atanan Kazım Paşa, valiliği döneminde kenti iktisaden kalkındırmak özellikle dönemin siyasal tercihleri çerçevesinde, korumasız, desteksiz halkı ve küçük esnafı ekonomik olarak güçlendirmek, dolayısıyla şehri zenginleştirme arayışları içerisine girmiştir. 1927 yılında, "9 Eylül Sergisi" adıyla bir serginin düzenlenmesini gündeme getirmiştir. İzmir'li sanayi ve ticaret çevresi ile İzmir basını ve iktisadi mntıklar Paşa'nın bu düşüncesine büyük destek verirler. İzmir'in kurtuluş bayramında açılacak olan bu sergi için ilk toplantı 18 Nisan 1927'de Kazım Paşa'nın başkanlık ettiği ve düzenleme kurulunda Ticaret Odası Reisi Balcıade Hakkı, Belediye Reisi Aziz(Akyürek), Borsa Komiseri Kemalettin Bey, Ticaret Müdürü Ziya Bey, Sanayi ve Mesai Müdürü Şerif Bey, Çeşmeli Celal Remzi Bey ve tüccarlardan Şerif Paşazade Remzi Bey'lerin bulunduğu bir toplantı gerçekleştirilmiştir.²³¹

İzmir 9 Eylül sergisinin yeri olarak İzmir Sanatlar Mektebi (günümüzde Mithat Paşa Endüstri Meslek Lisesi) belirlendi.²³²

Kazım Dirik'in Başkanlığını yaptığı komite Türkçe ve Fransızca broşürler dağıtır. Demiryolları ve denizyollarından katılımcılar ve eşyaları için indirimler sağlanır. Ayrıca muhtemel yabancı katılımcıların malların gelişi ve sergilenmesi aşamasında gümrük alınmamasını garanti vermiştir. Sergi, 4 Eylül 1927 tarihinde saat 16:00'da Ordu Müfettişi Fahrettin Paşa (Altay), Vali Kazım Paşa, Müstahkem Mevki Komutanı Ali Fuat Paşa (Erden), Mebuslar, Ticaret Odası Üyeleri, Konsoloslar, Belediye Başkanı, Basın Mensupları ve geniş bir halk topluluğunun katılımıyla açılmıştır. Ticaret Odası Genel Sekreteri Turgut Bey yaptığı konuşmada, serginin odanın tereddütlerine rağmen Vali Paşa'nın delaletiyle gerçekleştiğini belirtmiştir.²³³Başbakan İsmet İnönü'de serginin başarılı olmasından dolayı Vali Paşa'ya bir tebrik yazısı göndermiştir.²³⁴

Bu sergi sayesinde Türkiye'de ticari sergicilik kavramı ortaya çıkmış diğer illerimizde de benzer organizasyonların yapılmasına öncülük etmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı yüzünden sergi bir daha mekan değiştirmek suretiyle 1933 yılında

²³¹ Erkan, Serçe, Fikret, Yılmaz, Sabri ,Yetkin, *Küllerinden Doğan Şehir*, İzmir Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yay., 2003, s. 154.

²³² Elvan, Feyzioğlu, *İzmir Fuarı (Büyük Bir Halk Okulu)* , İzfaş Kültür Yayını, İzmir, s. 15.

²³³ Sönmezdağ, U., a.g.e., s. 25.

²³⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 31/7/1927 sayı, dosya: 11122.

tekrardan gerçekleşmiştir. Beş yıl sergiye ara verilmesi İzmir kamuoyu ve basınının ilgisini azaltmış bu süre içerisinde serginin gerekli olduğu sürekli olarak vurgulanmıştır. Nitekim 1932 yılında yangın alanı üzerinde Gazi Heykeli'nin açılışından sonra Belediye Başkanı Behçet Uz konuyu yeniden ele alarak Vali Paşa'nın onayını aldıktan sonra yeni organizasyonlar için Ticari ve İktisadi kuruluşların temsilcileriyle 29 Mayıs 1933'de bir toplantı yaparak yeniden bir komite oluşturulması kararlaştırılmıştır. 3 Temmuz 1933'de düzenleme komitesinde Vali Kazım Dirik Paşa, Belediye Başkanı Behçet Uz Belediye Encümeninden Reşat Bey, Ticaret Odası Başkanı Balcızade Hakkı Bey, Ticaret Odası Genel Kâtibi Zeki(Doğan) Bey ve İzmir'deki banka müdürleri yer almıştır.²³⁵

Yoğun çalışmaların ardından 9 Eylül Panayırı,23 yabancı, 130 yerli firmanın 20 Ticaret ve Sanayi Odası ve Bankanın katılımlarıyla 9 Eylül 1933 tarihinde Büyük Efes Otelinin bulunduğu yerde açılmıştır. İzmir'in kurtuluşu nedeniyle düzenlenen büyük törenin ardından saat 17:00'de açılış töreni gerçekleşmiştir. Açılışı Mareşal Fevzi(Çakmak)Paşa yapmıştır. Törende konuşan Vali Paşa bu etkinlik sayesinde yangın yerlerinin imar edildiğine dikkat çekerek *"Bu Panayır Türk azminin, Türk Milletinin hareketinin canlı bir misalidir. Bundan 4 ay önce şimdi gördüğünüz bu mamurenin yerinde perçinlenmiş, betonlaşmış harabelerin çirkin manzaraları vardı."* demiştir. Fransız Havass Ajansı ise panayırın Avrupa'nın en ünlü fuarlarıyla eş düzeyde olduğunu, Balkanlarda henüz eşine rastlanmadığını dile getiriyordu.²³⁶

30 Eylül akşamı sona eren panayır süresince çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Yunan futbol takımı Olimpiyakos davet edilmiş, Göztepe, Altay, Altınordu takımlarıyla birer maç yapmıştır. 17 Eylül'de sözü geçen Yunan takımı oyuncularına verilen yemek barışa verilen önemin göstergesidir.²³⁷

Panayırın uluslararası kimlik kazanması yönündeki düzenleme komitesinin yoğun çalışmaları panayırı 1934'te uluslararası hale getirmiştir.²³⁸

Vali Paşa,ilk İzmir 9 Eylül Sergisinde sergiye daha çok yerli firmaların katılmasını istemiş ve yerli mallarına tanıtılması konusunda büyük önem vermiştir.

²³⁵ Sönmezdağ, U., a.g.e., s. 36.

²³⁶ Sönmezdağ, U., a.g.e., s. 39.

²³⁷ Sönmezdağ, U., a.g.e., s. 40.

²³⁸ Serçe, E., v. d., a.g.e., s. 156-157.

Nitekim İzmir Yerli Malları Koruma Cemiyetinin genel toplantısına bizzat katılmış ve cemiyet başkanı da bu ilgisinden dolayı Vali Paşa'ya şükranlarını bildirmişti.²³⁹

4.5. SPOR ALANINDA YAPTIĞI ÇALIŞMALARI

Kazım Paşa'nın üzerinde durduğu sosyal ve kültürel faaliyetlerden biride spordur.

Vali Kazım Paşa, sporla olan ilişkisini şöyle anlatmaktadır:

“10 yıl İzmir Mıntıkası Spor Şefliği yaptım. Göztepe Spor Kulübüne kayıtlıyım.” demiştir.²⁴⁰Şirinyer Hipodromu'nu ve İzmir Alsancak futbol Sahası'nın tribünlerini yaptırmış ve İzmir'in sportif faaliyetlerde etkin bir şehir olmasını sağlamıştır.²⁴¹ Vali Paşa'nın İzmir de spora olan katkısı sadece tesis yapmakla kalmamıştır. Vali Paşa, bütün spor kulüplerinin birleşerek oluşturduğu *“Mıntika Merkez Heyeti'nin”* başkanıdır. Bu konuda ki çalışmaları gayet verimli sonuçlar vermiştir. 1923 yılında İzmir de 650 sporcu varken bu sayı 1934 yılında 4.250 ye ulaşmıştır. Futbol dalında İngiliz, atletizm dalında Alman antrenörler getirterek gençlerin yetişmesine büyük katkı sağlamıştır.²⁴²1933 yılında İzmirspor Kulübü şampiyon olmuş ve Ankara'da düzenlenen karşılaşmadan başarıyla dönmüştür. Kazım Paşa, Fenerbahçe ile İzmir'de oynayacakları maç öncesinde kulübü ziyaret ederek sporcularla bir saate yakın konuşmuştur. Burada Ankara'daki maçın ayrıntılarını dinlemiş ve sporcuları takdir ve tebrik etmiştir. Daha sonra spor bölge başkanı olarak tüm kulüplere şu genelgeyi gönderir:

*“Mıntika şampiyonumuz İzmir Spor'la Türkiye birincilik maçını yapmak üzere İstanbul şampiyonu Fenerbahçe takımını İzmir gençliğimizin varlığına has olan bir nezaketle karşılayacak, iyi davranacak ve aynı sıcak davranışla uğurlayacağız. Bunu bütün gençlerimiz bilmekle beraber bir şefiniz ve ağabeyiniz olmak itibaryle bir kere daha bildirmeyi vazife edinirim efendim.”*²⁴³

²³⁹ Ahenk, 27 Nisan 1929, 29 Nisan 1929.

²⁴⁰ Soyer, R., a.g.e., s. 9.

²⁴¹ Aldan, M., a.g.e., s. 322.

²⁴² İzmir Rehberi, Resimli Ay Mat., İstanbul, 1934.

²⁴³ Yeni Asır, 8 Kasım 1933.

11 Kasım Cumartesi günü gerçekleşen karşılaşmayı İzmir Spor takımı maçı kaybeder. Aynı akşam Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından Fenerbahçeliler şerefine verilen çay partisinde Vali Paşa bir konuşma gerçekleştirir:

“ Kıymetli kardeşlerimiz;

Türkiye birinciliğinin tahakkuku için İzmir muhitine şeref verdiniz. Her şeyden evvel bilmek gerekir ki Türk gençliğinin gündeminde yenmek yenilmek yoktur. Bu kelimelerin Türk bünyesi üzerinde bir ifadesi olamaz. İnkılâp Türkiye’inde yalnız sevda vardır. Bugün yenilen yarın yener. Bugün yenen yarın yenilir bu bir kaidedir.

Arkadaşlar!

Sizi candan ve heyecanla karşılayan İzmir gençleridir. Sizi daima sevecek olan Ege mıntkasının gençliğidir. Dünkü oyun hakkında hiçbir iz bırakılmaması için mıntkanın reisi ve ağabeyi sıfatıyla yalvarırım. Bilindiği gibi iyi oynayanlar daima eğitimci mevkidedir. İyi oynayanların sonucu daima partisini gaip eden tarafın, kaybeden tarafın geliyeceğini ortaya koyar. Fenerliler bu muhitte tutulmuş ve sevilmiş arkadaşlardır. Size olan sevda ve muhabbetlerimiz daima beraberdir. Ve daima yükselecektir arkadaşlar.”²⁴⁴

Ertesi yıl Altay spor kulübü şampiyon olmuştur. Vali Paşa, bu şampiyonluğu kutlamak için şehir gazinosunda verilen ziyafette benzer bir konuşma gerçekleştirir:

“...çocuklarım, yenmek ve yenilmek kendi muhitinizde bir müsabakadır. Türk gençliği namına hariçte, başka milletler arasında başarılı olmak için didinmek, çalışmak, milli gururun bir gereğidir. Yenilen arkadaşın yarın yenilmemesi kesindir. Şen ve iyimser olan Türk genci, hayatı süresince şen ve iyimser kalacaktır... Gençler akümülatörlerini daima neşe ile böyle doldurmalıdırlar.”²⁴⁵ Kazım Paşa yapısı gereği sporcularla da yakından ilgilenirdi. Öyle ki Heybeliada sanatoryumunda tedavi gören bir sporcunun biraz daha burada tedavi görmesi için Sağlık Bakanına başvurmuş ayrıca sporcuya bir kutu üzüm ve incirle birlikte birde İzmir manzaraları içeren bir albüm yollamıştır. Ayrıca kendisine vaat edildiği halde gönderilmeyen aylığı olan maaşının da gönderilmesini sağlamıştır.²⁴⁶

Bunun yanı sıra Vali Paşa, İzmir ve havalisinde Turing ve Otomobil kulübünü de kurmuş ve başkanlık etmiştir.²⁴⁷

²⁴⁴ Yeni Asır, 12 Kasım 1933.

²⁴⁵ Yeni Asır, 15 Mayıs 1934.

²⁴⁶ Yeni Asır, 22 Şubat 1934.

²⁴⁷ Soyer, R., a.g.y.

4.6. KÖY HİZMETLERİ VE KOOPERATİFLERİN KURULMASI İÇİN YAPTIĞI ÇALIŞMALAR

Kurtuluş Savası sonunda İzmir köylerinin durumu perişandı. Ekonomik düzen bozuk, sosyal bünye haraptı. Yol, su, ışık yoktu. Kazım Dirik, problemi olan köylere bizzat gitti. Ayrıca yanına Kaymakam, Bayındırlık, Sağlık ve Milli Eğitim müdürleri ile ilgili görevlileri de alıyordu. Bitirilmesi gereken işler için görev bölümü yapan Kazım Dirik, işin bitim tarihini de not defterine yazardı. Verilen sürenin sonunda iş tamamlanırdı. Vali mutlaka emrinin yerine getirilip getirilmediğini tanıdığı süre sonunda gidip yerinde incelerdi.²⁴⁸Hatta, Hilal-i Ahmer (Kızılay) gibi yardım kurumları heyetleri ile birlikte bizzat halkın yardımına koşardı.²⁴⁹

Köylerde durum daha da vahimdi köylüler üretim yapmakta büyük sıkıntılar yaşıyorlardı tarım için uygun bir fiziki yapı oluşturulmamıştı. Akarsular ve dereler bakımsızdı. Tarım arazileri ve köylerin etrafında bulunan batatlıklarda sıtma hastalığının adeta davetçisi durumundaydı. Birde bunlara yetiştirilen ürünün dış pazarda satılamıyor olması eklenince çiftçi üretim için harcadığı parayı geri alamıyor ve her yıl zarar ediyordu²⁵⁰

Bununla birlikte köylünün en fazla şikayetçi olduğu konu ellerinde sıcak paranın olmaması, örgütlenememiş olmaları ve pazarlama sorununun bir türlü aşılammamasıydı. Bu sorunlar köylünün ezilmesine kimi kesimlerin ise fırsattan yararlanmalarına yol açıyordu. Özellikle şehirlerde han sahibi olanlar adına ‘ihtikar’ (vurgunculuk) dedikleri uygulama ile köylüyü borçlandırıyorlar ve hatta kimi zaman mahsulün çok büyük bir bölümüne haksız bir şekilde el koyabiliyorlardı. Kazım Paşa bu sorunlar ile ilgilendi ve yoğun gayretleri sonucu ‘Sebze ve Meyve Satış Kooperatifi’ kurduruldu. Onun bu hizmeti sayesinde köylü faizsiz kredi kullandı ve yüksek komisyonlar ödemek zorunda kalmadı, ayrıca pazarlama sorununun Kooperatif sayesinde aşılması ile birlikte her türlü mahsul artık gerçek değeri üzerinden satılıyordu.²⁵¹

²⁴⁸ Tabak,S., a.g.e., s.130.

²⁴⁹Ahenk, 27 Şubat 1929 ; Anadolu, 27 Şubat 1929 ; Hizmet, 12 Mayıs 1929

²⁵⁰Gün,İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 47.

²⁵¹ Aydoslu, Sait, “İzmir Sebze ve Meyve Kooperatifi”, Karınca Kooperatifi Postası, S. 7, 1934, s.6 ; Anadolu, 13 Ekim 1929, 15 Ekim 1929.

İzmir’de Tarım Kredi kooperatifi konusundaki ilk çalışmalar 1929 yılında başlamıştır. Ziraat Bankası tarafından açılacak bu kooperatifler hakkındaki kanun teklifi şehirdeki ilgililere tebliğ edilmiştir. Vali Paşa ile Ziraat Bankası Müdürü İsmail Hakkı Bey, Muhtelif kaza ve köylerde çiftçileri faiz belasından kurtarma amaçlı kredi kooperatiflerini nasıl oluşturabilecekleri ve bu konuda ne gibi önlemler alınabileceği konusunda fikir alışverişinde bulunurlar.²⁵²

Bu toplantıdan bir hafta sonra, 7 Temmuz günü, İzmir Ziraat Bankası’nda Vali Paşa başkanlığında düzenlenen toplantıda bankanın köylerde kuracağı kredi kooperatiflerinin esasları belirlenmiştir. Tartışmalar sonucu uygulamanın öncelikle “*liyakatli*” köylerin 42 tanesinde başlatılması diğer köylerin dana sonra tekrar düşünölmeleri kararlaştırılır. İlk aşamada düşünölen nahiye ve köyler şunlardır: Karşıyaka, Balçova, Cumaovası, Buca, Bulgurca, Değirmendere, Menemen, Aliağa, Emiralem, Karaburun, Mordoğan, Yeni Foça, Eski Foça, Urla, Kilizman, Seferihisar, Ulaşmış, Çeşme, Alaçatı, Kemalpaşa, Armutlu, Ören, Ulucak, Kuşadası, Selçuk, Bayındır, Çırpıköy, Torbalı, Tepeköy, Dağkızılca, Tire, Kahrat, Ödemiş, Adagide, Kelaş, Beydağı, Birgi, Bergama, Kınık, Reşadiye, Turanlı, Kozak, Çandarlı ve Dikili olmuştur. Bu kooperatifler Ziraat Bankası teftişi altında olacaklar ve bankadan kredi kullanabileceklerdi. İstenildiği takdirde bölge içerisinde birlik kooperatifleri oluşturabileceklerdir.²⁵³

TBMM, eylöl ayı başlarında mecburi kredi kooperatifleri yasasını kabul etmiştir. İzmir’in bütün kazalarında Ziraat Bankası yardımıyla arazi miktarları, sahipleri, hayvanları cetveller haline getirilerek tespit edilmiş ve Ziraat Bankası’nın genel müdürlüğüne gönderilmiştir. O günler de bankanın her ortağa mevduatının 10 katına kadar kredi verebileceği konuşulmaktaydı. Vali Paşa, durmadan dinlenmeden köy köy dolaşıp köylölere kredi kooperatifi hakkında izahat vermekte ve faydalarını anlatmaktadır. Açılan bu kooperatifler yıllardır faizin yumruğu altında ezilen köylölüler için bir umut kapısı haline gelmiştir.²⁵⁴ İlk kredi kooperatifleri 28 Eylül’de Kemalpaşa Kazasının Armutlu ve Ulucak köyleriyle, Ödemiş’in Adagide nahiyesinde ve Kuşadası’nda kurulup faaliyete geçirilir.²⁵⁵ Bu kooperatifler aynı zamanda ölkemizin de

²⁵²Anadolu, 2 Temmuz 1929.

²⁵³Anadolu, 8 Temmuz 1929.

²⁵⁴Anadolu, 4 Eylül 1929.

²⁵⁵Anadolu, 29 Eylül 1929.

ilk kooperatifleridir. 7 Ekim’de Kemalpaşa kazasında, biri merkezde üçü Armutlu, Ören, Ulucak köylerinde olmak üzere dört kooperatif açılmıştır. Bu çalışmalar hızla devam eder ve sayı kısa zamanda 45’e ulaşır.²⁵⁶

Vali Paşa, tarafından kurulan bir diğer kooperatif ise 1932 yılında kurulan “*Memurin İstihlak kooperatifi*” dir. Amacı hükümet ve resmi kurum memurlarına ucuz yiyecek sağlamaktır.²⁵⁷

1934 yılında ise İzmir de satış kooperatifi kurma çalışmaları başlamış, bu kooperatifin amacı üreticiyi korumak, nakliyeciyi ve aracılara olan dengeyi sağlamaktır. Amaç yetiştirdiği ürünün karşılığını çiftçinin daha iyi almasını sağlamaktır.²⁵⁸

Kazım Dirik, kooperatif alanın da yapmış olduğu hizmetlerden dolayı Türk Kooperatifçilik Cemiyeti tarafından üyeliğe davet edilen ilk mülki amir olarak tarihe geçmiştir..²⁵⁹

Kazım Dirik’e göre Kredi Kooperatifleri ilk kez İzmir’de kurulmuş, bu kooperatif sayesinde köylü ihtiyacı olan parayı tüccarlardan yüksek faizödeyerek almak yerine kooperatiflerden almış ve böylelikle ürün fiyatlarının belirlenmesinde tüccarların uyguladığı vurgunculuk politikasından kurtulmuştur. Kazım Dirik’in valiliği esnasında İzmir’de yetmişin üzerinde kooperatif kurulmuştur.²⁶⁰

İzmir’de valiliğinin ilk yıllarında çıkmış olan köy kanunu kapsamında Kazım Dirik, belde ve ilçelerde yeni kanuna göre emsal teşkil edecek yeni köyler oluşturmuştur.²⁶¹

Vali Paşa, köylere hizmet götürmeyi kendisi için en büyük görevlerden biri olarak görmüş köylere gidecek hizmetler konusunda kendisinin başında bulunduğu, ziraatçıların, veterinerlerin, öğretmenler ve doktorların olduğu bir idare heyeti oluşturup bu heyetin neler yapması gerektiği konusunda bir plan belirlenip hayata geçirilmiştir.²⁶²

²⁵⁶ Anadolu, 27Ekim 1929.

²⁵⁷ İzmir Rehberi, İstanbul, 1934, s.143.

²⁵⁸ Yeni Asır, 1 Ocak ve 2 Ocak 1934.

²⁵⁹ Sait, Aydoslu, “İzmir Beynelmillel Dördüncü 9 Eylül Panayırı”, Karınca Dergisi, S. 3, Ağustos 1934, s. 19.

²⁶⁰ Kazım Paşa (Dirik), “*Köy Ziraatı, Ziraat Kursları*”, Ülkü Halkevleri Mecmuası”, S. 10, Ankara 1933, s. 325.

²⁶¹ Kazım Paşa’nın Beyanatu, Cellat Gölü Değil Sağlık Ovası”, Vakit, 5 Temmuz 1934, s. 11 ; “Örnek Köy Mektebi”, Cumhuriyet, 8 Eylül 1934, s. 4.

²⁶² İzmir Halkevleri Açıldığı Günden Beri İzmir, İzmir 1932, s. 17.

Vali Paşa, sık sık köylere gider halk ile yakından ilgilenir;köylünün problemlerini yanında taşıdığı deftere not eder belirlenen sorunun halledilmesi için çaba gösterirdi. Gittiği köylerde yanında bayındırlık, sağlık, milli eğitimden kişileride götürür sorunların yerinde görülmesine özen gösterirdi.²⁶³

Vali Paşa,köylünün daha iyi ve modern tarım yapabilmesi için köylerdeki köy öğretmenlerinden yararlanmış ayrıca alanında uzman kişilerinde köylerde yaşayan halkın bilinçlendirilmesi için hayvancılık, tarım, sağlık konularında söyleşiler yaptırmış zirai ilaçların temin ile hayvan ve insan hastalıklarının olabildiğince giderilmesi konusunda da elinden geleni yapmıştır. Bunlara ek olarak köy öğretmenlerinin bir çoğunu toplayarak Bornova da bulunan Ziraat Okulu'nda sağlık, bilimsel konular ve zirai konularda eğitim verdirmiştir.²⁶⁴

Vali Paşa, fikrini Maarif Müfettişi olan Selim Sırrı Bey'den aldığı Kinderhaym (Çocuk Yurtları) denilen, bir yapıyı İzmir de uygulamaya koymuş bu yapı köylerde bulunan yoksul çocukların yetiştirilmesi için açılmıştır.²⁶⁵ Bu yapının ilk örnekleri Almanya ve Amerika'da görülmektedir. Kinderhaymlarda sayıları elli yi geçmeyecek şekilde öğrenciler bulunmaktadır. İzmir de kurulan bu yapı yurt dışındaki örneklerinden çok çok iyi durumdaydı. Kazım Dirik, çocukların her türlü ihtiyaçlarının karşılanması talimatı vermiştir. Kinderhaymlarda olan biten her şeyi ilçenin kaymakımı telefon ile arayıp öğrenmek mecburiyetindeydi. Yaklaşık olarak beş yüz öğrenciye eğitim veren ve sayısı yedi tane olan Kinderhaymlar,Kemalpaşa'nın Parsa Köyü'nde, Menemen'de, Bergama'da Kozak'ta, Ödemiş'te Bozdağ'a ve Mermeroluk Ormanında, Tire'de Kaplansuyu Ormanında, Aliağa'da, ,Bagaziçi'nde BüyükkaleKöyünde, bulunuyordu.²⁶⁶

Dönemin Balıkesir Valisi Recai Güreli, Kazım Dirik'in bir denetlemesi sırasında köy sorunlarıyla ilgili anısını şöyle anlatmaktadır:

“Bir gün hiç unutmam, teftiş yaparken Küçük Menderes kıyısında bir köyden geçiyorduk. Otomobilini durdurmak için şoförüne emir vermişti. Şoför nasılsa bu emri işitmemiş olacak ki, otomobili ileri geçirmiş, generalin istediği yerde duramamıştı. O,

²⁶³ Gün,İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 47.

²⁶⁴İzmir Halkevleri Açıldığı Günden Beri İzmir , s. 17.

²⁶⁵ İlk Tedrisat Müfettişi Emin, “Toplu Tedris ve İş Esasları Bakımından Mekteplerimizin Bugünkü Görünüşü”, *Fikirler Dergisi*, C. V, S. 115, Ekim 1934, s. 5.

²⁶⁶ “Kâzım Paşa'nın Beyanâtı, Cellat Gölü Değil Sağlık Ovası”, *Vakit*, 5 Temmuz 1934, s. 1

şoförüne: ‘Be adam, zararlı otları görmedin mi, ne için ilerliyorsun?’ diye darıldı. Otomobilin durmasını müteakip şoför de dahil olarak hep beraber yaya olarak zararlıotların yanına yürüdük. Eliyle dikenli bir ot kopararak bana gösterdi:

‘Köylüler buna “pıtrak otu” derler, bu zararlı bir ottur. Otlamaya giden hayvanların tüylerine yapışır; adeta kene gibi, hayvanın vücuduna sokulur. Koyunların, keçilerin tüylerini birbirine karıştırır, sıklaştırır, yumak haline kor ve arap saçına çevirir, bundan sonra hayvanın yünü hayretmez bir hale gelir. Hayvan aynı zamanda bu yüzden zayıflar, eti kuvvetlenmez, sahipleri de satış fiyatlarından kaybederler. İşte köylünün zararına olan bu pıtrak otlarıyla mücadele vatani bir iştir.’ Bu otların daha tohum bağlamadan, çiçekte iken yolunmasının gerektiğini bana anlattı. Şoföre de dönerek: ‘Köylü olmazsa, köylü kazanmazsa ben valilik yapamayacağım gibi sen de şoförlük yapamazsın. Bunun için sen de benim gibi bu otun zararlı olduğunu tanı, örgen; bu muzır mahluklararastladığın yerde bunların kökünü kurut’ dedi.²⁶⁷

Devamlı köyleri dolaşması, köylülerle iç içe bulunması, onlarla aynı sofrayı paylaşması Kazım Dirik’in köylülere verdiği önemi göstermektedir. Kazım Dirik’in köylü ile paylaştığı her yemekte köye özgü ayran içmesi ona “*Ayrancı Paşa*” lakabının takılmasına sebep olmuştur. “*Ayrancı Vali Paşa*”, köy sorunlarıyla sadece kendisi ilgilenmekle yetinmemiş, gittiği her yerde köylüyü yardımlaşmaya davet etmiştir. Vali Paşa, gezilerinde verdiği demeçlerde “*Köylü, imece yönünü güvenle onaylamıştır. Vakti boş olanlar, ötekilerin yardımına koşacaklardır. İmeceyi köylerde kuracağız, başka yolu yoktur. Maliyet değerini artırmak için de bu lazımdır. Köylümüz çok çalışkandır. Başarı mutlaktır*”²⁶⁸ demekte idi.

Kazım Dirik, köylüye yardım etmekten çok hoşlanırdı. Bunu bilen köylüler vali gelir gelmez hemen etrafında toplanarak dertlerini anlatırlardı. O da bu durumdan büyük zevk duyardı. Şu veya bu suretle halkı memnun ettiği zaman çehresinde büyük bir haz belirirdi. Bu nedenle vilayetin bütün köy halkı, valiye gönülden bağlı idi.²⁶⁹

Vali Paşa’ köyleri sık sık ziyaret eder köylüyü yakından tanırdı. Gittiği köylerde çocuklar arabasını etrafını sarar, Vali Paşa küçük çocukları kucağına alıp sever, herkes Vali Paşa’yı tanırdı ona ikramlarda bulunurdu. Paşa’da köylülerin hemen hemen

²⁶⁷ Soyer, R., a.g.e., s. 36-37.

²⁶⁸ Yeni Asır, 31 Mayıs 1935

²⁶⁹ Soyer, R., a.g.e., s.94.

hepsini tanır ve durumlarını sorardı öyleki bir köylünün çocuğunun okuduğu okulu, hasta ineğine kadar her şeyi en ince ayrıntısına kadar bilirdi.²⁷⁰

Zaten Kazım Dirik, çalışmalarının hiçbirinde kanun gücüne de başvurmazdı. Sert davrandığı pek az görülürdü. Fakat iş bitip, birlikte ayrılarak ayrılırken; her iki taraf da baba–evlat sevgisiyle birbirlerine bağlı kalırlardı. Kazım Dirik ve halk yapılan işleri birbirlerine olan inanç ve sevgiyle başarmışlardır.²⁷¹

Vali Paşa Kazım Dirik, 9 Mayıs 1935 yılında CHP Kurultayının Genel Kongresi sebebiyle İzmir'in Adagüme Köyüne, büst, spor alanı ve gençlik kurumlarının açılma şenlikleri sırasında yaptığı ve onun “Köy Davasına” yaklaşımını açıklayan konuşması şöyledir;

“Bu devlet işini görmek için en büyük hızı sizden alır. Bu devletin temeli siz köylülersiniz. O; sizin varlıklı omuzlarınız ve gönülleriniz üzerinde kurulmuş ve yükselmiştir.

Bunun için Türk köylüsünün dirik vücudu çok sevilir. Türk köylüsünün kuvvetli varlığına inanırım. Çocuklarımız: nedir bunlar? Bu kıvrıla kıvrıla dağlara turmanan yollar nedir?bu kırmızı çatılar altında bol havası, parlak güneşi temizliği ile köylüye gülen , ışık saçan, onu sevindiren okullar nedir? Bu karşınızda gördüğümüz çelik yapı köy gençleri? Bunlar hep Atatürk'ün yerine getirilmiş öz dilekleridir. Okullar kurulacak, karanlıklar aydınlatılacak, çocuklarımız iyi yetişecek. Ekonomik ve sosyal işler hazırlanacak, yurda esenlik getirilecek, bu sağlam gençler çoğalacak, yurt şenlenecek, herşey artacak, sizi baştan başa varlıklı kılacak. İşte arkadaşlar bu yapılanlar hep sizin içindir.”²⁷²

Vali Paşa, memleketteki insanların çoğunun ziraatle uğraştığını bilerek köye ve köylüye büyük önem vermiştir. Vali Paşa'ya göre; Ziraat, sanattan önce gelir. Bu nedenle tarım ve hayvancılık alanında bir takım planlar hazırlamış ve bunları hızlı bir şekilde hayata geçirmeye başlamıştır. Ziraat, hayvancılık, mandıra faaliyetleri ile kümes hayvanlarının yetiştirilmesi ve ıslahıyla ilgili bir takım kitapların basılması. Ziraat enstitülerinin kurulması ve çiftçiye uygun kredi imkanlarının sağlanması, modern besiciliğe geçiş yapılması, üzüm, tütün, balıkçılık faaliyetlerinin yaygınlaşması ve

²⁷⁰ “Bir Memat Üzerine Hayat Kuruyoruz”, Vatan, 7 Temmuz 1941, s. 3-5

²⁷¹ Gün, İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 47.

²⁷² 9 Mayıs 1935 General Kazım Dirik'in Konuşmaları, İzmir Vilayeti Köy Bürosu, Yayın:17, İzmir 1935., s.11.

bilinçli bir şekilde yapılarak Avrupa ülkelerine ihracat yapılması gibi birçok konu üzerinde çalışmalar yapılmıştır.²⁷³

Vali Paşa'nın bu gayretleri büyük takdir görmüş, kendisine üzümcülük ve tütüncülüğü geliştirmedeki başarılarından dolayı Ticaret Bakanlığınca bir takdirname verilmiştir.²⁷⁴ 13 Mayıs 1935'te de Ziraat Bakanlığı kendisine bir teşekkür yazısı yollamıştır.²⁷⁵

1935 yılında İzmir köylerinde 5 yıllık bir imar planı hazırlanmıştır. bu programa göre; geliri fazla olan köyler 5 seneden daha önce, geliri orta olan köyler 5 yılda ve geliri az olan köyler 10 yılda tamamen imar edilmiş olacak. Programın en sonunda özlenen Kemalist bir Türk köyünün planı vardı. Bu planın ne şekilde tatbik edileceği hakkında köylere dağıtılmak üzere vilayetçe hazırlanan ve kaymakamlara yükümlülük getiren bildirim genel olarak şunlardan bahsetmektedir.

Kaza, kaymakamlarının kendilerine bağlı köylerin para durumlarını göz önünde bulundurarak ana planın hedeflerine uygun bir şekilde bütçe hazırlayarak vilayete göndereceklerdir.

Bütçenin hazırlanmasında, az para, çok verim ve iyi bir iş bölümü esastır. Düşüncenin temeli, öncelikle köylünün emek ve şahsi gereçleri yardımıyla yapılabilecek imeceler, kireç kereste gibi malzemenin, yasalara uygun temini ve paranın ancak ondan sonra katılmasıdır.

Her yılın ilerleyişi ve başarılan işler, yeni yılın Mart ayı içinde iyi çekilmiş resimlerle valiliğe bildirilecektir. Valilik bundan uygun gördüklerini çoğaltacak ve bastırarak, yayacaktır. bunlar köylerin bayındırlığı, uygarlığı ve kültürü yönünden canlı ve teşvik edici örnekler olacaktır.

Her köye köylünün ve köyün genel ve özel gelir ve giderleri hakikate uygun olarak tespit edilerek köy istatistiklerine temel teşkil edecektir.²⁷⁶ Bildiri yayımlandıktan sonra Kazım Dirik Paşa, Bergama'dan dönerken uğradığı bir köy de bir örnek köyün okuma odasında köylülere şöyle hitap etmiştir:

²⁷³ Rıza, Nur, *Hayat ve Hatıratım*, C. IV, İstanbul, 1968, s. 1928- 1929- 1930

²⁷⁴ MSB, DMA, Envanter No: 343.

²⁷⁵ MSB, DMA, Envanter No: 345.

²⁷⁶ Tabak, S., a.g.e., s. 134.

“Bütün köylerimiz seferber haldedir. Hepsi köylerini yükseltmek, hayatlarını, yaşayışlarını düzeltmek ve kazançlarını artırmak için birbirleriyle yarış yapıyorlar. Ben cumhuriyet köylüsünün içindeki ateşe ve imana aşığım. Bütün hayatımı köylerde geçirmek, köylüleri Atatürk’ün ve Cumhuriyetin istediği seviyeye yükseltmek için uğraşıyorum. Bu ulusal savaşta, herhalde muaffak olacağız. Muvaffakiyet birçok köylerimizde fazlasıyla başlamıştır. Şu resimlerini gördüğünüz köyler, andaçlar, mektepler, çocuk bahçeleri, oyun yerleri ve daha birçok modern işler başarılmaktadır. Sizin köyünüzde yapılan işleri daha genişleteceğiz. Daha canlı ve göze çarpan bir plan üstünde işleyeceğiz. İyi ürün, güzel damızlık hayvanlar, ordumuza katırlar güzel sütlü inekler, koyun ve keçiler ve her cins mal yetiştireceğiz. Tavuklarımızı da unutmayacağız. Şu başladığımız mekteple birlikte tam bir örnek köy kuracağız. Mezbahanız çok iyidir. Köy için mükemmel bir gelir kaynağı olmuştur. Şu kahvedeki eski hayatı yenileştirmek temiz, sağlıklı, açık ve geniş bir köy gazinosu yapmak lazımdır. Siz ne kadar çok çalışırsanız ben sizi o kadar çok sever ve bağlanırım. Yapılan işlerden çok memnunum. Sevinçle ayrılıyorum.” demiştir.²⁷⁷

Kazım Paşa’yı İzmir’in köylerinde onu yediden yetmişe herkes tanırdı. Onunda tanımadığı hiçbir köylü mevcut değildi. Vali Paşa, için köylülerle baş başa kalıp konuşmak onun için hayatta bulunmaz zevklerden biriydi. O köylülere ve köylere can kaynakları diye hitap ederdi.²⁷⁸

4.7. İZMİR’İN YOLLARI İLE İLGİLİ YAPTIĞI ÇALIŞMALAR

Kazım Dirik, köye ve köylüye vermiş olduğu önemin dışında valiliği döneminde, güzel ve düzenli bir İzmir için çaba içerisinde oldu. O, İzmir’i Ege’nin incisi yapacak kişiydi. Valisi bulunduğu yıllarda İzmir’i tam anlamıyla örnek bir şehir haline getirdi. Çalışma prensiplerine sıkı sıkıya bağlı olan Kazım Dirik, İzmir’i hayatın her alanında kalkındırabilmek için yoğun çaba sarf eder, durup dinlenmeksizin çalışırdı. Bitirilmesini istediği işlerin yakın takipçisi olup çalışmalarını yerinde görebilmek için sürekli denetlemeye çıkardı. Bergama, Foça, Urla, Çeşme, Seferihisar ve Ödemiş (yol, su ve elektrik) denetlemeleri bunun yerel basına da yansıyan örnekleridir. İzmir’e hizmet getirebilme mücadelesi içerisinde olan vali, kimi zaman da günü birlik Ankara ziyaretlerine gider ve İzmir’i ilgilendiren konuları burada bizzat takip edip, dönüşü ile birlikte dinlenmeksizin teftişlerde bulunurdu.²⁷⁹

²⁷⁷ Yeni Asır, 1 Mayıs 1935.

²⁷⁸ Anadolu, 30 Ekim 1934.

²⁷⁹ Ahenk, 16 Nisan 1929, 29 Mayıs 1929, 6 Haziran 1929, 29 Haziran 1929 ; Anadolu, 31 Mayıs 1929; Hizmet, 6 Şubat 1929, 1 Mayıs 1929 , 6 Mayıs 1929 , 9 Mayıs 1929, 16 Mayıs 1929.

Vali Paşa denetimleri bizzat yerinde yapmaya özen gösterirdi. Bir denetleme sırasında sınırlı imkanlarla yaptığı yol çalışmasında uyuyan silindir makinistini azarlamıştır. O kısıtlı imkanlarla bunları yapabiliyorsa herkesin işini en iyi şekilde yapmasını isterdi.²⁸⁰

Yollar mıntıka müdürü yüksek mühendis Emin Dizgin şunları anlatmaktadır:

“Kazım Dirik valilik vazifesine başladıktan sonra bende başmühendislik görevine başladığım için başlangıcından itibaren tüm icraatı sırasında beraber çalışmak şerefini kazandım.Kendi kendine Fahri Başmühendis lakabını vermekle yol siyasetinin önemini açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Kışın merkezle irtibatını kaybeden Bergama'ya her mevsimde İzmir'den iki buçuk saatte ulaşımı sağlayan 110 km. lik yolu tamir ve ıslah etti. Urla-Çeşme ve kasaba istikametindeki çok kötü şartlarda gerçekleşen kara seyahatlerini konforlu bir şekle dönüştürerek halkın minnet ve şükranlarını kazandı. Yoldan mahrum olan Torbalı'yı güzel bir karayolu ile merkeze bağladı. Ve bu sebeple Tire'ye kadar uzanan harap yolu baştan başa tamir ettirerek civarda ki halkın kalkınmasına hız vermiş oldu. O tarihe kadar otomobil görmeyen Karaburun kaza merkezine bu modern vasıtayı soktu. Kemalpaşa'da Hititlerin izlerini bırakan karabel yolu ile Torbalı'ya ve yine Sinancılar köyünden yüksek dağları aşan Bayındır'a, sarp kayalıkları geçerek Tire'den Aydın'a ve Ödemiş'ten Bozdağ'a ve Gölcük Yaylalarına ve daha bunlar gibi birçok istikametten Menderes vadilerini birbirine ve bunları Gediz Havzasını yollarla, vilayet bütçesine yük vermeden bağlamış ve bu suretle memleket müdafaasına bilgi ve isabetli görüşleriyle çok büyük hizmetlerde bulunmuştur.

Bir taraftan vilayetin muazzam yol şebekelerini kurarken diğer taraftan da bu şebekenin muhafazası için gereken teşkilatın esasını kurmuş ve bu gün vilayette hala mevcut olan daimi tamirat sistemini emsaline numune teşkil edecek çok mükemmel ve çok geniş bir şekilde tatbik eylemiştir. Bu sayede yolların uzun ömürlü olmasına ve dolayısıyla esaslı tamirattan yapılan tasarruflarla şebekenin genişletilmesine gayret sarf ederdi.

Memleketin ana damarlarında kaynaşan bu hummalı faaliyete paralel olarak, kanunlarımızın verdiği imkanlardan istifade suretiyle, temin edilen köylünün kol kuvveti sayesinde yüzlerce kilometre uzunluğundaki yollarda uğuldayan kazma seslerini, telefonun mikrofonu ile daima takip ederdi. Bu tempodan hasıl olan en ufak aksaklıklaruyukuda bile olsa hemen duyuyor, bunların sebeplerini araştırarak aldığı önlemler sayesinde çalışmanın eski ahengine dönmesini temin etmeden telefonun başından ayrılmıyordu. Onun zamanında Nafta İdaresi seferberlik halinde idi. İcap ettiği zaman uykudan uyandırır. Zevk veya istirahat yerlerinden ayrılarak o anda halledilmesi lazım gelen işler hakkında direktifler

²⁸⁰ Dirik, O., a.g.e., s.73.

verirdi. Her sabah yazıhanemizde geceden yazılmış sayısız notlar bulurduk. Arkadaşlar arasında reçete tabir ettiğimiz bu notlar gözümüzden kaçan noktaları hatırlatırdı. Onların icaplarına baktıktan sonra günlük meşgalemizi yürütmeye çalışırdık. Çalışan memurların mesaisinden daima takdir ile bahseder onları mükâfatlandırırđı. Onun mektebinden yetişenler her gittikleri yerde daima üstün durumda olmuşlar ve kendilerine karşı sevgisini kazanmışlardır. Bu derece dinamik haslete sahip olmasına rağmen bizlere karşı daima tevazu ile muamele ederdi. Beraberce çalıştığımız bu kadar zaman zarfında incitici hiçbir muamelesine maruz kalmadım. Hüsnüniyetle makrun olduğuna hüküm eylediği hata ve noksanlarımızı âlicenabane bir şefkatle düzeltir. Bizleri kendi kendimize mahcup olmak mevkiinde bırakırdı.”²⁸¹

Cumhuriyetin ilanından önce İzmir’deki şoselerin uzunluğu 187 kilometre iken bu durum, 1934 yılında 753 kilometre olmuştur. Bu yolların tamamına yakın Vali Kazım Paşa’nın eseridir. Yolların bakımı ve onarılmasının sürekliliği sağlanmıştır.²⁸²

İzmir’in her köşesinde yol yapımı çalışmaları gerçekleştirmiştir. Bu yollar :

1. Tire-Büyükkale-Belevi-Selçuk yolu
2. Bayındır-Çaybaşı yolu
3. Dikili-Bademler yolu
4. Kemalpaşa-Karabel yolu
5. Bergama-Göçbeyli-Bölcek yolu
6. Menemen Gediz Köprüsü, Güzelhisar Çayı Köprüsü, Bakırçay Köprüsü 7. Bergama-Kozak-Altınova yolu
8. Tire-Aydın yolu (Güme üzerinden)
9. Tire-Bayındır yolu
10. Ödemiş-Gölcük-Bozdağ-Salihli yolu
11. Bergama-Dikili yolu .
12. Selçuk-Kuşadası-Söke yolu
13. Bergama-Kınık-Soma yolu
14. Sayılan anayollara bağlanan köy yolları

²⁸¹ Soyer, R., a.g.e., s. 61-63.

²⁸² İzmir Rehberi, İstanbul, 1934. s.22.

15.Tire-Gökçen-Ovakent(Adagide) ²⁸³

Vali Paşa'nın hizmetlerinden dolayı İzmir'de kendi adını taşıyan birçok yer bulunmaktadır bunlardan bazıları şunlardır:

1. Bayındır Merkez Kâzım Dirik İlkokulu
2. Karşıyaka Kazım Dirik İlkokulu
- 3.İzmir Merkez Vali Kazım Paşa İlkokulu
4. Kemalpaşa Bağyurdu Kazım Dirik İlkokulu
5. Karaburun Yolu üzerinde Kazım Paşa Çeşmesi
6. Vali Kâzım Paşa Caddesi
7. Bornova Pınarbaşı Kâzım Dirik Mahallesi
8. Tire Gümedağı eteklerinde Paşa Çeşmesi
9. Torbalı Merkez Kazım Dirik İlkokulu
10. Foça-Ilıpınar yolu üzerinde Kazım Paşa Çeşmesi
11. Bayındır Ovacık Yayla yolu Kazım Paşa Çeşmesi
12. Bergama-Kozak yolu üzerinde Kâzım Paşa Çeşmesi
- 13.Bornova Kazım Dirik Mahallesi ²⁸⁴

Bunların dışında hizmetleri arasında saydığımız diğer eser ve çalışmaları şunlardır:

- 1.İzmir Atatürk Heykeli'nin yaptırılmıştır
2. Urla Zeytinalan Köyü'nün yaptırılmıştır.
3. Gölcük'te otel yaptırılmıştır.
- 4.Urla Yıldız Parkı'nın yaptırılmıştır.²⁸⁵

²⁸³ Aldan, M., a.g.e., s. 378

²⁸⁴ Gün,İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 48.

²⁸⁵ Gün,İ., - Ankara, M., a.g.e., s. 49.

4.8. İZMİR İÇME SUYU ŞAŞAL VE YAMANLAR SUYU İLE İLGİLİ YAPTIĞI ÇALIŞMALAR

Vali Paşa'nın bir diğer hizmeti ise İzmir'in su sorununu halletmek olmuştur. Yamanlar ve şaşal suyunu, Vali Kazım Paşa, şehre kazandırmıştır. Özellikle de şaşal suyu onun için bir gurur kaynağı haline gelmiştir. Gittiği yerlerde halk tarafından Paşa'ya ikram edilen şaşal suyunu içmek adeta bir tutku haline dönüşmüştür. Onun düşüncesi memlekete güzel su içirmektir. Şehrin kireçsiz ve iyi su içmesinin sağlayan Kazım Dirik, olmuştur.²⁸⁶ Şaşal suyu İzmir'in içecek suyu ile ilgili çalışmaların yapıldığı bir dönemde Belkalesinde bir köylünün heyete göstermesi sonucu bulunur köylü suyun güzelliğini anlatır ve yerini gösterir. Heyet bu suyu görünce çok sevinir, köylüye yapmış olduğu bu iyilik için maaş bağlanır.²⁸⁷

Vali Paşa, İzmir'e geldiğinde bakımsız halde bulunan şaşal memba suyu kısa bir süre sonra meydana çıkarılmış yapılan tahliller sonucu memba sularından üstünlüğü kanıtlanmıştır.²⁸⁸ Vali Kazım Paşa, şaşal suyu hakkında şunları söylemiştir: "*şaşal suyu İzmir şehri için, İzmirli için mukadder bir sudur. Benim kafamı daima meşgul eden ve edecek olan bir iştir. Yamanlar suyu gibi.*" Paşa bu sözleriyle İzmirli için kısa zaman sonra bu suya kavuşacaklarını müjdelemektedir.²⁸⁹

Birde, yabancı şirketler İzmir'e gelerek "*Pınar Su Kumpanyası*" başlatmışlar ancak patlayan borulardan akan suların bütün zararını ekonomik kriz içindeki halk karşılamak zorunda kalmasıyla Vali Paşa Kazım Dirik, "*Şaşal Suyu*" projesini geliştirerek bu sorunun üstesinden gelmeyi başarmıştır.²⁹⁰

Vali Paşa, Şaşal suyunun değerini ilk fark eden kişi olarak İstanbul'da bulunan mebaa suyu ile yarışarak şaşal suyun bir anlamda tanıtımını yapmıştır.²⁹¹ Vali Paşa, İzmir Belediyesi'ne bu suyun önemini anlatarak tesis yaptırmış, daha sonraki yıllarda suyun şişelenmesi ve ülkenin her yerine satılmaya başlaması suyun ekonomik getirisini

²⁸⁶ Soyer, R., a.g.e., s. 86.

²⁸⁷ Anadolu 15 Mart 1940.

²⁸⁸ Dirik, K. D., a.g.e., s. 332.

²⁸⁹ Anadolu, 30 Ağustos 1933.

²⁹⁰ Ahenk, 14 Şubat 1929, 16 Şubat 1929.

²⁹¹ Bir Memat Üzerine Hayat Kuruyoruz", Vatan, 7 Temmuz 1941, s. 3-5

artırmış ve suyun adını “*Kazım Dirik Suyu*” olarak değiştirilmesini konusu da gündeme gelmiştir²⁹²

Vali Paşa, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Toprak ve Su Laboratuvarları Şefi Kimyager Kerim Bey’e şaşal suyunu tahlil ettirmiştir. Tahlil neticesi bir yazı ile Başbakan İsmet Bey’e tevdi edilir. Rapora göre; Sıcaklığın, 22 derecede, Ph. 7.5 olan bu su kaynağından, bir günde yedi yüz elli ton su alınabilmektedir. İzmir’e otuz üç kilometrelik bir mesafedeki su kaynağı gayet muhafazalı korunmakta ve bir depoya alınarak kontrolü mümkün hale gelmiştir.²⁹³

1932 yılında şaşal suyunun işletmesi için bir talip belediyeye başvuruda bulunmuştur. şaşal membaında tesisler yapacağını ve suyu İzmir’e getireceğini söylemiştir. Buna karşılık hususi muhasebeye bir miktar para ödeyeceğini söylemiştir. Fakat aynı dönemde vilayet bütçeye Şaşal suyunu Cumaovası’na getirebilmek için ödenek ayırmıştır.²⁹⁴

1932 yılında Şaşal suyunu, Cumaovası içindeki hükümet binasının karşısına bir depo yapılması kararlaştırılır. Ayrıca belediye Şaşal suyunun şehirdeki satışlarını denetim altına almak için damacanelerin mühürlenmesi de kararlaştırılmıştır. Suyun dağıtımını için de ihale yapılmıştır.²⁹⁵

1933 yılında Dereköy yakınlarındaki bir çiftliğin işletmecileri, Şaşal membainin kendilerine ait olduğunu iddia etmişler. Suyun taşınmasını yapanlar hakkında mahkemeye başvurmuşlar fakat mahkeme suyun Vali Paşa tarafından bulunduğu kararına varmıştır. Ayrıca suyun hiçbir şekilde çiftlik sınırları içinde olmadığından ve tesislerinde belediye tarafından yapıldığını bildirmiştir.²⁹⁶

Kazım Dirik İzmir’e atandıktan sonra, üzerinde durduğu en önemli sorunlardan biri de su meselesi olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde İzmir büyük su sıkıntıları çekmiştir. Sebebi ise su imtiyazına sahip olan şirketlerin üzerine düşeni yapamamasıdır. Fakat 1926 yılında resmi gazetede yayınlanan 813 sayılı kanunla su şirketlerinin imtiyazları, yetki ve mal varlıkları belediyelere devredilmiştir. Bu kanunla yerel

²⁹²Dirik, O., a.g.e., s. 65.

²⁹³B.C.A., 30.10/176. 213

²⁹⁴Dirik, K.D., a.g.e., s.332.

²⁹⁵Anadolu, 31 Mayıs1932.

²⁹⁶Anadolu, 30 Ağustos 1933

yönetimlerin eli güçlenmiştir. Kazım Dirik'in Valiliği sırasında ilk iş olarak Vezir ve Osman Ağa sularını şehre taşıyan su borularının değişimi yapılmıştır.²⁹⁷

1932 yılından itibaren Vali Paşa'nın kurmuş olduğu Memurlar Kooperatifi tarafından şişelenerek şehre satışı başlayan suyu halkın tercih etmesi için Bakteriolog Selahattin Fuat Bey ile Memduh Bey tarafından yapılan bakteriyolojik tahlilleri gazetelerden yayınlanmaya başlamış suyun kalitesi hakkında gazeteler aracılığıyla halka bilgi verilmiştir.²⁹⁸ 1934 yılında Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü rabaatuarında yapılan tahliller sonucu suyun taşınmasının tahliller sonucu mümkün olduğu anlaşılmış Başkentte satışına izin verilmesi istenerek gelirinin Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağışlanacağı bildirilmiştir.²⁹⁹

1935 yılında İzmir'e gelen Yüksek Ziraat Enstitüsü Kimya Profesörü Fonder Hayde ile Toprak Enstitüsü Şefi Dr. Kerim Ömer, Şaşal suyunu ziyaret etmişlerdir. Vali Paşa'nın da hazır bulunduğu gezi sırasında yapılan incelemeler sonucu Şaşal suyunun radyoaktivitesinin %15 nispetinde ısısının ise 20-21 derece olduğu görülmüştür.³⁰⁰ Alman Profesör Hayde ile Kerim Ömer Bey'in rapor hazırlamışlar ve yayımlanmıştır. Daha sonra 1945 yılında mühürlü damacaneler ve pet şişelerle İzmir'de satılan suyun şehre getirip satma hakkı İzmir Çocuk Esirgeme Kurumu'na verilmiştir.³⁰¹

Yamanlar suyunun Karşıyaka'ya getirilmesi 1929 yılının ortalarından 1934 yılına kadar devam eder. Bu uzun süreç Karşıyaka'da kullanılan su kuyusunun uzman olmayan kişiler tarafından temizlenirken tahrip edilmesiyle başlar.³⁰² 19 Eylül akşamı bazı milletvekilleri, Belediye Reisi Fikri Bey, ve ilgili kişiler Vali Paşa başkanlığında bir toplantı gerçekleştirirler. Karşıyaka'nın bu hayati ihtiyacı konusunda görüşürler. Düşünülen çözüm suyun Halkapınar'dan getirilmesidir. Ancak o günlerde 250 bin liralık olan bu işin yıllık geliri 60 bin lira olan Karşıyaka Belediyesi'nin bunu karşılaması imkansızdır. Sorun ancak ertesi sene TBMM'den çıkacak Belediye Vergi ve

²⁹⁷ Asil, Kaya, *İzmir'de Suyun Serüveni*, İBB Yayınları, İzmir, 2017.

²⁹⁸ Halkın Sesi, 10 Ağustos 1932.

²⁹⁹ Yeni Asır, 14 Eylül 1934.

³⁰⁰ Ulusal Birlik, 27 Mart 1935.

³⁰¹ Yeni Asır, 12 Mayıs 1945.

³⁰² Anadolu, 4 Temmuz 1929.

Resimleri Kanunu'na bir madde ilave edilerek halktan su vergisi alınarak aşılabileceği görüşü benimsenmiştir.³⁰³

İzmir Milletvekili Osmanzade Hamdi Bey, İsmet Paşa'dan Karşıyaka'nın su ihtiyacını temin eden Halkapınar Su Şirketi tarafından, Yamanlar suyunun temin ettirileceği ve bunun için meclisten bir kanun çıkarılacağı sözünü alır. İsmet Paşa bu sözü, su şirketinin hükümetle yaptığı sözleşmedeki sözleşme tarihinde 8 sene sonra Karşıyaka'da su isale edeceğine amir olan maddeye dayanmakta idi. Fakat şirket 8 senelik sürenin dolduğunu belirtmiştir. Fırsattan istifade ederek Karşıyaka'ya su getirmenin ağır koşullarını ileri sürer.³⁰⁴ Su şirketinin bu tutumu nedeniyle su sorunu uzun bir süre çözülmez. Aradan birkaç yıl geçtikten sonra, İzmir Belediyesi 1930 yılında Karşıyaka'ya getirilecek su için üç nokta dikkate alarak bir proje yaptırmaya karar verdi. Öncelikle Yamanlar dağındaki su membalarındaki suyun iletilmesi için incelemeler yapılacak ve bir proje hazırlanacaktır. Kalitesi çok yüksek olan bu suyun Karşıyaka'ya getirilmesi 150 bin lirayı aşarsa İzmir'deki Osmanağa ve Vezir sularını nakli için inceleme yapılacaktır.³⁰⁵ Proje bir Fransız gurubu tarafından gerçekleştirilir. Ve 1931 Nisan sonuna kadar tamamlanır. İncelenip Dahiliye Vekaleti'ne gönderilmek üzere Belediye'ye sunulur.³⁰⁶ Yamanlar Dağı'ndaki suyun lehine gelişen bu proje Belediye Fen Heyeti Necmettin Bey'in incelemeleriyle daha da nitelik kazanmıştır. Ancak daha önce Vekalet Karşıyaka'ya Halkapınar suyunun getirilmesini uygun görüp bu konuda vilayete bir emir göndermiş olduğundan, Ankara'nın ikna edilmesi gerekmiştir. Bu konuda İzmir'e gelen Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ikna edilir.³⁰⁷ Dahiliye Vekaleti'ne yazılan rapor da Karşıyaka'da isalesi mümkün olan 3 sudan en müsaiti ve en mükemmel evsafa sahip olanın Yamanlar Suyu olduğu bildirilir. Halkapınar suyunu isalesi için su şirketi çok para istemektedir. Vezir ve Osmanağa sularının isalesi de fazla para getirmektedir. Yamanlar Suyu İstanbul'un en kıymetli suları arındadır. Ayrıca diğerlerinden ucuza mal olacaktır.³⁰⁸

Evrakın onay için Ankara'ya gönderilmesinden 10 gün sonra Vali Kazım Paşa Karşıyaka'da isale edilecek olan Yamanlar suyu hakkında gazetecilere şu demeci

³⁰³ Anadolu, 20 Eylül 1929.

³⁰⁴ Anadolu, 12 Kasım 1929.

³⁰⁵ Anadolu, 8 Eylül 1930.

³⁰⁶ Yeni Asır, 15 Nisan 1931.

³⁰⁷ Yeni Asır, 21 Ağustos 1931.

³⁰⁸ Yeni Asır, 17 Eylül 1931.

vermiştir: "Karşıyaka suyunun Yamanlar dağından getirileceğine kesin gözüyle bakılabilir. Belediyenin ve Fen Heyeti'nin hazırladığı projeler ve görüşler, mukayeseli hesap cetvelleri ve fenni raporlar vilayetten Dâhiliye Vekâletine sunulmuştur. Daha sonra Alurca ve Sancaklı köyleri de birer dilekçe vererek Karşıyaka'ya, kendi köylerindeki fazla suların borularla akıtılması hakkındaki onaylarını bildirmişlerdir. Köylüler yalnız yaz mevsiminde iki ay kadar bahçelerine su verilmesini istemiş ve esasen köylünün gerek içme ve gerekse zaruri kullanma noktasından ihtiyacı olan suları Karşıyaka'nın bir mahallesiymiş gibi düşünülmüş ve hesaba katılmıştır. Karşıyaka'nın 30 sene sonraki nüfus artışı da dikkate alınarak o mevcuda kâfi membaa suyu bulunduğu hesap edilmiş ve tahakkuk ettirilmiştir. Su membarları Karşıyaka'nın Soğukkuyu Mahallesi'ne kadar sekiz kilometredir. Dahiliye Vekaleti'nden onay gelir gelmez suyun isalesi ihaleye çıkarılacaktır."³⁰⁹

DâhiliyeVekâleti, projeyi benimser ve suyun Yamanlardan teminine ilişkin teklifi kabul ederek onaylar bu kabule ilişkin yazı 15 Ekim 1931 tarihinde Vilayete ulaşır.³¹⁰

Problemin çözüldüğü düşünülürken işe başlanması için sekiz ay daha geçmesi gerekecektir. Yamanlar suyunun Karşıyaka'ya iletilmesi işini kazanan Fesçizade Galip Bey ve proje müellifi Fransız Pontomuson Şirketi'ne ödenecek ihale bedeli olan 160 bin liralık tahsisat belediye tarafından bankaya yatırılmış, ayrıca sözleşme gereği olarak firma tarafından belediyeden istenen taahhüt mektubu da verilmiştir. Ancak müteahhit firma, Manisa'da çalışan ekiplerinin işleri bittikten sonra yamanlara yönelmek istediğinden, zaman kazanmak amacıyla bu mektuptaki bazı cümlelere itiraz eder.³¹¹

Anlaşmazlık, 19 Ağustos'ta Vali Kazım Paşa'nın başkanlığındaki bir toplantıda çözülür ve Yamanlar Suyunun Karşıyaka'ya getirilmesi için Karatepe mevkiinde inşaata başlanır.³¹²Bu gelişmeler kısa sürede sonuç vermiş olacak ki Karşıyaka Su Projesi ihalesini kazanan ve İzmir Belediyesi ile 12 Haziran 1933'te sözleşme imzalayan Pont Mousson firması,30 Şubat 1934'te başladığı çalışmalarını kısa

³⁰⁹ Hizmet, 27 Eylül 1931.

³¹⁰ Anadolu, 29 Eylül 1931., 16 Ekim 1931.

³¹¹ Anadolu, 11 Ağustos 1933., Yeni Asır, 20 Ağustos 1933.

³¹² Anadolu, 20 Ağustos 1933.

sürede tamamladı ve 1 Temmuz 1935'te tarihi itibarıyla Karşıyaka tam anlamıyla suya kavuşmuş oldu.³¹³

İşe başlanması dolayısıyla, Başvekil İsmet Paşa ile İzmir Mebusu Osmanzade Hamdi Bey ve İzmir Mebusu, Eski İktisat vekili Rahmi Bey'den, Yamanlar suyunun Karşıyaka'ya getirilmesi görüşünü ilk ortaya atan ve görüşü uzun tartışmalardan sonra kabul edilen Vali Paşa'ya tebrik telgrafları çekilerek yapılan iş şu şekilde kutlanır:

"Vali Kazım Paşa hazretlerine..."

Yamanlar Suyu işini tebrik, Muvaffakiyet ve bolluk temenni ederim. Başvekil İsmet."

"Candan ve gönülden kutlarım. Su gibi Aziz olunuz Paşam. İzmir mebusu Osmanzade Hamdi."

"Vilayetin en uzak ve en ufak köylerini bile içine alan büyük imar projelerimizin bu kıymetli eserini de kutlamak şerefini bize bahşeden Paşa'mıza derin ve sonsuz saygılar. İzmir mebusu Rahmi."³¹⁴

20 Ağustos'ta işe başlayan müteahhit, sözleşmeye uygun olarak, bir yıl içinde işi tamamlar. Ancak 27 Ağustos 1934 günü saat 18.00'da gerçekleşecek açılış töreni Başvekil İsmet Paşa'nın, Gölcük'te dinlenmesinden dolayı gelemediğinden ertelenmiştir. Yamanlar suyunun evlere verilmesi 1935 yılını bulmuştur.³¹⁵

Yüksek Mühendis Lütfü Akad, anılarında Yamanlar Suyunun Karşıyaka'ya nasıl getirildiği şöyle açıklamıştır:

" Kazım Paşa'nın İzmir'de namını ebedileştiren en hayırlı işlerinden biri Karşıyaka'nın Yamanlar suyudur. O zamanlar Halkapınar cephesinin çalışanlarla mücadelesinde benden de bir yardım istemiş ve böylece ilk adım atılmıştır. Halkapınar Şirketi'nin Belediye'den istediği 225 bin lira ayrıca sarf edilecek su miktarı için daima bir para ve imtiyaz talebine karşı Yamanlar Suyunun isalesi ve belediyeye mal edilmesi için 175 bin liralık bir teklif yaptım. Bu vazife karşısında Yamanlar projesi müsabakaya konu ve yaptığım proje tatbik edildi."³¹⁶

³¹³Kaya, A., a.g.e., s. 22.

³¹⁴Anadolu, 30 Ağustos 1933.; Yeni Asır, 30 Ağustos 1933.

³¹⁵Halkın Sesi, 27 Ağustos 1934.

³¹⁶Soyer, R., a.g.e., s. 123,

4.9. İZMİR'DE GAZİ HEYKELİNİN YAPILMASI

1926 yılında Ankara'ya dikilecek Gazi Heykelinin yapılması için Türkiye'ye davet edilmiş olan İtalyan Heykeltıraş Pietro Canonica 'nın Ankara'da bulunduğu sırada İzmir'e davet edilir. Daveti kabul eden heykeltıraş Canonica, 24 Kasım 1926'da İzmir'e gelir. Canonica İzmir'i çok beğenmiştir. Belediye ile aralarında yapılan görüşmelerden sonra heykelin Canonica tarafından yapılmasına karar verilir.³¹⁷ Heykelin nasıl olacağı konusunda İstiklal Savaşı sırasında Gazi Paşa'nın Dumlupınar Muharebesi'nde üzerine giydiği mareşal üniforması ve harita incelemeleri temsil edilecektir.³¹⁸ Heykelin yapılacağı yerin kesinleşmesinin ardından, Gazi heykelinin açılışı büyük bir törenle Başvekil İsmet Paşa, Maarif Vekili Esat Bey, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, Nafia Vekili Hilmi Bey, Ordu Müfettişi Fahrettin Paşa ve bir dizi üst düzey Devlet görevlilerinin katılımıyla açılmıştır.³¹⁹

4.10. GAZİ PAŞA HAZRETLERİNE SUİKAT GİRİŞİMİ

Gazi Paşa sık sık yapmış olduğu yurt gezileri sırasında 7 Mayıs 1926 tarihinde Ankara'dan yola çıkmış, ertesi gün Konya'ya gelmiş, buradan hareket ederek 9 Mayıs 1926 günü Tarsus'a gelerek burada beş gün kalmıştır. Daha sonra 16 Mayıs günü Adana'ya geçen Gazi Paşa, 18 Mayıs'ta tekrar Konya'ya döner, 20 Mayıs'ta ise Bursa'ya gelir. Bursa'da bazı kimselerle görüşerek konaklamıştır. Bir ara Mudanya Adası'na geçen Gazi Paşa, burada incelemelerde bulunmuş, onuruna verilen resepsiyona katılmıştır. 14 Haziran'da Bursa'dan Balıkesir'e doğru hareket etmiştir.³²⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e 15 Haziran'da ulaşması kesinleşti. İzmir'den bir heyet Balıkesir'e gitmiş ve burada bulunan Gazi Paşa hazretlerini İzmir'e davet etmek için yola çıkan heyet ile ilgili gazete haberinde şöyle bahseder: *Arz-ı tazimat heyeti bu sabah İzmir'den hareket etmiştir*³²¹

İzmir Valisi Kazım Paşa; *"büyük mucizemiz Reis-i Cumhur Gazi Paşa Hazretleri, Çarşamba günü sabah tren-i mahsusuyla hareket buyuracaklardır. Hemen istasyonda bir çay ziyafeti tertip edilecektir. Karşiyaka İstasyonu'na uğrayacaktır.*

³¹⁷ Tabak, S., a.g.e., s. 197.

³¹⁸ Tabak, S., a.g.e., s. 198.

³¹⁹ Tabak, S., a.g.e., s.202.

³²⁰ Kocatürk, U., a.g.e., s. 457; Yücel, Özkaya, "İzmir Suikastı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi C. VIII, S. 22, Ankara 1991, s. 67.

³²¹ Hizmet, 15 Haziran 1926

İzmir'e varış saati tahminen 16:00 ile 18:00 arası olacaktır. Vilayetçe tebliğ edilmiş program aynen uygulanacaktır. Çarşamba günü akşamı İzmir Belediyesi ziyafet verecektir. Perşembe günü akşamı Bornova Numune Ziraat Mektebi'nde onuruna parti verilecektir. Her şey için bütün tertibat ittihaz olunmuştur."³²²

Şehirde Gazi Paşa'yı bekleyen halk tezahüratlar atmaya başlamış, şehrin her tarafı bayraklarla süslenmiş vaziyette halk coşkulu bir şekilde Gazi Paşa'yı karşılamaya hazırdır. Karşılama heyetine dahil olacakların kılık kıyafetlerine dikkat edilmesi gerektiği bildirilmiş. Şapka olarak silindir veya melon giymeleri gerektiğini bunları bulundurmayanların karşılama törenine katılmaması gerektiği bildirilmiştir. İzmir'de bunlar olurken Gazi Paşa, Bandırma'da gemide açılan bir sergiyi gezmektedir. Gazeteler Gazi Paşa'nın İzmir'de katılacağı ziyafet ve programları vermektedir.³²³ Gazi Paşa'nın 1 gün gecikmesi sonucu bu gecikmeyi olayın önceden haber alındığı şeklinde değerlendiren Giritli Şevki, hiç olmazsa kendisini kurtarmak düşüncesi ile bütün tertibatı yakından tanıdığı Polis Müfettişi Mehmet Ali Bey ile siyasi kısım amiri Yaşar Bey'e bildirdi.³²⁴

Vali Kazım Paşa olaydan haberdar olunca Gazi Paşa, buradan İzmir'e hareket edeceği sırada, İzmir Valisi Kazım Paşa'dan bir yıldırım telgraf almıştır. Bu telgraf Paşa'yı derin ızdıraplara boğmuştur. Çünkü telgrafta; "*Şahsı devletlerine karşı tertip edildiği anlaşılan melunâne bir suikast teşebbüsü meydana çıkarıldığı*" bildirilmekteydi. *Ve ayrıca Mustafa Kemal Paşa'ya şu telkinde bulunulmakta idi: "Lütfen hareketlerinin tehirini..."* rica ediliyordu.³²⁵

Suikastin öncesine bakacak olursak İstanbul henüz İtilaf Devletleri'nin işgali altındayken, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ihya etme çabasına girmiş olan Kara Kemal, öncelikle kendi göstereceği namzetler ile meclise girmek için uğraşmıştır.³²⁶

Saltanatın kaldırılmasından sonra Cumhuriyetin ilanı üzerine eski dini temelli toplumsal yapının tümüyle bir değişime girmiş olması ve Cumhuriyeti dinden

³²² Anadolu, 15 Haziran 1926.

³²³ Anadolu, 15 Haziran 1926

³²⁴ Türkan, V. Doğruöz, "*Yakın Dönem Kırklareli Tarihinde İki Yaprak*", Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Yıl: 2/2003, S. 4, s. 49. ; Hasan Rıza, Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar I*, İstanbul, 1973., s. 368.

³²⁵ Feridun, Kandemir, *İzmir Suikastı'nın İç Yüzü*, İstanbul, 1955, s. 4 ; Aslan Tufan, Yazman, *Atatürk'le Beraber Devrimler Olaylar Anılar 1922-1938*, Ankara, 1969, s. 140.

³²⁶ Ali Kılıç, *İstiklal Mahkemesi Hatıraları*, İstanbul, 1997, s. 3

uzaklaşma olarak görenlerin toplumdaki statü korkusu neticesinde, Gazi Paşa ve arkadaşlarına karşı tavır alan bir gurup kişiler aşırı şekilde yeniliklere muhalif bir tavır sergilemiştir. Gazi Paşa'nın yakın çevresinden bazı kimselerde bu düşünceleri dikkate alarak ilgilenmeye başlamıştır. Bu kişiler arasında Refet Bey, Ali Fuat Bey, Karabekir Paşa gibi Milli Mücadele'de Gazi Paşa'nın yanında olan kimselerde yer almış bu durum gerici ve dincileri iyice yüreklendirmiştir. Bu kimseler halifeliğin kaldırılmasına da büyük tepki göstermiş. Rauf Bey ve yanındaki bazı kimseler Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan istifa ederek 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuşlardır. Kurulan yeni parti hilafet ve saltanat yanlılarının merkezi durumuna gelmiştir. Hal böyle iken 13 Şubat 1925'te Şeyh Said isimli bir dini ayaklanma başlar. Hükümetin aldığı sert tetbirlerden biri de bazı gazete ve dergileri kapatmak olmuştur. Karışıklıklar sonucu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ülkede dinsel gericiliği körüklediği gerekçesiyle 5 Haziran 1925'te kapatılmıştır.³²⁷

Ne var ki Şeyh Said İsyanı'nda halkı kışkırttığı ve irticacılığı körüklediği tespit edilen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın tüm şubelerinin kapatılması, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ihya etmeye çalışan ittihatçıların demokratik yollar ile iktidara sahip olma umutlarını ortadan kaldırmıştır. Vakıa iktidara gelmek için gerektiğinde zorla ve suikastlar ile hükümet devirmek ve zapt etmek âdetine sahip İttihatçılar, demokratik yollar ile iktidara gelemeyecekleri kanaatine vardıldıktan sonra, amaçlarının gerçekleşmesi için en büyük engel olarak gördükleri Gazi Paşa'ya suikast düzenleme ve ardından hükümeti devirerek iktidara gelme yolunu uygulamaya geçirmeye karar vermişlerdir.³²⁸

İktidarı ele geçirmek için oluşturulan komita, suikast işini gerçekleştirecek kadroyu belirlemiştir. Bu sebeple eski Lazistan Mebusu Ziya Hurşid, işgal yıllarında Kapalıçarşı'daki bir kuyumcuyu basarak soymasıyla, ünlü Laz İsmail ve yine işgal yıllarında Karadeniz'de Fransız Pake Kumpanyası'nın vapurlarından birinin yolunu küçük bir motorla keserek milyonlarca frank alıp kaçmasıyla ünlü Gürcü Yusuf'tan oluşan tetikçileri Ankara'ya getirtmiştir.³²⁹

³²⁷ Kandemir, F., a.g.e.,s. 4.

³²⁸ Soyak, H. R., a.g.e., s. 338.

³²⁹ Erinç, a.g.e., s. 153.

Gazi Paşa'yı öldürme düşüncesinde olanlar, suikastı ilk olarak Ankara'da yapmayı düşülmüşlerdir. Plana göre; Gazi Paşa, Çankaya'dan köşke giderken, ya da gece Anadolu kulübünden ayrılırken ve Meclis binasındaki Cumhurbaşkanlığı locasında harekete geçeceklerdi. Ankara'da Şükrü Bey ve Miralay Arif ile suikast ve taklib-i hükümet konularını görüşen tetikçiler, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mebuslarından tedarik ettikleri biletler ile meclise girmişler ve Gazi Paşa'ya Meclis'te suikast yapma imkânını tetkik etmişlerdir. Tetikçiler öncelikle, Gazi Paşa, Meclis görüşmelerini takip etmek üzere Reis-i cumhur locasında kendisine tabanca veya bomba ile saldırı düzenlemeyi tasarlamışlardır.³³⁰ Ziya Hurşid, Gazi Paşa'yı Meclis kürsüsünde vurmayı da düşünerek meclis çatısına bir revolverden ateş edebileceği kadar delik açmıştır. Fakat başarılı olamamışlardır.³³¹

Suikastın Ankara'da gerçekleştirilmesinden vazgeçilmesiyle birlikte Şükrü Bey; Laz İsmail ve Gürcü Yusuf'a Barabellum birer tabanca ve para vererek onları daha sonra görevlendirmek üzere İstanbul'a göndermiştir.³³² Laz İsmail ve Gürcü Yusuf gibi İstanbul'a dönmüş olan Ziya Hurşid, Şükrü Bey'in İstanbul'daki evinde Abdülkadir Bey ile buluşarak yeni bir suikast girişimi tertip etmeye başlamıştır. Ayrıca İstanbul'daki bu görüşmeler sırasında, veteriner albaylığından emekli olup Kara Kemal'in yardımıyla ticaretle meşgul bulunan Rasim Bey ile İzmir'den İstanbul'a gelip giden Sarı Efe Edip de komitacılar arasına katılmıştır.³³³ Giritli Şevki de suikastı gerçekleştirecek olanları motor ile kaçırmakla görevlendirilmişti. Suikast Mustafa Kemal Paşa'nın geçeceği Kemeraltı Caddesi'nde yapılacak, Çopur Hilmi ile Laz İsmail ve Gürcü Yusuf ateş edecekler, Ziya Hurşid de orada bulunarak gerekirse ateş edecek, daha sonra, yan sokaktaki otomobile atlanarak Giritli Şevki'nin motoruna binilecek ve Sisam ya da Sakız Adası'na kaçılacaktı.³³⁴

Suikastın yeri belirlendikten sonra Şükrü Bey'in verdiği 800 lira ile dördü yeni, ikisi eski olmak üzere altı adet silah alınmış ve silahlar Şükrü Bey'in evinde saklanmıştır. İstanbul'dan yola çıkmadan bir gün önce Gürcü Yusuf ve Laz İsmail tarafından Şükrü Bey'in evinden alınan silahlar ve Şükrü Bey'in muvaffakiyet

³³⁰ Kılıç, A., a.g.e., s. 64.

³³¹ Kılıç, A., a.g.e., s. 82.

³³² Kılıç, A., a.g.e., s. 67.

³³³ Soyak, H. R., a.g.e., s. 351.

³³⁴ Ali İhsan, Gencer, Sabahattin, Özel, *Türk İnkılap Tarihi*, 8. Basım., İstanbul, Der Yay., 2001, s. 224-225.

dilekleriyle birlikte Gülcemal Vapuru'na binen üç tetikçi ertesi gün öğle saatlerinde İzmir'e varmıştır.³³⁵

Bu tertibattan haberdar olan Vali Paşa, Gazi Paşa'yı uyarmış ve hareketlerinin geciktirilmesini istedikten sonra bir taraftan da tutuklamalara başlamıştır.³³⁶ İlk tutuklanan kişi Ziya Hurşit olmuştur. Ziya Hurşit'in bulunduğu otel odasında silah ve bombalar ile birlikte bir miktarda para bulunmuştur.³³⁷ Laz İsmail ve Gürcü Yusuf'da silâhlarıyla birlikte ele geçirilmiştir. Çapur Hilmi ise Karşıyaka'da yakalanmıştır. Bir gün önce İzmir'den ayrılıp İstanbul'a gitmiş olan Abidin Bey ile Sarı Efe Edip de İstanbul'da yakalanmıştır.³³⁸

İzmir Valisi Kazım Dirik, trenle İzmir'e hareket eden Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamak için tren istasyonuna gitti. Mustafa Kemal Paşa ile yüz yüze görüşerek olay hakkında detaylı bilgi veren Kazım Dirik, Atatürk tarafından alınandan öpülerek onurlandırıldı.³³⁹ Aynı gün Mustafa Kemal Paşa, İzmir'e geldi ve coşkulu bir kalabalıkla karşılanılarak Naim Palas Oteli'ne yerleşti. Otelin arka kapıları dahil olmak üzere her tarafa sivil ve resmi polislerden nöbetçiler koyuldu.³⁴⁰

Mustafa Kemal Paşa tertip edilmesi düşünülen suikasta dair bilgilendirildikten sonra, yakalananların Naim Palas Oteli'ne getirilmesini istedi. Gazi Paşa, bu şahıslarla teker teker görüştü. Yakalananlardan Ziya Hurşit, sorular karşısında başını eğdi. Gürcü Yusuf ise "*Bana bomba atabilecek miydin?*" sorusuna karşılık, "*Seni gördükten sonra atmazdım*" dedi.³⁴¹ Tüm bu hadiseler üzerine, Ankara İstiklâl Mahkemesi üyeleri Ankara'dan İzmir'e çağrılmışdır. Yola çıkmadan önce, Ziya Hurşid'in sorgusundaki ilk ifadeleri ve itirafları sebebiyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyelerinin olaylar ile ilgileri olduğu ihtimali düşünülerek tüm fırka yöneticilerinin görüldükleri yerde tutuklanması, evlerinin aranıp bulunan evrakların derhal İzmir'e gönderilmesine karar vermişlerdir.³⁴²

³³⁵ Kılıç, A., a.g.e., s. 68.

³³⁶ Kandemir, F., a.g.e., s.16

³³⁷ Özkaya, Y., a.g.m., s. 69.

³³⁸ Soyak, H. R., a.g.e., s. 368.

³³⁹ Dirik, O., a.g.e., s.53-54.

³⁴⁰ Kandemir, F., a.g.e., s. 18.

³⁴¹ Şerafettin, Turan, *Türk Devrim Tarihi III: Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1995, s. 137 ; İlhan Lüttem, *Mustafa Kemal Atatürk 57 Yılın Öyküsü*, Üçüncü Kitap Devrimler, Ankara, Avrasya Bir Vakfı Yay., 2003, s.51

³⁴² Kılıç, A., a.g.e., s. 51.

Yapılan sorgulardan alınan ifadeler ışığında İstiklâl Mahkemesi; İzmir’de yakalanan Ziya Hurşid, Laz İsmail, Gürcü Yusuf ve Çopur Hilmi’yle, İstanbul’da yakalanan Sarı Efe Edip ve Saruhan Mebusu Abidin Bey dışında, suikast tertibini perde arkasından yönettikleri gerekçesiyle İzmit Mebusu Şükrü Bey, eski Ankara Valilerinden Abdülkadir Bey, eski İaşe Nazırı Kara Kemal Bey, Sivas Mebusu Halis Turgut Bey, Eskişehir Mebusu Arif Bey, İstanbul Mebusu İsmail Canbolat Bey, Erzurum Mebusu Rüştü Paşa, eski Trabzon Mebusu Hafız Mehmed Bey, Baytar Albaylığından emekli Rasim Bey, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası liderlerinden Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuad Paşa, Refet Paşa, Cafer Tayyar Paşa, Cemal Paşa, Bekir Sami Bey, Kamil Zeki Bey, Sabit Bey, Besim Necati Bey, Halit Bey, Faik Bey, Feridun Fikri Bey ve Münir Hüsrev Bey ile rejime karşı tutumları nedeniyle İttihat ve Terakki Cemiyeti bakiyesinden eski Maliye Nazırı Cavid Bey, Doktor Nazım Bey, eski Ardahan Mebusu Hilmi Bey, eski Trabzon Mebusu Hüseyin Avni Bey, eski Erzincan Mebusu İhsan Bey, eski Sivas Mebusu Çolak Selahaddin Bey, Küçük Talat Muşkar Bey, İzzet Bey, Rıfat Cevat Bey, Nail Bey, Eyüp Sabri Bey, eski İzmir Valisi Rahmi Bey, eski polis müdürlerinden Azmi Bey ve Salah Cimcoz Bey haklarında tutuklama kararı almıştır.³⁴³

Alınan bu tutuklama kararıyla birlikte, Millî Mücadele döneminin önemli komutanlarından Ali Fuad Paşa, Refet Paşa ve Cafer Tayyar Paşa İstanbul’da; Karabekir Paşa ise, Ankara’da tevkif edilmişlerdir. Fakat ilk etapta Karabekir Paşa, Başvekil İsmet İnönü’nün Başkent’in Polis Müdürü olan Dilaver Bey’e verdiği tamlat ile serbest bıraktırmıştır.³⁴⁴ Gazi Paşa ise, İsmet Paşa’nın tevkif kararını bozmasını tasvip etmemiş; Karabekir Paşa’nın tevkif edilerek mahkemeye sevk edilmesini istemiştir.³⁴⁵

Olayın memlekette duyulması üzerine her yerde hayret ve nefret denizleri gibi dalgalanmış, her tarafta heyecanlı mitingler yapılmış, Gazi’ye sayısız telgraflar yağmıştı. Olay ile ilgili olarak Mustafa Kemal, 18 Haziran 1926’da Anadolu Ajansı aracılığı ile İzmir’den millete ilk beyannamesini yayınlamıştır. Ona göre bu suikast, kendi şahsından ziyade Cumhuriyet’e ve onun dayandığı yüksek prensiplere karşıdır. Bu beyanname: *“Benim naciz vücudum, bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye*

³⁴³ Yazman, A. T., a.g.e., s. 145.

³⁴⁴ Soyak, H. R., a.g.e., s. 355.

³⁴⁵ Soyak, H. R., a.g.e., s. 356

Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır ve Türk Milleti, emniyet ve saadetini garanti eden prensiplerle medeniyet yolunda tereddütsüz yürüyecektir” sözleri ile biter.³⁴⁶

İzmir’de kurulan İstiklâl Mahkemesi, suikastın tetikçileri dışında, Millî Mücadele’nin önemli paşalarını da yargılamıştır. Millî Mücadele’nin en önemli paşalarının yargılandığı bu mahkeme, halkın ilgisini çekmiş ve sonucu merakla beklenmiştir. Halkın mahkeme neticesini merakla beklemesinin bir sebebi de paşaların cezaya çarptırılması durumunda subayların karışıklık çıkartacağına dair ortada gezinen söylentiler olmuştur. Nitekim karar günü geldiğinde, İzmir’de bulunan askeri birliklerin bir kısım subaylarının silahlarını kuşanarak duruşma salonuna gelmeleri, söylentilerin boş olmadığını göstermiştir. Halk, subayların bu tavrından paşalar hakkında bir idam kararı alındığı takdirde subayların paşaları kaçırmak ve kurtarmak için girişimlerde bulunacakları anlamını çıkartmıştır.³⁴⁷ İzmir Elhamra Sineması’nda mahkeme başladığında da bu iddiaları destekleyen olaylar yaşanmış; mahkeme başkanı, subaylara “*oturun*” dediği halde subaylar yerlerine oturmamışlar; ancak Karabekir Paşa, subaylara dönerek eliyle oturmalarına yönelik işaret edince subaylar askeri bir emir ile yerlerine oturmuşlardır. Ayrıca mahkeme süresince uçaklar uçabilecekleri en alçak seviyeden uçmuşlar ve “*Karabekir Paşa suçsuz*” yazılı kağıtlar atmışlardır.³⁴⁸

İstiklâl Mahkemesi üyelerinden Kılıç Ali, Karabekir Paşa’ya konuyla ilgili olarak, “İsmet Paşa’ya dua edin.” demiş ve beraat kararında İsmet Paşa’nın etkili olduğunu ima etmiştir.³⁴⁹ Gazi Paşa ise, suikast olayından yıllar sonra Ali Fuad Paşa’ya, “*Paşaları senin için affettim.*” demiştir.³⁵⁰

Netice olarak İzmir mahkemesinde; İstanbul Mebusu Refet Paşa, Ordu Mebusu Faik Bey, Ankara Mebusu Ali Fuad Paşa, İstanbul Mebusu Karabekir Paşa, Edirne Mebusu Cafer Tayyar Paşa ve eski Mersin Mebusu Cemal Paşa ile birlikte, Erzincan Mebusu Sabit Bey, Erzurum Mebusu Halit Bey, Feridun Fikri Bey, Kamil Zeki Bey, Bekir Sami Bey, Besim Necati Bey, Münir Hüsrev Bey, Erzurum Mebusu Necati Bey, Mebus Ahmet Bey, Nafiz Bey, Torbalılı Emin Bey, Trabzonlu Naciye Nimet Hanım, Sürmeneli Keleş Mehmed, Bahçıvan İdris, Mustafaoğlu Şakir, Bahaddin ve Giritli

³⁴⁶ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk’ten Hatıralar*, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 1973, s. 368

³⁴⁷ Yazman, A. T., a.g.e., s. 147

³⁴⁸ Mumcu, U., a.g.e., s. 154

³⁴⁹ İnönü, İ., a.g.e., s. 475.

³⁵⁰ Behiç, Erkin, *Hâtrât 1876-1958*, haz. Ali, Birinci, Ankara 2010, s. 273.

Hüseyinoğlu Mustafa Beyler beraat etmişlerdir.³⁵¹ Ama Ergani Mebusu İhsan Bey, eski Ardahan Mebusu Hilmi Bey, eski Maliye Nazırı Cavid Bey, eski Sivas Mebusu Selahaddin Bey, eski İzmir Valisi Rahmi Bey, İstanbul Mebusu Rauf Bey ve Doktor Adnan Bey'e ait davanın Ankara'da görüşülmesine ve İzmit Mebusu Şükrü Bey, Saruhan Mebusu Abidin Bey, Eskişehir Mebusu Miralay Arif Bey, Sivas Mebusu Halis Turgud Bey, İstanbul Mebusu İsmail Canbolat Bey, Ankara eski Valisi Abdülkadir Bey ve eski İaşe Nazırı Kara Kemal Bey ile birlikte Erzurum Mebusu Rüştü Paşa, eski Lazistan Mebusu Ziya Hurşid, eski Trabzon Mebusu Hafız Mehmed, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Sarı Efe Edip, Çopur Hilmi ve Baytar Rasim'in idamına karar verilmiş; firar halinde bulunan Kara Kemal ile Abdülkadir Beyler dışındakilerin infazı 13-14 Temmuz 1926 gecesi sabaha karşı İzmir'de asılarak gerçekleştirilmiştir.³⁵²

İçişleri Bakanı, Kazım Dirik'in suikast olayına karışanları yakalaması ve gereğini yapması hususundaki gayretlerinden dolayı 05.09.1926 tarihli resmi yazısında kendisini takdir etmiştir.³⁵³ Gazi Paşa, suikastçilerin yakalanmasındaki gayretlerinden dolayı Kazım Paşa'ya İş Bankası aracılığıyla bir miktar para havale göndermiş ise de Vali Paşa " *Ben sadece vatani görevimi yaptım.* " diyerek parayı kabul etmemiş ve geri iade etmiştir.³⁵⁴ Vali Kazım Dirik, 6 Kasım 1926 tarihinde Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'yı ziyareti sırasında İzmir halkının kendisine olan muhabbet ve samimiyetlerinden söz ederek İzmir'e davet etmiştir. Mustafa Kemal Paşa ilk fırsatta geleceğini vurgulayarak, İzmirililere sevgi ve selamlarını ileterek suikast olayını unuttuğunu göstermiştir.³⁵⁵

4.11. KAZIM DİRİK'İN VALİLİĞİ ESNASINDA GAZİ PAŞA'NIN İZMİR ZİYARETLERİ

4.11.1. İlk Gezisi

Gazi Paşa, Kazım Dirik'in valiliği esnasında İzmir'e ilk gezisini 1926 yılında gerçekleştirmiştir. Bu gezisi öncesi yukarıda bahsedilen suikast girişimi yapılmıştır. Fakat Mustafa Kemal Paşa, gezisini ertelememiş yinede İzmir'e gelmiştir. Halkın sevgi

³⁵¹ Mithat Şükrü, Bleda, *İttihat ve Terakki Kâtibi Umumisi İmparatorluğun Çöküşü*, İstanbul, 2010, s. 257.

³⁵² Soyak, H. R., a.g.e., s. 358

³⁵³ MSB, DMA, Belge No: 751

³⁵⁴ Dirik, O., a.g.e., s. 54.

³⁵⁵ Hakimiyet-i Milliye, 7 Kasım 1926.

gösterileri ve coşkuyla Naim Palas oteline yerleşir. İzmir’de oldukça uzun bir süre kalmış: 20 Haziran da Başbakan İsmet Paşa, 29 Haziran günü de Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, kendilerine katıldılar.³⁵⁶

Gazi Paşa, 24 Haziran günü beraberinde Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras ve Fahrettin Altay Paşalar ile birlikte Karşıyaka Spor Kulübü’nü ziyaret etmiş olup; kulübün hatıra defterine şu satırları yazmıştır: “*Karşıyaka Spor Kulübü’ne; karşı karşıya bulunduğum gençlik, iftihara çok şayandır. Bu gençlik muvacehesinde istikbalin kuvveti ve saadetine bariz görünmektedir.*”³⁵⁷

Gazi Paşa ve Başbakan İsmet Paşa, 30 Haziran günü İzmir’den Çeşme’ye geçerek 8 Temmuz’a kadar burada kalmışlardır. İzmir’e döndüğü geceyi Naim Palas otelinde geçiren Gazi Paşa, ertesi gün trenle Ankara hareket etmiştir.³⁵⁸ Atatürk Bulvarı 248 numarada bulunan Naim Palas Otel, İzmir Belediyesi tarafından 1926 tarihinde maliyeden satın alınarak ev olarak düzenlenmiş ve Gazi Paşa’ya hediye edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu tarihten sonraki İzmir ziyafetlerinde bu evde kalmıştır.³⁵⁹

4.11.2. İkinci Ziyaret

Gazin Paşa’nın, Kazım Paşa’nı valiliği esnasında ikinci ziyareti ise 27 Şubat-5 Mart 1930 tarihleri arasında gerçekleşir. Paşa bu ziyaretinde yanında Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ve bazı milletvekilleri ile 26 Şubat’ta trenle Ankara’dan hareketle 27 Şubat akşamı saat 21:55’te İzmir’e gelmiş ve burada Naim Palas Otel’ne yerleşmiştir.³⁶⁰ Gazi Paşa İzmir’e gelişinin ertesi günü 16:30’da beraberinde Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, CHF Genel Sekreteri Saffet Bey, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik Bey (Bıyıklıoğlu), milletvekilleri ve Vali Kazım Paşa ile öğleden sonra şehir içinde otomobille bir gezinti yapmış ve Balçova’ya kadar giderek 17:45’te Naim Palas’a dönmüştür.³⁶¹

1 Mart Cumartesi günü sabah saatlerini istirahatla geçirdikten sonra saat 17:30’da aynı kişilerle Buca’ya gitmiş. Artvin Milletvekili Mehmet Ali Bey’in evinin

³⁵⁶ Dirik, K. D., a.g.e., s.190.

³⁵⁷ Şadan, Gökova, Kaya, Çelikkat, Orhan İlhan, *Atatürk ve İzmir, İzmir Gazeteciler Cemiyeti*, İzmir, 1980, s. 230-231.

³⁵⁸ Gökova, Ş., v.d., a.g.e., s.233.

³⁵⁹ Gökova, Ş., v.d., a.g.e., s.233-235.

³⁶⁰ Anadolu, 28 Şubat 1930.

³⁶¹ Anadolu, 2 Mart 1930.; Hizmet, 2 Mart 1930.

kapısını bizzat çalan Gazi Paşa, içeride 5 dakika kadar istirahat ettikten sonra Sarıgöllü Hasan Ağa'nın bahçesini de ziyaret ederek Kızılcullu'daki koşu sahasına gelmiştir. Vali Kazım Paşa burada kendilerine yeni inşa edilen tribünler ve ahırlar hakkında bilgi vermiş, koşu alanının bir kısmını da otomobille gezmiştir. Saat 18:30'da Naim Palas Oteline dönülmüştür. Aynı günü akşamında Dahiliye Vekili Şükrü Bey ve Vali Kazım Paşa ile diğer milletvekilleri ile birlikte Elhamra Sineması'nda "*Çılgınlar Revüsü*" filmini seyretmiştir.³⁶²

Bayramın birinci günü Bornova'da gezinti yapan Gazi Paşa aynı gün Halkapınar Su Şirketi bahçesini ve su membalarını gezmiş, oradan Kızılay Cemiyeti'ne giderek Başkan Sezai Bey'e iltifatlarda bulunmuştur. Bayramın 2. ve 3. Günlerinde, Gazi Paşa İzmir'de otomobille gezintiler yapmıştır. 4 Mart akşamı Tayyare Sineması'na giderek film izlemiştir.³⁶³ 5 Mart günü 10:30'da Naim Palas'tan hareket ederek halkın coşkulu gösterileri arasında Alsancak Tren Garı'na gelerek saat 11:00'da Antalya'ya hareket etmiştir. Gazi Paşa'ya, Vali Kazım Paşa ile Osmanzade Hamdi Bey, Denizli'ye kadar refakat etmiş ve oradan İzmir'e geri dönmüşlerdir.³⁶⁴

4.11.3.Üçüncü Ziyareti

Gazi Paşa, Kazım Dirik'in Valiliği esnasında bir diğer ziyaretini yaklaşık 1 yıl sonra gerçekleştirmiştir. Gazi Paşa, 27 Ocak- 4 Şubat 1931 tarihleri arasında gerçekleştirdiği bu ziyarette İzmir 'de yaşanan SCF olayları ve Kubilay'ın şehit edilme hadisesini yerinde incelemek için 27 Ocak 1931'de sabah 07.00'de Çiğli istasyonuna gelir.burada Gazi Paşa'yı, Vali Paşa, Ordu Müfettişi ve Sıkıyönetim Komutanı Fahrettin Paşa ile İzmir Milletvekili Vasıf Çınar Bey ve Belediye Başkanı Sezai Bey'ler karşılamıştır.³⁶⁵Gazi Paşa,akşam saatlerinde İzmir Milletvekili Vasıf Çınar Bey'in başkanlığında Türk Ocakları'nda toplanan CHF kongresine katılmış. Kongrede uzun bir konuşma gerçekleştirir.³⁶⁶ Bir gün dinlenen Gazi Paşa 29 Ocak günü Vilayet,

³⁶² Ahmet, Gürel, *Gazi'nin İzmir Anıları*, İBB Yayınları, İzmir, 2013., s. 261.

³⁶³ Anadolu, 6 Mart 1930.

³⁶⁴ Anadolu, 6 Mart 1930.

³⁶⁵ Gürel, a.g.e., s.267.

³⁶⁶ Anadolu, 28 Ocak 1931.

Kumandanlık, belediye ve CHF'nı ziyaret eder daha sonra Gazi Paşa İzmir gezisine devam ederek İkiçeşmelik, Tilkilik ve Eşrefpaşa Mahallelerini de ziyaret eder.³⁶⁷

Gazi Paşa 30 Ocak 1931'de İzmir'den hareket ederek önce Kemalpaşa'ya ardından da Armutlu'ya gider. Kemalpaşa'da ilk olarak belediyeyi ziyaret eder ve ilçenin sorunları hakkında bilgi alır. Daha sonra CHF binası geçerek partililerle görüşmüştür. Buradan Armutlu köyüne geçen Gazi Paşa, burada halk ile görüşmüş ve sorunlarını dinlemiştir. Daha sonra Parsa'ya geçen Gazi Paşa'yı köylüler tezahüratlarla karşılanmıştır. Gazi Paşa, o günün akşamına İzmir'e döner.³⁶⁸

31 Ocak Cumartesi günü önce İş Bankası'nı ziyaret etmiş, daha sonra ise Ticaret Odası'na geçerek burada tüccarlara bir konuşma gerçekleştirmiştir.³⁶⁹ Konuşmasında şunlardan bahsetmektedir: Dünya ekonomik krizi sonucu ülkenin içinde bulunduğu durumdan tüccarların ve bankaların çiftçiye karşı biraz daha esnek davranmalarını istemiş bu konuşmadan sonra bankaların çiftçiye verdikleri borçları erteledikleri ve faizlendirmeyecekleri duyurulmuştur. Ayrıca kooperatif kurulmasını da önermiştir.³⁷⁰

Gazi Paşa 1 Şubatta ise okul ziyaretlerinde bulunmuştur. Ziyaretleri kapsamında İzmir Erkek Lisesi ile İzmir Kız Lisesi'ne gitmiş. Erkek Lisesi'nde dersleri izlemek için sınıfa girmiştir. Kız Lisesi'nin kütüphanesinde bir saat kadar kitapları inceleyen Gazi Paşa okulun hatıra defterine bir not düşerek okul hakkındaki görüşlerini belirterek öğrencilere teşekkür etmiştir.³⁷¹ İzmir Erkek Lisesi'nde Edebiyat Öğretmeni Esat Bey'in, Kubilay olayı hakkındaki ödevlerini okurken öğrencilerin birinin İnkilap Faziletleri ile ilgili ödevini dikkatle dinlemiş ve çok duygulanmıştır. Öğrenciye teşekkür eden Gazi Paşa, daha sonra sınıftan ayrılmıştır.³⁷²

Öğleden sonra yanındakilerle beraber Karşıyaka'daki İzmir Kız Öğretmen Okulu'nu ziyaret etmiştir. Bir konuşma gerçekleştirerek hatıra defterini de not yazmış ve okuldaki durum ve eğitimden memnuniyetini dile getirmiştir.³⁷³ Gazi Paşa, 2 Şubat'ta İzmir Türk Ocağı'nda onuruna verilen çay partisine beraberinde bulunan, Afet İnan ve

³⁶⁷ Anadolu, 29-30 Ocak 1931.; Akşam 31 Kanunusani 1931.

³⁶⁸ Rahim, Sağ, *Nif'ten Kemalpaşa'ya Bir Bizans Başkenti'nin Türkleşme Süreci*, İzmir, 2017, s. 314-315.

³⁶⁹ Anadolu, 1 Şubat 1931.

³⁷⁰ Sağ, R., a.g.e., s. 316-317.

³⁷¹ Yeni Asır, 2 Şubat 1931.; Gökova, Ş., v.d., a.g.e., s.247.

³⁷² Gürel, A., a.g.e., s.278.

³⁷³ Gökova, Ş., v.d., a.g.y.

üst düzey yöneticilerle katılır. 3 Şubat 1931 günü Asar-ı Antika müzesini gezmiştir.³⁷⁴ Şubat günü de İzmir'den ayrılmıştır.³⁷⁵

4.11.4.Dördüncü Ziyaret

Gazi Paşa, Kazım Dirik'in Valiliği esnasında bir sonraki İzmir ziyaretini 31 Ocak - 4 Şubat 1933 arası gerçekleştirmiştir.³⁷⁶ 16 Ocak 1933 tarihinde Eskişehir'de bulunan Gazi, daha sonra Bursa, Balıkesir, Konya ve Gaziantep illerini ziyaret etti. 31 Ocak günü ise Fethiye ve Marmaris üzerinden İzmir'e ulaştı. İzmir'e gelir gelmez ilk durağı Hükümet Konağı oldu. Bu tarihteki İzmir ziyareti ile ilgili Yüksek Mühendis Şair Yaşar Aksoy'un 5 Şubat 1979'da Ankara'da Prof. Dr. A. Afet İnan'dan dinlediği bir anı şöyledir:

Atatürk, kurtuluştan sonra İzmir'e yedinci seyahatini 1933'de yapar. 31 Ocak günü Gülcemal Vapuru ile Antalya'dan hareket eden Mustafa Kemal Paşa'nın yanında devlet ileri gelenleri, bakanlar, generaller, Afet İnan ve Nuri Conker vardır. Gülcemal Vapuru İnciraltı Kale açıklarına geldiğinde Atatürk ve yanındakiler güverteye çıkarlar. Manzara enfestir. İzmir, ufukta uykusundan yeni uyanmış bir kız gibi tatlı ve hülyalıdır. Atatürk, sessiz ve hiç kıpırdamadan İzmir'i seyretmekte, Kurtuluş Savaşı'nın simgesi bu şanlı kenti adeta yudum yudum içmektedir. Aniden Conker'in sesi sessizliği bozar:

- Eh artık İzmir'e vasıl olduk. Bakalım Valimiz Kazım Paşa bize ne sürprizler hazırladı. Yine kim bilir ne palavralar sıkacaktır?..

Bu söz Afet Hanım'ın gücüne gider. Çünkü kendisi Kazım Paşa'yı çok sevmektedir ve aralarında derin bir dostluk vardır. Afet Hanım, sonunda kendini zapt edemez ve Nuri Conker'i cevaplar:

- Niçin böyle söylüyorsunuz? Kazım Paşa çalışkan, dürüst bir idarecidir.

Nuri Conker ise gülerek:

-Yok canım... Dürüstlüğüne sözümüz yok. Ama çok uydurur...

Afet Hanım yine Kazım Paşa'yı savunmaktadır. Etraftakiler de gülmektedirler.

Atatürk ise, hiç renk vermeden konuşmaları dinler. Sonunda Gülcemal Vapuru, İzmir Limanı'na girer ve rıhtıma yanaşır. Rıhtımda Vali Kâzım (Dirik) Paşa, tören kıtası

³⁷⁴ Gürel, A., a.g.e., s. 282.

³⁷⁵ Gökova, Ş.,v.d., a.g.e., s. 253.

³⁷⁶ Dirik, K. D., a.g.e., s. 197.

ile konukları beklemektedir. Enfes bir törenle İzmir, Ata'sını bağrına basar. Atatürk ve çevresi törenden sonra doğruca Birinci Kordon'daki Ata'nın evine giderler. (Şimdiki Atatürk Müzesi) Üst kat salonuna çıkılır ve bütün devlet ileri gelenleri salondaki uzun masanın etrafına otururlar. Atatürk masanın bir ucunda, hemen karşısındaki öteki uçta ise Vali Kazım Paşa vardır. Yavaş yavaş yorgunluk çayları yudumlanmaya başlanır. Bir süre sonra Atatürk, Kazım Paşa'ya dönerek sorar:

İzmir'de ne var ne yok Kazım Bey?

Kâzım Paşa yanıt verir:

Paşam, İzmir'de imar çalışmalarımız hızla ilerlemektedir. Önemli bir girişim yaptık. Size önce onu sunmak istiyorum. İzmir Devlet Hastanesi'nin kurucusu ünlü Operatör Doktor Mustafa Enver Beyin (1846-1932) vefatı üzerine bir büstünü yaptırarak Alsancak'a diktik. Biliyorsunuz, bu değerli doktorumuz ömrü boyunca bu vatana hizmetmiş ve 100 bine yakın ameliyat yaparak milletimize şifa dağıtmıştır.

Kâzım Bey'in son cümlesinden sonra, dinleyenler arasında müstehzi bir kıpırdanma olur ve Nuri Conker'in kahkahasını patlattığı duyulur:

Demedim mi? Demedim mi? Vali Paşa biri bin yapar, diye.

Atatürk ve Afet Hanım dışında herkes gülmeye başlar. Kazım Paşa kıpkırmızı kesilmiştir. Konuşmasını kesmiş ve dikkatle Nuri Conker'e bakmaktadır. Ortada gerginbir hava eser. Afet Hanım derhal Kazım Paşa'ya dönerek sorar:

Dr. Mustafa Bey kaç yaşında operatör olmuş ve acaba kaç yaşında mesleği terk etmiş? Bunu acaba tespit ettiniz mi?

Kazım Bey yanıtlar:

27 yaşında operatörlüğe başlamış ve sürekli olarak, savaş yıllarında cephelerde barış zamanı hastanelerde Cuma ve Pazar günleri dışında tam 56 yıl ameliyat yapmış efendim. Emekli olduktan sonra bile cerrahî çalışmalarına devam etmiş.

Peki günde kaç ameliyat yaparmış?

En az 10 ameliyat.

Derhal eline bir kalem kâğıt alan Afet Hanım, başlamış hesap yapmaya:

Haftada beş, ayda yirmi gün çalıştığına göre, yılda 240 gün çalışır. Bu yılda 2400 ameliyat eder. Meslekte fiilen 56 yıl çalışmış. Bunun 6 yılını atalım. 50 yıldakarşımıza 120 bin ameliyat çıkar. Kazım Paşa demin az bile söylemiş.

Afet Hanım'ın bu sözlerinden sonra, Atatürk'ün şiddetle alkışladığı görülür. İşinbaşından beri gelişmeleri büyük bir sükûnetle dinleyen Atatürk, bir yanardağ gibi patlar:

Aferin Afet... Hem Kazım Paşa'mızı hak ettiği temizliğe çıkardın, hem de rahmetli büyük vatansever Doktor Mustafa Enver'in ruhunu aziz ettin, hem de Nuri Efendi'nin ağzının payını verdin. Aferin sana...³⁷⁷

Gazi Paşa bu ziyaretinde yine Vilayet, Komutanlık, CHF Merkezi ve Belediye'yi 1 Şubat günü ziyaret eder. Vilayette kendisini, Vali Kazım Paşa, karşılamış ve İzmir'de yapılan faaliyetler hakkın da malumatlar vermiştir.³⁷⁸ Ertesi gün 2 Şubatta ise bu kez Bornova Ziraat Mektebi ve Karşıyaka Halk Eğitim Merkezi'ni ziyaret eden Gazi Paşa, 3 Şubat'ta Buca Milli Kütüphane ve İncir Kooperatifi'ni ziyaret eder. 4 Şubat'ta ise İzmir'den ayrılır.³⁷⁹

4.11.5.Beşinci Ziyaret

Gazi Paşa, Kazım Dirik'in Valiliği esnasında, 9-13 Nisan 1934 tarihleri arasında tekrar İzmir'e gelmiştir. Atatürk, 7 Nisan 1934'te İzzettin Paşa, Kazım Paşa, Salih ve Nuri Beyler ile İzmir gitmek için hareket eder. Yol üstünde bulunan askeri birlikleri denetler ve 9 Nisan günü akşama doğru İzmir'e ulaşır. 10-11 Nisan'da İzmir'deki bazı birlikleri denetler. Kuşadası ve Seferihisar'ı ziyaret eder. 12 Nisan'da Gazi İlkokulu'nu ziyaret eder, ardından İzmir Palas'ta düzenlen çocuk balosuna katılır. 13 Nisan günü Bergama'ya geçer burada askeri birlikleri denetler ,buradan Asklepion'u ziyaret ederek Alman arkeologlardan ve Türk müzecilerinden bilgi alır. Öğle yemeğini Halk Evi'nde yedikten sonra İzmir'den ayrılır.³⁸⁰

4.11.6.Altıncı Ziyaret

Gazi'nin, Kazım Dirik'in Valiliği sırasındaki son ziyareti, 22-24 Haziran 1934 yılında gerçekleşmiştir. 1934 yılında İran Şahı Rıza Pehlevi, Türkiye'ye gelir. 20 Haziran günü İran Şahı, Başbakanİsmet Paşa, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Aras, İran Dışişleri Bakanı Bekir Han Kazımi ve diğer ilgililerle birlikte Ankara'dan tren ile hareket ederler. 22 Haziran günü Manisa'ya gelirler burada Kazım Dirik, Gazi Paşa ve

³⁷⁷ Aksoy, Yaşar, Ege Birlik, yıl:1, sayı:2, İzmir, 29 Haziran 1981, sayfa: 11

³⁷⁸ Yeni Asır, 2Şubat 1933.

³⁷⁹ Gökova, Ş., v.d., a.g.e., s. 257.

³⁸⁰ Gökova, Ş., v.d., a.g.e., s. 259-262.

heyeti otomobille karşılayarak İzmir'e hareket eder.³⁸¹ Heyeti, aynı gün 13.00'de İzmir'e ulaştığında, İzmir Belediye Başkanı Dr. Behçet Uz karşılamıştır.Şunu da belirtmek gerekir; bu tarihten bir gün evvel 21 Haziran 1934'de “Her Türk, öz adından başka soyadını da taşımaya mecburdur” şeklindeki madde ile “SoyadıKanunu” yürürlüğe girmiştir.³⁸²İzmir'e gelen kurul, Kordon'daki Naim Palas'ta (şimdiki Atatürk Evi) bir süre dinlendikten sonra; Bornova'daki Ziraat Okulu'nu, Karşıyaka'daki Kız Öğretmen Okulu'nu ve Konak'taki Millî Kütüphane ve Halk Evi adını almış olan Türk Ocağı'nı ziyaret etmiştir.Gazi Paşa'nın İzmir'e Kazım Dirik'in Valiliği esnasındaki bu son ziyaretinde, Dr. Müzisyen Şükrü Osman (Şenozan)Halkevi'nde geçen bir anısını şöyle anlatır:

“ Ata'nın İran Şahı ile birlikte İzmir'i onurlandırdığında Halkevi'ne gelecekler anlaşılmıştı. Bundan biraz önce Türk Ocakları, Halkevi kisvesine bürünmüş bulunuyordu. Merhum Kazım (Dirik) hala İzmir Valisi idi. Türk Ocakları'nın Halkevi şekline girmesi üzerine, o tarihlerde İzmir'de bulunan değerli dostum Münir Hamdi (Kutal),“Evimizin Marşı” adlı bir şiir yazmış ve tarafımızdan bestelenmişti. Ata'nın, Şehinşah ile gelişinde bu marşı sahnede, temsil durumunda canlandırmayı Münir Hamdi düşündü. Birkaç gün içinde, okullu dokuz kızdan oluşan bir koro kuruldu. Orkestra ile çalışmalar yapıldı. Sahnedeki durumları bir yay oluşturacak şekilde içeri doğru, birbirinden yüksek yerlerde durur şekilde idi. Ortada bulunan kız en yüksek yeri tutuyordu. Elbisesi kırmızı ve beyaz kumaşlardan yapılmıştı. Her birinin elinde bir sanat dalını temsil eden gönye, başak, kitap gibi çeşitli gereçler vardı.Okudukları zaman, şiirin gereğine göre bunları yukarı kaldırarak anlama uygun bir şekilde ekliyordular. Sahnede, duvarın yüksek bölümünde, bir güneş içinde duran Ata'nın resmi ile onun yanında, yine görünmeyen bir Şir-ü Hürşid (Aslan ve Güneş; İran arması)camı vardı. Bunlar, uygun anlarda arkalarında düzenlenen ampullerin birden yakılmasıyla aydınlanarak, beklenilmeyen bir sürpriz oluyordu. Gazi Paşa ile İran Şahı geldiler. Halkevi bahçesinin denize doğru ilerleyen bir yerine konulan koltuklara oturdular. Orkestranın çaldığı Millî Marşlar ayakta dinlenildi. Ondan sonra Halkevi'nin köşesinde ve pencereleri açık odalardan birinde bulunan ince saz başladı. Vali Kazım Paşa, Halkevi'nin faal kollarını sunuyordu. Sıra Musikî Kolu'na gelince biz ilerledik. Vali, “Musikî Kolu” deyince, Ata beni (Dr. Şenozan) gördü:

Şehinşah Hazretleri, doktoru size ben takdim edeyim; bu doktor (müzisyendir), şairdir, iyi bir doktordur, gibi değerimin üstünde övgülerde bulundu.

Şehinşah bana seslenerek, Azerî şivesiyle konuşmaya başladı:

³⁸¹ Gökovaı, Ş., v.d., a.g.e., s. 264.

³⁸² Yayımlandığı R. Gazete : Tarih : 2/7/1934 Sayı : 2741

Bu musikiciler neden daha çok bağırıyorlar? Dedi.

Şöyle cevap verdim:

İrade buyurursanız, daha yüksek sesle okurlar, efendim.

Atatürk:

Canım, onları neden odaya kapadınız? Şöyle dışarı teşrif etsinler,buyruğunu verdi.

Ben Atatürk'le konuşuyordum. Vali, sazın bahçeye çıkarılması için emir veriyordu. Ata'ya yirmi-otuz adım mesafeye bir masa konuldu. Fasıl heyeti, çevresine dizildi, çalmaya başladı.

Ata, sordu:

Doktor, İzmir'de güzel sesliler var mı?

Pek parlak sesliler yok efendim, fakat iyi okuyanlar var. Halkevi'nde çalışıyorlar, dedim.

İyi, okumak daha önemli, dedi.

Ata'ya ve Şehinşah'a, Halkevi Marşı'nın güftesini sundum. Çok beğendi. Güfte üzerinde konuştular. Emrettiği birkaç şarkı çalındı. Marş için Münir Hamdi'ye ve banayeniden teveccüh gösterdiler. Yarım saat kadar kaldıktan sonra Halkevi'nden ayrıldılar."³⁸³

Gazi, bu seyahatinde İsmet İnönü, Tefik Rüştü Aras ile birlikte Vali Konağı'nda kalmış 23 Haziran'da İran Şahı ile Gaziemir'deki askeri manevraları izlemişlerdir. 24 Haziran İran Şahı ile İzmir'den ayrılmışlar ve bundan sonra Gazi Paşa bir daha İzmir'e gelmemiştir.³⁸⁴

4.12. İZMİR'İ ZİYARET EDEN YABANCI DEVLET ADAMLARI

1933 yılında Hariciye Vekili Tefik Rüştü Aras'ın daveti ile Türkiye'ye gelen Fransız Başvekili ve Başbakanı Lyon, Belediye Başkanı ve Radikal Sosyalist Parti Başkanı Edouard Herriot, misafir olarak ülkemize gelirler. Herriot ilk olarak İzmir'i ziyaret eder. 8 Ağustos 1933 Salı günü İzmir'e gelir. Vali Kazım Paşa,CHF İl Başkanı Hacim Muhittin Bey, diğer Hükümet ve Belediye ileri gelenleri ile basın ve kalabalık

³⁸³ Şükrü Şenozan, "Atatürk'ten Hatıralar: Evimizin Marşı", Türk Musikisi Dergisi, cilt II, sayı:24, İstanbul 1 Ekim1949, s.8.

³⁸⁴ Erkan, Serçe, Fikret, Yılmaz, Sabri, Yetkin, *Küllerinden Doğan Şehir*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. İzmir, 2003, s. 48.

bir halk kitlesi tarafından karşılanır. Herriot'a Radikal Sosyalist Parti'nin ileri gelenlerinden Aveyron, Milletvekili Emile Borel ve eşi, İsele Senatörü Joseph Serlin, Loire Milletvekili Monsieur Erart, Ain Milletvekili Tony Revillon, Büyükelçilerden Marcel Ray, partinin propaganda şube başkanı Madame Burault ile kadın kolu başkanı Madame Bronchard eşlik ederler. Misafirler İzmir'de 9 saat kalır ve bu sürede Bergama'yı ziyaret ederler.³⁸⁵ Yol boyunca kahvehanelerde Türk kahvesi içerler. İzmir'deki Ziraat Okulu'ndan mezun olan 2 öğrenciyi Lyon'da Yüksek Ziraat Okulu'nda, bir öğrenciyi de Sanat Okulu'na yerleştirerek 5 yıllık öğrenim giderlerini üzerine almayı taahhüt eder. İzmir'den çok memnun ayrılan Heyet Hariciye Vekili ve Başvekil'e teşekkür ederler. ³⁸⁶Kazım Paşa 25 Şubat 1936 tarihinde Edirne Halk Evi'nde yaptığı bir konuşmada Herriot ile ilgili bir anısını şöyle anlatır: *"Ben Fransızların büyük adamı Herriot ile Bergama yolunda konuşurken bana demişti ki: Atatürk 1300 senelik bir heyullah, bir din hayatı üzerinde ve akla gelen her fenalığın karşısında savaş yaparak Laik bir Devlet kurdu. Bu enerjiyi, bu kudreti yaratan ve yaşatan kişinin herhalde her şeyi yapacağına ve Türk milletinin de bunu yaşatacağına inanırım."*³⁸⁷

Cumhuriyet'in 10. Yıl kutlamaları nedeni ile Ankara'da düzenlenen törene birçok ülke temsilci göndermiştir. Bu temsilcilerden biri de General Vorşilof Başkanlığı'ndaki Sovyet Dostluk Heyeti idi.³⁸⁸ Deniz yolu ile İstanbul'a gelen heyet buradan Ankara'ya geçer. Kutlamalardan sonra Heyet'in ziyaret programına dahil olan İzmir'e 3 Kasım 1933 günü Türk Dışişleri Bakan'ı Tefik Rüştü Aras ile birlikte gelmişlerdir.³⁸⁹ Heyet'i İzmir'de Vali Paşa, Müstahkem Mevki Kumandanı Vekili Mümtaz Paşa Belediye Reisi Behçet Salih Bey, Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet İdare Heyeti Reisi Hacim Muhittin Bey ve Sovyet Konsolosu karşılanmışlardır.

Tefik Rüştü Bey, Heyeti Vali Paşa, başta olmak üzere bütün Kumandan Paşaları ve diğer kimselere tek tek tanıtmıştır. Vali Paşa, konuklara Rusça hitap ederek "Hoş geldiniz" demiş, sonra da heyete refakat eden Rus Büyükelçisiyle Rusça konuşmaya başlamıştır. Vali Paşa'nın Rusça hitabı heyet üzerinde olumlu izler

³⁸⁵ Dirik, K. D., a.g.e, s. 201.

³⁸⁶ Dirik, K.D., a.g.e, s. 202.

³⁸⁷ Buç Gazetesi, 26 Şubat 1936

³⁸⁸ Anadolu, 24 Ekim 1933

³⁸⁹ Yeni Asır 5 Kasım 1933; Hakimiyeti Milliye Gazetesi 24 Birimci Teşrin 1933. S:4396, s.1; Cumhuriyet Gazetesi 28 Teşrinievvel 1933., S:3405, s.1.

bırakmıştır. General Vorosilof ve Sovyet Heyetinin onuruna verilecek ziyafet ve gezi programının ayrıntıları önceden belirlenmiştir. Önce Enternasyonal Marş ve ardından İstiklal Marşı çalan bando eşliğinde askeri merasim yapılır. Müstahkem Mevki Kumandan Vekili Mümtaz Paşa karşılama merasimine hazır bulunan Askeri Heyeti, Vorosilof ve Budyeni'ye taktim etmiştir. Heyet istasyon önünü dolduran on binlerce yurttaşın coşkun ve samimi gösterileri arasında otomobile biner;Tilkilik, Keçeciler, Arasta, Kemeraltı caddelerini gezerek Gazi Konağına ulaşır.

Konak'ta yirmi dakika dinlendikten sonra Heyet, önce Vilayet Konağını (valilik), Belediye ve ardından Müstahkem Mevki Kumandanlığı'nı ziyaret ederler. Heyet çeşitli kuruluşları ve mektepleri görmek istediğinde Buca Koşu Sahası, Bornova Ziraat Mektebi, Ziraat Enstitüsü'nü gezerler. Misafirler Bornova Ziraat Mektebi'nde incelemelerde bulunmuştur. Bu sırada Vorosilof uzakta görünen kırmızı bina hakkında Vali Paşa'dan bilgi istemiş; Vali Paşa bunun bir köy mektebi olduğunu, bunun gibi 200 mektebin Cumhuriyet Bayramı'nda törenle açıldığını anlatmıştır. Heyetin binayı merak etmesi üzerine Pınarbaşı'na gidilmiş ve binada incelemelerde bulunulmuştur. Heyet daha sonra İzmir Belediyesi tarafından verilen ziyafete katılmış ziyafetten sonra 16.00'da stadyuma gitmiş, burada oynanmakta olan maçın ikinci yarısını izlemişlerdir. Saat 17.00 de Karşıyaka'ya hareket etmişler, burada Kız Öğretmen Okulu'nu ziyaret ederek okulda sahnelenen zeybek gösterisini izlemişlerdir.

Karşıyaka dönüşü Halkevi'nde verilen çay ziyafetinden sonra 21.30'da Valilik Konağı'nda verilen yemekli suareye geçilmiştir. 4 Kasım 1933 Cumartesi sabah saatlerinde Bergama'ya gidilmiş burada ören yerleri gezilmiş, saat 13.30 da Halkevi'ndeki ziyafete katılmışlardır. Ardından İzmir'e dönmüş Şark Sanayi İplik Fabrikası ziyaret edilmiştir. Konuklar daha sonra Gazi Konağı'na geçerek biraz dinlenen konuklar saat 19.00 da Ticaret Odası'nda verilen ziyafetten sonra 21.30 da İzmir vapuruyla İzmir'den Rusya'ya doğru yola çıkmışlardır.³⁹⁰Orhan Dirik, Rus Heyeti ile ilgili anısını şöyle anlatmaktadır: "*Ziyafet sırasında bir ara babamı telefon odasına çağırılmışlar babama Rus gizli ajanlarının bir gemi ile İzmir'e geldikleri bildirilmiştir. Bunun üzerine babam derhal tutuklanmalarını emretmiş ve hiçbir şey olmamışçasına davetlilerin bulunduğu salona dönmüş. O iş başka, bu iş başka... yemekten sonra Çar devrinde operada balerina olan Mareşel Budyeni'nin eşi salonun ortasına gelip*

³⁹⁰ Dirik, K. D., a.g.e., s. 204-207.

*kazaska oynamaya başlar başlamaz; Budyeni bol sırma ve nişanla donatılmış üniformasının ceketini çıkarıp, Rus örf ve adetlerine uyarak eşine refakat etmekte gecikmemiş! Orada olmayı ne kadar isterdim.*³⁹¹

İran Şahı Rıza Şah Pehlevi'nin İzmir ziyareti 22- 24 Haziran 1934 yılında gerçekleşmiştir. Haziran 1934'te İran lideri Rıza Şah Pehlevi Ankara'ya gelişinde samimi görüntüler ortaya çıkmıştır. Rıza Şah ve Atatürk arasında samimi bir dostluk bile kurulmuştur. Rıza Şah 1934'te Türkiye'yi ziyaret etmiş, Atatürk ile görüşmüş ve iki ülke arasındaki dostluğun gelişmesini sağlamıştır. Rıza Şah Türkiye'de uygulanmakta olan reform çalışmalarından da etkilenmiştir.³⁹²

Rıza Şah; İran Başbakanı, üç Ordu Kumandanı ve yüksek rütbeli memurlardan yirmi kişilik maiyeti ile birlikte 10 Haziran 1934 günü Gürbulak sınırından Türkiye'ye giriş yaptı. 16 Haziran'da da Ankara'ya ulaştı.³⁹³ Burada yapılan temasların ardından Şah ve Gazi Paşa 20 Haziran'da akşam yapılan uğurlama töreninin ardından Mustafa tren yoluyla Eskişehir'e hareket ederler.³⁹⁴ İki lider resmî programa göre, İstanbul'a gitmeleri gerekirken yolda yapılan program değişikliği ile, Batı Anadolu'da gezi kapsamına alınır.³⁹⁵ 21 Haziran sabahı Eskişehir'e varan Gazi Paşa ve Rıza Şah Hava Meydanı Mektebi'ni ziyaret ederek gösteri uçuşlarını izlerler. Burada, Şah'a hediye edilen uçakların gösterileri de sergilenir.³⁹⁶ Trenin ikinci durağı Afyon'du. Kütahya - Afyon arasında bulunan Alayunt istasyonunda 10 dakika süreli bir duraklama yapan ve mesafenin uzaklığına karşın istasyonu hınca hınç dolduran Kütahya halkının, iki lidere sevgi gösterileri yapmasına olanak sağlanmıştır.³⁹⁷ Tren 17:00'da Afyon'a ulaştı. İki lider, her yerde olduğu gibi, Afyon'da da görkemli bir törenle karşılandı. Karşılama töreninin ardından Rıza Şah ve Gazi Paşa, Kolordu Karargâhı'na geçerek incelemelerde bulundu. Buradan 19:00 'da Trenle Afyon'dan Manisa'ya doğru hareket edilmiştir.³⁹⁸

³⁹¹ Dirik, O., a.g.e., s. 72.

³⁹² Öner, Pehlivanoglu, *Ortadoğu ve Türkiye*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 77.

³⁹³ Ayın Tarihi, Temmuz 1934, S: 7. s. 30.

³⁹⁴ Utkan, Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918 – 1938)*, 2. Basım, AKDITYK TTK Yay., Ankara 1988, s. 564.

³⁹⁵ Hilal, Akgül, "Rıza Han'ın Türkiye Ziyareti", İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, S. 7, İstanbul, 2005, s. 28.

³⁹⁶ Ömer, Erden, Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türkiye'yi Ziyaret Eden Devlet Başkanları, ATAM Yay., Ankara, 2006, s. 236.

³⁹⁷ Cumhuriyet, 22 Haziran 1934,

³⁹⁸ Mehmet, ÖNDER, Atatürk'ün Yurt Gezileri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1975, s. 37.

İzmir Valisi Kazım Paşa, Heyeti 22 Haziran'da Manisa'da karşılar. Manisa'da hastane ziyaret edildikten sonra hep birlikte otomobille İzmir'e geçilir. Konuklar Bornova girişinde yüzlerce kişi tarafından coşkuyla karşılanırlar. Bornova'da ilk durak Ziraat Mektebi olmuştur. Okulun dersane ve laboratuvarı gezilmiş ve burada misafirlere çeşitli ikramlarda bulunulmuştur. Buradan ayrılan heyet 12.30'da İzmir'e varır. İlk otomobilin sağ koltuğunda sskeri üniformasıyla İran Şahı sol tarafında ise Gazi Paşa, açık renk seyahat elbisesi ile oturmaktaydı. İkinci otomobilde Başvekil İsmet Paşa, İran Hariciye Vekili Bekir Han ve Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey yer almaktadır. Otomobil İzmir'e vardığında kendilerini karşılayan Belediye Reisi Behçet Bey'i, Gazi Paşa, İran Şahı'na takdim eder. Heyet üst düzey yetkililerle birlikte halkın gösterileri arasında Gazi Konağı'na giderler. Tevfik Rüştü Bey ve İsmet Paşa, yollarına devam ederek öğle yemeklerini Vali Konağında yerler.³⁹⁹ Gazi Konağı'nda bulunan Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve İran Şahı bir süre dinlenmişler ve yoğun tezahürat karşısında iki lider balkona çıkıp halkı selamlamışlardır. Rıza Şah ve Mustafa Kemal Atatürk, öğleden sonra ise Hava Kuvvetleri Karargâhı'na giderek, burada yapılan uçuşları izlemiş; ardından Öğretmen Okulu'nu, Halkevi'ni ve Milli Kütüphane'yi gezmişlerdir.⁴⁰⁰Daha sonra Vali Kazım Paşa'nın tavsiyesi ile Karşıyaka Kız Öğretmen Okulu ziyaret edilir. Okulda içeriye girerken "buyurun" diyerek Rıza Şah'a nezaket gösteren Atatürk'e Şah şu cevabı vermiştir: "Men leşker, Sen Serdarsen" demiş ve Gazi Paşa, bu sözün üzerine önden yürümüştür.⁴⁰¹

Rıza Han, bir heyet göndererek, Mustafa Kemal Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın Karşıyaka'daki Osmanpaşa Mezarlığı'nda bulunan mezarına, "*Mustafa Kemal Atatürk'e bir kardeş gibi olan sevgisini*" ifade etmek için bir çelenk koydurmuştur.⁴⁰²

Daha sonra İran Şahı Rıza Şah Pehlevi Gazi Konağı'na; Mustafa Kemal, İsmet İnönü ve Tevfik Rüştü Beyler ise geceyi geçirmek üzere Vali Konağı'na çekilmişlerdir.⁴⁰³ 23 Haziran günü ise iki lider, Gaziemir bölgesinde bulunan askeri bir birliği denetledi. Denetlemenin ardından birliğe bir muharebe durumu ve konusu veren iki lider, geç saatlere kadar süren manevrayı ilgiyle izledi. Özellikle uçak filolarının hücumları, uçaksavar bataryalarının faaliyetleri, kıtaların havadan ve karadan

³⁹⁹ Yeni Asır, 23 Haziran 1934.

⁴⁰⁰ Cumhuriyet, 23 Haziran 1934

⁴⁰¹ Yeni Asır, 23 Haziran 1934.

⁴⁰² Ayın Tarihi, Haziran 1934, S. 7, s. 34.

⁴⁰³ Dirik,K.D.,a.g.e., s.209.

taarruzlara karşı hareket yetenekleri, kumandalar, kıtalar arasındaki haberleşme ve araziden yararlanma yöntemleri Rıza Han'ın dikkatini çekmiştir.⁴⁰⁴

Aynı gün akşamı şehir gazinosunda Gazi Paşa ve misafirlerin onuruna bir eğlence düzenlenmiş, Gazi Paşa, Şah Rıza Pehlevi, Başvekil İsmet Paşa, iki ülkenin Hariciye Vekilleri saat 22.00'de şehir gazinosuna gelmişler ve burada büyük bir tezahüratla karşılanmışlardır. 22.10'da Vali Kazım Paşa'nın eşi ile yaptığı açılış dansının ardından yemekten sonra bu kez ressam Kadri Bey eşi Bedia Hanım ile karşılıklı zeybek oynaması büyük beğeni toplamıştır.⁴⁰⁵ İki lider, suarenin noktalanmasıyla birlikte Balıkesir'e gitmek üzere gece yarısı saat 2:30 dolaylarında İzmir'den trenle ayrıldı. bu, Mustafa Kemal'in İzmir'e son gelişi oldu... Saatin çok geç olmasına karşın, iki lideri İzmir'den kalabalık bir topluluk uğurlamıştır.⁴⁰⁶

Şah Rıza Pehlevi İzmir gezisi sırasında Vali Kazım Paşa'yı dinç ve hareketli görünce "Maşallah sen DİRİK Paşa" demiştir. Gazi Paşa, ise Rıza Şah'ın öz Türkçeyi çok iyi bildiklerini, bizim ise Türkçe konuşmayıp Osmanlıca konuştuğumuzu belirtmiştir. Dirik kelimesinin öz Türkçe olduğunu anlatarak enerjik, çevik anlamına geldiğini ve bu kelimeyi Şehinşah hazretlerinden öğrendiğini söylemiştir.⁴⁰⁷ O güne kadar Türkçe'ye girmemiş olan Dirik kelimesi birkaç ay sonra Kazım Paşa tarafından soyadı olarak alınacak. 3 Aralık 1934 tarihinde resmileşerek kütüğe yazılacaktır.⁴⁰⁸ Kazım Paşa soyadı kanununun ilanından sonra Ankara'ya gelir ve Gazi Paşa, tarafından kabul edilir. Gezi sırasında Atatürk kendi not defterinden bir sayfa kopararak "*Kazım Dirik oldu. K. Atatürk 10.XII.1934*"⁴⁰⁹ böylece Kazım Paşa Dirik soyadını almıştır.

Ekim 1934'te İsviçre Velihtı Gustave Adolf'un eşi prenses Louise kızı ve maiyeti ile çıktığı bir Ortadoğu gezisinde 12-16 Ekim 1934 tarihlerinde İzmir'e de ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Özel yatlarıyla geldikleri İzmir limanında Vali Paşa, mihmandarları Hüsnü Rıza Paşa, Belediye Başkanı Behçet Salih Bey ve Emniyet Müdürü Fevzi Beyler ile İsveç İzmir Fahri Konsolosu, Borovalı Ahmet Bey tarafından karşılanırlar. Kordondaki Gazi Konağı'nda kısa bir süre istirahat ettikten sonra Basmane'deki Eski Eserler Müzesi'ni ziyaret ederler. Ardından Milli Kütüphane ziyaret

⁴⁰⁴ Cumhuriyet, 24 Haziran 1934.

⁴⁰⁵ Yeni Asır, 24 Haziran 1934.

⁴⁰⁶ Ayn Tarihi, Haziran 1934, S. 7, s. 34.

⁴⁰⁷ Yeni Asır, 25 Haziran 1934.

⁴⁰⁸ Yeni Asır, 3 Aralık 1934.

⁴⁰⁹ MSB DMA, Belge No:744.

edilir ve anı defteri imzalanır. Konuklar İsveç Konsolosluğu'nda verilen çay ziyafetine katıldıktan sonra geceyi özel yatlarında geçirirler.⁴¹⁰

13 Ekim Cumartesi günü Alsancak'taki Gazi İlkokulu ziyaret edilir. Ardından Kız Lisesi ziyaret edilir. Burada Prens öğrencilerin İsveç usulü jimnastik derslerini izler ve hayran kalır. Mektebin kütüphanesi ve laboratuvarı gezilir. İngilizce dersi olan bir sınıfa girilince bir öğrenciyle öğretmenin İngilizce olarak İsveç üzerine konuşma yapmalarını dinler. Büyük bir hayranlıkla okuldan ayrılırlar.⁴¹¹

Öğle yemeğini Gazi Konağı'nda yedikten sonra heyet Şerif Remzi Bey'in İncir İmalathanesi'ni ve Amerikan Tabako Şirketi'ni de ziyaret ederler. Konuklar geceyi Gazi Konağı'nda geçirir.⁴¹²

Ertesi gün konuklar Bergama gezisine çıkarlar, gezide kendilerine Vali Paşa ve Mihmandarı Hüsnü Rıza Paşa refakat ederler. Gezi sırasında Ören yeri gezilir. Burada misafirlere özel olarak İzmir'e gelen İstanbul Müzeleri Genel Müdürü Aziz Bey, ören yerindeki çalışmaları anlatmıştır. Konuklar, 18.30'da şehre dönerler. Bu geziye Prens hastalığı nedeniyle katılamamıştır. Geziye sadece Prens'in eşi ve kızı katılmıştır.⁴¹³

Konuklar 16 Ekim günü özel trenleriyle Halep'e gitmek için yola çıkarak İzmir'den ayrılmışlardır.⁴¹⁴

4.13. SEBEST CUMHURİYET FIRKASI VE İZMİR

Ekonomik sıkıntılarla birlikte, CHF Hükümeti'nin denetimsizlinin diğer bir olumsuz sonucu da halkla arasındaki kopukluğu olmuştur. İstek ve düşüncelerini parti yönetimine aktaramayan halk ile eleştiriden uzak olan Cumhuriyet Halk Fırkası arasında büyük bir mesafe açılmıştır.⁴¹⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci parti düşüncesini hayata geçirmeye karar verdiği günlerde, Türkiye'nin Paris Büyükelçisi olarak görev yapan Ali Fethi Bey, tatilini geçirmek için İstanbul'a dönmüştür. Mustafa Kemal Paşa, Yalova'daki tatili

⁴¹⁰ Yeni Asır, 3 Ekim 1934.

⁴¹¹ Anadolu 14 Ekim 1934.

⁴¹² Yeni Asır, 14 Ekim 1934.

⁴¹³ Yeni Asır, 15 Ekim 1934.

⁴¹⁴ Yeni Asır, 16 Ekim 1934.

⁴¹⁵ Esat Öz, Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım: 1923-1945, Ankara: Gündoğan, 1992, s.103

sırasında kendisini ziyarete gelen Ali Fethi Bey'e, yeni bir parti kurulması konusundaki düşüncesini açmış ve yeni partinin kurulması görevini almasını istemiştir.⁴¹⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın, İsmet Paşa ve kendisine; *"Ben şimdi bir babayım, ikiniz de benim çocuklarımsınız. İkinizin arasında bana göre hiçbir ayrılık yoktur. Benim istediğim, sadece memleket işlerinin Büyük Millet Meclisi'nde açıkça tartışılmasıdır. Büyük Millet Meclisi'nde, Türk milletinin gözü önünde konuşulamayacak hiçbir iş yoktur."*⁴¹⁷ diyerek muhalefet partisi karısında tarafsız kalacağını garanti etmesi ve kız kardeşi Makbule Hanım'ı partiye yazdıracağını söylemesi ile ikna olan Fethi Bey, ikinci partiyi kurma görevini kabul etmiştir. Yeni partinin kurulacağı ilk olarak 8 Ağustos akşamı Yalova'da; Mustafa Kemal Paşa, Ali Fethi Bey ve İsmet Paşa, tarafından orada hazır bulunan misafirlere açıklanmıştır.⁴¹⁸

Cumhuriyetin kurulmasından demokratik olarak çok partili hayata geçişin ikinci denemesi *"Serbest Cumhuriyet Fırkası"*nın kuruluşu ile gerçekleşmiştir. Atatürk'ün istek ve ısrarları üzerine oluşturulan bu yeni parti, genç Cumhuriyetin siyasi hayatında tekrardan bazı tartışmaların başlamasına sebep olmuştur.⁴¹⁹ Ne var ki Fethi Bey İzmir'e Serbest Fırka'nın bir şubesini açmaya gider.⁴²⁰ Fakat Fethi Bey'den önce Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, 2 Eylül akşamı çeşitli toplantılara katılmak için İzmir'e gelmiştir.⁴²¹

4 Eylül günü İzmir'e gelen Ali Fethi Bey, binlerce kişi tarafından karşılanması sonucu kendisi bile bu kadar yoğun bir ilgi beklemediğinden şaşırmıştır.⁴²² Ali Fethi Bey gittiği her yerde bir Fatih, gibi karşılanmaktaydı.⁴²³ Oysa, Fethi Bey'in İzmir'e gelişinin mümkün olduğu kadar sessiz sedasız olması için önlem alınmıştı.⁴²⁴ Fethi Bey, endişeli bir vapur yolculuğundan sonra İzmir'e gelir ve halk tarafından *"Yaşasın Fethi bey Yaşasın Serbest Fırka"* diye sloganlarla karşılanır.⁴²⁵

⁴¹⁶ Ahmet, Ağaoglu, Serbest Fırka Hatıraları, İletişim yay., İstanbul, 1994, 3. Baskı, s.25-27.

⁴¹⁷ Mahmut, Goloğlu, Devrimler ve Tepkileri: 1924-1930, İş Bankası yay., İstanbul, 2007, s.308.

⁴¹⁸ Feridun, Kandemir, Siyasi Dargınlıklar 4: Serbest Fırka Nasıl Kuruldu, Nasıl Kapatıldı?, Ekicigil, İstanbul, 1955, s. 55-56.

⁴¹⁹ Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1986, 2. B., s. 613-614.

⁴²⁰ Lord Kınross, Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Altın Kitaplar yay., İstanbul, 2012, 24. Basım, s.522.

⁴²¹ Anadolu, 2 Eylül 1930.

⁴²² Kemal Arı, Türk Devrim Tarihi C.II., ZEUS yay., İzmir, 2013, s.193.

⁴²³ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam C.III., Remzi Kitap Evi, 27. Basım, İstanbul, 2012, s.372.

⁴²⁴ Kınross, L., a.g.e., s.522.

⁴²⁵ Aydemir, Ş.S., a.g.e., s.374.

İsmet Paşa, Fethi Bey'in fırka gezisini öğrendiğinde, İzmir'e gönderdiği Adalet Bakanı Mahmud Esad Bey'i Serbest Cumhuriyet Fırkası karşıtı gösteriler yapmakla görevlendirmiştir. İsmet Paşa'nın bu siyasi hamlesini haber alan Gazi Paşa, İzmir'e hareketinden önce veda etmek için kendisine gelen Fethi Bey'e İzmir de yaşanacak olayları ön görü olarak sunmuş ve telkinlerde bulunarak bir aksilik yaşanması durumunda kendisine haber vermesini istemiştir. bulunmuştur.⁴²⁶

Ali Fethi Bey yola çıktığında, Başbakan İsmet İnönü de İçişleri Bakanı Ali Şükrü Bey'e bir talimat iletmış, O da İzmir Valisi Kazım Dirik'e talimat vermiş ve Fethi Bey'in İzmir'e girmemesi için çalışmalar yapmıştır. Vali Kazım Paşa, Fethi Bey'e gönderdiği tezkerede yapılacak mitingin şehrin asayişini bozacağı gerekçesiyle yapacağı nutuktan vazgeçmesini belirtmiştir. Bunun üzerine Fethi Bey, durumu hemen Gazi'ye bildirmiştir. Bir takım engellemelerin olduğunu gören Gazi Paşa, duruma müdahale ederek Fethi Bey'e cevabi bir telgraf yazmış bu telgrafi başbakan ve iç işleri bakanına da göndererek asayişin sağlanıp Fethi Bey'in mitingin yapılmasını istemiştir.⁴²⁷

Bunun üzerine Başvekil İsmet Paşa'da İzmir Valisi Kazım Paşa'ya telgrafla, *"Karşı fırka erkânının fikirlerini tam bir serbestlik ve emniyet içinde izhar edebilmeleri için bütün tedbiri alınız."* emrini vermiştir. Bunun üzerine İzmir Valisi Kazım Paşa, Fethi Bey'i ziyaret ederek Fethi Bey'in konuşma metnini istediği zaman ve istediği yerde, rahatça gerçekleştirebileceğini bildirmiştir.⁴²⁸

Halbuki Fethi Bey İzmir'e geldiği gün Vilayet Makamı'na gelerek Vali Kazım Dirik'i ziyaret etmek istemiş fakat kendisini makamında bulamamıştı.⁴²⁹ Belediyeyi de ziyaret eden Fethi Bey, Belediye Başkanı'nı da makamında bulamamıştır. Sadece Kumandan Hüseyin Hüsnü Emir Paşa makamındadır. Diğer yetkililer Fethi Bey ile karşılaşmamak için bir bahane ile yerlerinden ayrılmış bu durum karşısında Fethi Bey çok şaşırmıştır.⁴³⁰

Ertesi gün halk yine Fethi Bey'in kaldığı İzmir Palas Oteli'nin çevresinde toplanmıştır. Burada toplanan kalabalık üzerine ateş açılır. O günü Cumhuriyet gazetesi

⁴²⁶ Turgut Gürer, Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl, İstanbul 2008, s. 269.

⁴²⁷ Kandemir, F., a.g.e., s. 87.

⁴²⁸ Soyak, a.g.e., s. 414

⁴²⁹ Kandemir, a.g.e., s. 87.

⁴³⁰ H. Turgut, a.g.e., s. 270.

haberde şu şekilde aktarmaktadır: "Halk taş atmaya devam ediyordu. Bir polisin başı yaralanınca komiser yardımcısı halka ateş açtı.on iki yaşında bir çocuk vuruldu. Yedi yaralı vardır."⁴³¹Hakimiyet-i Milliye gazetesi ise: " Halkın polis ve jandarmaya karşı silah kullandığını bunun üzerine güvenlik güçlerinin ateş açtığını ileri sürmektedir."⁴³² Hizmet gazetesi'ne göre ise Fethi Bey için toplanan kalabalık CHF yanlısı, Anadolu gazetesinin önünden geçerken pencereden birisi kalabalığın üzerine küfür etmeye başlamıştır. Halktan bir iki kişi matbaaya taş atmıştır. Buna mukabil orada bulunan jandarma taş atılmamasını söylemiş, komiser muavini ise o esnada yatışmış bulunan halka tabanca ile ateş etmiş ve bu kurşunlardan birisi ile küçük bir çocuk ölmüştür.⁴³³

Fethi Bey kalabalığın yanına geldiğinde yaşlı bir adam, ölü çocuğunu Fethi Bey'in önüne yatırarak; "*İşte size bir kurban! Başkalarını da veririz.Yalnız sen bizi kurtar!*" dedi ve Fethi Bey'in ellerine sarıldı.⁴³⁴

Bu olay üzerine Fethi Bey, halktan dağılmalarını istemiştir. Güvenlik güçleri gerekli tedbirleri otel çevresinde almıştır.⁴³⁵

Fethi Bey miting yapmadan evvel Karşıyaka'da bulunan Gazi'nin validesinin kabrini ziyaret etmiş, duasından sonra burada Karşıyakalılarla bir araya gelmiştir.⁴³⁶

Fethi Bey, geceyi Karşıyaka'da, avukat Süleyman Faik Bey'in evinde geçirmişti. Kendisini, yöreden ziyarete gelen heyetler vardı.Aynı anda, İzmir ValisiKazım Bey, taşkınlık yapan; polise hakaret cürmünden dolayı, ayak takımından 300 kişintutuklandığını, başka da bir bilgisinin olmadığınıbildirmiştir.⁴³⁷

Bütün olaylar ve engellemelere rağmen 7 Eylül 1930 Pazar günü İzmir Valisi nutuk için Alsancak Spor Sahası ayarlanmıştır.⁴³⁸ Ali Fethi Bey, çok büyük bir kalabalık karşısında nutkunu okumuş ve yoğun tezahüratlar almıştır..⁴³⁹ Bu yoğun ilgi yeni parti yöneticilerini bile şaşkına çevirmişti. Ve tedirginliğe itmişti. Ali Fethi Bey,

⁴³¹ Cumhuriyet 6 Eylül 1930.

⁴³²Hakimiyet-i Milliye, 6 Eylül 1930.

⁴³³ Hizmet, 7 Eylül 1930

⁴³⁴ Ahmet Ağaoglu, Serbest Fırka Hatıraları, İstanbul 1969, s.37.

⁴³⁵ Cumhuriyet, 6 Eylül 1930.

⁴³⁶ Hizmet, 7 Eylül 1930.

⁴³⁷Cumhuriyet, 7 Eylül 1930.

⁴³⁸ Hizmet, 7 Eylül 1930.

⁴³⁹Cumhuriyet, 8 Eylül 1930,

CHF'ye karşı son derece tepkili olan halkı yatıştırmaya çalışıyordu. Fakat pek başarı sağlayamadı yaşanan sıkıntıların sebebi olarak halk CHF'yi sorumlu tutuyordu.⁴⁴⁰

Miting öncesinde yaşanan olaylar ve gerginlikler sonucu Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İzmir'deki önde gelen üyeleri, çıkan olaylardan dolayı kendi can güvenliklerinin olmamasını ileri sürerek saklanmışlardır. Bu kişiler arasında Vali Kazım Paşa Halk Partisi binasına; dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey ise Reşadiye Polis Karakolu'na saklanmışlardır. Durumun bu derece sıkıntılı olması sonucu Atatürk, Yalova'dan çok hızlı bir şekilde İstanbul'a dönmüş. İzmir'deki olaylarla ilgili bilgi almaya devam emiş fakat bir süre sonra Vali Kazım Paşa tarafından gelen telgraflar kesilmiştir. Olaydan sonra yapılan incelemede Vali Paşa'nın CHF binasına saklandığı ortaya çıkmıştır.⁴⁴¹

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, olaylar konusunda hem İzmir Valisinden hem de Fethi Bey'den bilgi istedi ve durumun incelenip, neticenin kendisine bildirilmesi için Kazım Özalp'ı İzmir'e gönderdi. Atatürk'ün isteği üzerine İzmir'e giden Kazım Özalp, İzmir'de yaşananları şöyle anlatmaktadır:

“İzmir'e vardığımda ilk yaptığım incelemede, halkın hükümet kuvvetlerine karşı geldiğini, Halk Fırkası Merkezi'ne tecavüz ettiğini, Başvekil İsmet Paşa'nın resimlerini duvarlardan indirdiklerini, olayı yumuşatmak düşüncesiyle bir meydanda konuşma yapmak isteyen Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'i susturduklarını örgendim. O gece Vilayette Fethi Bey, Nuri Bey, Halk Fırkası Müfettişi Zühtü Bey, Kumandan Hüseyin Hüsnü Paşa ve Vali Kazım (Dirik) Paşa'yı bir toplantıya çağırdım. Hepsinin Mustafa Kemal Paşa'ya olaylar hakkında ayrı ayrı yazdıkları şifreleri okumalarını istedim. Birbirleri aleyhinde ağır sözler yazdıklarından buna taraftar olmadılar. “Mustafa Kemal Paşa'nın emri böyledir, okuyalım, tartışalım ve bir sonuca varalım” dedim. Telgrafları getirerek okumaya başladım. Bazı ağır sözleri yumuşatarak okumama rağmen, büyük tartışmalar çıktı. Her kelimeyi yumuşatmanın imkânı yoktu. Vali Kazım Paşa, Fethi Bey için “Ayak takımı ile omuz omuza hemhal”, Fethi Bey Vali Paşa için “Palavracı”, Mahmut Esat Bey için “Bedmest” sözlerini kullanıyorlardı. Aralarında kavgaya bile teşebbüs ettiler. Zorla oturttum, uzuntartışmalardan sonra ortaya çıkan gerçek durumu bir rapor olarak Mustafa Kemal Paşa'ya yazdım. Raporun birçok yeri ilk yazılan şifrelere uymuyordu. Tekrar itiraz ettiler; ancak sonunda kabul ettiler ve hepsine ayrı ayrı imza ettirdim,

⁴⁴⁰ Arı, K., a.g.e., s.193.

⁴⁴¹ H. Turgut, a.g.e., s. 271.

*zorladım, barıştılar. Hep beraber ordumuzun İzmir'e girerken şehit olan askerlerinin mezarlarını ziyarete gittik; çünkü sabah olmuştu.*⁴⁴²

İzmir'de çıkan olaylar CHF'nin ve Gazi Paşa'nın, Fethi Bey ve Partisine bakış açısının değişmesine sebep olmuştur. İzmir'de yaşanan hadiselerden sonra Atatürk CHF'den yana tavır alması Fethi Bey'i daha da zora sokmuştur. Gazi Paşa'nın bu şekilde bakmasına ve şirazeyi CHF'den yana kaydırmasında etkili olan bir diğer husus ise Fethi Bey'in Manisa ve Balıkesir'de aynı türden gösterilerle karşılanmasıdır. Fethi Bey'in her yerde köylünün yakınmalarını dile getirmesi, bir yerde boş bulunup başındaki şapkayı çıkarması sonucu kendisini dinlemeye gelenlerinde şapkalarını çıkarıp yere atması, bir başka yerde yine “*Tanrısız Cumhuriyet'e karşı İmanın koruyucusu*” diye yeşil bayraklarla karşılanması etkili olmuştur. Birde buna Ankara'da CHF ileri gelenlerinin baskılarında eklenince Gazi Paşa, iyi niyetli tarafsızlık politikasından vazgeçmiştir. Basına verdiği bir demeçte Halk Fırkasına bağlılığını belirtmiş ve bu tarihi bağı koparmak niyetinde olmadığını söylemiştir. İzmir'deki olaylar hakkında da konuşan Gazi Paşa, İzmir'deki Halk Fırkası'na yapılan saldırıyı ve birkaç kişinin hükümete yönelttikleri hakaretleri de kınamıştır. Bu durum da artık Serbest Fırka aleyhine dönmüştür.⁴⁴³ Durum böyle oluca Ali Fethi Bey Gazi Paşa'yı karşısına almaktan çekinmiş ve Partisini lavetmiştir.⁴⁴⁴

4.14. MENEMEN OLAYI

Serbest Fırka'nın içine giren bastırılmış muhalefetin azaları ile 1930 yılında Fethi Bey tarafından kendini fesetmiştir. Partinin kapatılmasından sonra gerici bir gurup 23 Aralık 1930 günü İzmir'in Menemen ilçesinde yeniden bir isyana kalkışmış; bu kalkışmada Atğm. Mustafa Fehmi Kubilay, şeriat isteyenler tarafından şehit edilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan yedi yıl sonra gerçekleşen bu olay, “Menemen Olayı” olarak tarihe geçmiştir.⁴⁴⁵

Divan- ı Harp Mahkemesi tutanakları ve esas hakkındaki iddianameye göre, olayın failleri olan kişiler dört aylık bir hazırlık yaparak önce Manisa'da bir araya

⁴⁴² Kazım Özalp, Teoman Özalp, Atatürk'ten Anılar, 4. Basım., Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1998, s.44-45.,

⁴⁴³ Kınross, a.g.e.,s.523.

⁴⁴⁴ Baykara,T.,a.g.e., s. 110.

⁴⁴⁵ İsmet Üzen, Çankırı'da Yayınlanan Gazetelere Göre Menemen Olayı, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.XXVIII, S:83, Temmuz 2012, s.43.

gelirler; bu şahıslar burada planlarını yaptıktan sonra plana uygun bir şekilde hareket ederek üç Mehmet(Şamdan Mehmet, Giritli “Mehdi” Mehmet, ve Sütçü Mehmet)’ten oluşan grup, kendilerine “Piçakçı” lakaplı Mustafa’nın tedarik ettiği iki silahı da alarak, 1930 Aralık’ının Cumartesi akşamı Manisa’dan Paşa Köyü’ne doğru yola çıkmışlardır.⁴⁴⁶

Bir gün sonra Paşa Köyü’ne ulaşan Mehdi Mehmet, Şamdan Mehmet ve Sütçü Mehmet’e, burada Emrullahoğlu Mehmet, Alioğlu Hasan, Nalıncı Hasan ve Çakıroğlu Ramazan da katılmıştır. Paşa Köyü’nde Mehdi Mehmet’in bacanağı olan Ahmet’in evinde kalan grup, gece yarısı Paşa Köyü’nden ayrılarak Bozalan Köyü’ne doğru hareket etmiştir.⁴⁴⁷

Gurup 22.12.1930 tarihinde Bozalan’dan hareket ederek Menemen’e doğru yola çıkmışlardır. Yolda Bozalanlı Hacı İsmail’in küçük oğlu Hüseyin ile Göreceli Abdülkerim ile karşılaşmışlardır. Burada Abdülkerim gerici guruba olayı başarmalarından sonra kendilerine katılacaklarını ifade eder ve getirdiği yemekleri gericilere vermiştir.⁴⁴⁸ Pazartesiye salıya bağlayan gece yola çıkan grup, Hasanlar Geçiti’ni uyandırdıkları Kayıkçı Mehmet’in kayığıyla geçerek, 23 Aralık 1930 Salı sabahı Menemen’e ulaşmışlardır. Menemen’e girmeden önce yine Mehdi Mehmet’in verdiği esrarı çekerek sarhoş olan grup, saat 06.20’de cemaatin sabah namazını kılmakta olduğu Müftü Camii’ne girmişlerdir. Burada Nalıncı Hasan, camide bulunan yeşil bayrağı almış; Mehdi Mehmet ise, camiye gelenleri ve camide bulunanları “dine davet etmiştir.” Kendisinin “Mehdi” olduğunu iddia eden Mehmet’in “Mehdiliğine” gösterdiği “kanıt” ise Kıtmir adını verdiği köpeğidir.⁴⁴⁹ Gurup, namazdan sonra kendilerine katılan bazı kişilerle birlikte Belediye meydanına hareket etmiştir. Gurup önce ikiye ayrılır ;daha sonra ayrılan grup, Belediye meydanında tekrar birleşir. Daha sonra Menemen’i dolaşmaya başlar, gurup Menemen’de dolaşırken; hükümetin artık söz sahibi olmadığını, herkesin dükkânlarını kapatarak kendilerine katılması gerektiğini ve top, tüfek bütün kuvvetin “*mehdi*” huzurunda duracağını söylemişlerdir. Menemen’de dolaşırken evinin önünde Hoca Saffet Efendi’yle de karşılaşan gurup, kendisiyle konuşmadan, yalnızca selâm vererek yoluna devam etmiş ve sonunda halktan

⁴⁴⁶TBMMZC, Devre 3, Cilt 25, 1931:74, Sıra No.58

⁴⁴⁷ TBMMZC, Cilt 25, 1931:75

⁴⁴⁸ İsmail Kurtoğlu, Menemen Olayı,Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2000, s.49.

⁴⁴⁹ TBMMZC, Cilt 25, 1931:75.

kendilerine katılan Ramiz, Harputlu Mehmet ve Şımbıllı Mehmet ile birlikte belediye binasının önüne, belediye meydanına gelmiştir. Belediye binasının önünde duran grup, burada Arabacı Hüseyin isimli bir belediye işçisine zorla çukur kazdırtmış ve camiden aldığı bayrağı bu çukura dikmiştir⁴⁵⁰

Cami müezzinini silah tehdit edip istediklerini silah zoruyla yaptırmışlardı. Müezzin ile beraber yedi kişi camiye girmiş ve camiden aldıkları, üzerinde Arapça (Lailahahe illallah Muhammedürresulüllah İna Fetahneke Fethan Mübina) yazılı sancakla dışarıya çıkmışlardır. Kapının önüne çıkan yedi kişi hep bir ağızdan tekbir getirir. Halk bunların ne yapmak istediğini izlemiş Tekbir sedalarını duyan halk toplanmaya başlamıştır. Elllerinde sancakla yürüyerek Hükümet Konağının önüne varmışlardır. Bu sırada Derviş Mehmet ellerini meydanda açarak dua okumuş ardından; “*Ey ahali beni Peygamber gönderdi, ortalık çok fena oldu din kalmadı,*” demiştir.⁴⁵¹

Hükümetin güçsüz görüldüğü Nakşibendi tarikatı, kendine taraftar bularak mehdi olduğunu öne süren *Giritli Derviş Mehmet* ile harekete geçmeye karar vermiştir. Halifeliğin geri geldiğini ve Cumhuriyet düzeninin sona erdiğini açıklamak için, İzmir ve Manisa gibi güvenlik güçlerinin hemen işe el koyabilecekleri büyük kentler değil, o yıllarda 4000 veya 5000 nüfuslu küçük bir kasaba olan Menemen seçilmişti.⁴⁵² Derviş Mehmet toplanan halka, “*Ey Müslümanlar, ne duruyorsunuz? Halife Abdülmecit sınıra geldi, sancak-ı şerif çıktı, gelin altında toplanalım, şeriat isteyelim*” şeklinde çağrılar yapıyor ve propagandasını devrimler üzerinde yoğunlaştırıyordu. Şapka giyenlerin kâfir olduğunu, yakında yine fes giyileceğini ileri sürüyordu. Meydana gelenlerin bir kısmı bu çağrı üzerine onlara katılıp zikre başlamış ve kısa süre içinde Derviş’in yanındakiler 100 kişiye kadar ulaşmıştır.⁴⁵³

Kısa bir süre sonra olaya müdahale etmek için, emrindeki acemi askerlerle birlikte gelecek olan Asteğmen Kubilay’ı korkunç sona götürecek olan bir dizi ihmal ve yanlışlar burada yaşanmıştır. Menemen’de jandarma yazıcısı olarak görev yapmakta olan Ali Efendi, olayları duymuş ve silâhlı dört jandarma eri toplayarak belediyenin önüne gelmiştir. Mehdi Mehmet’e ne istediğini soran Ali Efendi, “git komutanına haber

⁴⁵⁰ TBMMZC, Cilt 25, 1931: 76

⁴⁵¹ Bahriye Acar, İzmir Basınında Menemen Olayı, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1997, s.27.

⁴⁵² Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye’nin Oluşumu, (1923-1938), 3.Kitap, Bilgi Yayınları, Ankara, 1995, s. 311.

⁴⁵³ Turan, Ş., a.g.e., s.312.

ver, o gelsin, bana top kurşun işlemez” yanıtını alınca Mehmet’in istediğini yapmış ve Jandarma Bölük Komutanı Fahri Bey’e haber vermiştir. Bu sırada halen evinde bulunan Bölük Kumandanı Yüzbaşı Fahri Bey, olaydan haberdar edilmesi üzerine belediye binasının önüne gelmiş ve Mehdi Mehmet’e “*tam bir asker tavrıyla ve hükümetin şerefine yakışan surette*” ne istediklerini sormuştur. Mehdi Mehmet’ten “*Ben Mehdiyim, şeriatı ilan ediyorum, kimse bana mukavemet edemez, çekil!*” yanıtını alan Yüzbaşı Fahri Bey, hiçbir tepki göstermeden ve karşılık bile vermeden, üstelik Ali Efendi’nin getirmiş olduğu silâhlı dört jandarma erini de alarak meydanı terk etmiş ve hükümet binasına çekilmiştir. Sanıkların mahkemede verdikleri ifadelerle göre, daha sonra Mustafa Kemal Paşa’nın ve İsmet Paşa’nın en çok tepki gösterdikleri konu olan Menemen halkının olayı alkışlamış olması Fahri Bey’in bu hareketi nedeniyle gerçekleşmiştir. Fahri Bey’in olaya müdahale etmeden üstelik askerleri de alarak çekilmesi, olayın başından beri “*bana kurşun işlemez, top, tüfek huzurumda durur*” diyen Mehdi Mehmet ve yanındaki 5 sarhoşu cesaretlendirmiş, çevrede toplanmış olan kalabalığın da Mehdi Mehmet’e inanmasına hatta ondan korkmaya başlamasına neden olmuştur. Olayla ilgili olarak daha sonra hazırlanan Emniyet-i Umumiye Raporu’nda, Yüzbaşı Fahri Bey’in davranışı ile ilgili şu bilgilere bulunur: Fahri Bey, gerici guruba karşı herhangi bir müdahalede bulunmayıp, hükümet konağına çekilmesiyle gerici gurup, halk arasından kimseleri de etkilemiş ve Cumhuriyet’in komutanına yakışmayacak bir haysiyetsizlik içinde olması sonucu kendini mehdi ilan eden Mehmet’in daha da ileri gitmesine sebep olmuştur.⁴⁵⁴

Jandarma Bölük Komutanı, telefonla 43. Alay’dan askeri yardım istemiş ve Alay Komutanlığı da I. Tabur, 3. Bölük Komutanı İzmirli Hüseyin oğlu yedek subay Asteğmen Kubilay’ı bir müfreze ile olay yerine göndermiştir. Girit’ten göç eden bir ailenin çocuğu olan 1906 doğumlu Kubilay’ın asıl adı Mustafa Fehmi’dir. Terzi çıraklığı yaparken öğretmen olmayı istemiş, sınavları kazanarak 1926’da Bursa Öğretmen Okulu’ndan mezun olmuştur. Heyecanlı, atak bir genç olarak tanınmakta ve Atatürk’ün öncülük ettiği devrimlerin ateşli savunucularından birisi idi. Türk tarihinden de esinlenerek adına Kubilay’ı da eklemiş ve öylece anılmıştı. Alay Komutanlığı’ndan kendisine verilen görev üzerine, kışladan çıkarken silahını bile almayan ve emrindeki

⁴⁵⁴Barış Ertem, TBMM ve Divan-ı Harp Mahkemesi Tutanaklarına Göre “Kubilay Olayı”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, S:3, Ekim 2011-Mart 2012.

takımın erlerinde ise sadece manevra mermileri bulunan Kubilay, süratle olay yerine hareket etmiştir⁴⁵⁵

Bu sırada Derviş Mehmet meydanda toplanan halkın karşısına geçerek nutuklar atmaktadır. Meydana bir sancak dikmişler halkı etrafında toplamışlardır. Derviş Mehmet, merakla toplanmış halka: “Şeriat isteriz, şapka giyenler kâfir olur! diye bağırarak Kelime-i Şehadet getirmeye teşvik ediyordu. Başlarında keçe külahlar bulunan bu gericiler aynı zamanda silahlıydılar. Kubilay’dan da kendilerine biat etmesini istemişler. Kubilay’ın bu saçmalığa karşı gelmesi sonucu onu yaralamışlar ve sonra da diktikleri bayrağın altına çekerek boğazını kesip geç subayı şehit etmişlerdir. Hükümet bu olaylar üzerine derhal tedbir almış ve Menemen’ de bulunan asker ve jandarmayı olay yerine sevk etmiştir. Hatta yakın çevrede bulunan askeri birliklerde olay yerine gönderilir. Silahlı olan gerici gurup askerin “teslim ol ! ” çağrılarına uymamış ve ateşle karşılık vermişlerdir. Bunun üzerine jandarma da karşılık vermiş ve haydutlardan üçü ölmüş biride ağır yaralanmıştır. Kendini Mehdi sanan gerici Mehmet de çıkan çatışmada ölmüştür.⁴⁵⁶

Olayın ardından 25 Aralık’ta, İzmir Valisi Kazım Paşa tarafından İç İşleri Bakanlığı’na olayla ilgili bilgileri içeren bir rapor göndermiştir. Vali Kazım Paşa’nın raporda sunduğu bilgilere göre, olayın sorumlusu Nakşibendi tarikatıdır. Manisa’da yaşayan ve Derviş Mehmet üzerinde etki sahibi olan Şeyh Hafız Hasan, Şeyh Hacı Hakkı ve Hacı Hilmi Efendi isimli şahıslar, Derviş Mehmet’i yönlendirmişlerdir. Yaralı olarak ele geçirilen Emrullah oğlu Mehmet ve kaçtıktan iki gün sonra Manisa’da yakalanan Nalıncı Hasan, bu şahısların Menemenle olan irtibatlarını sağladıklarını söylemişlerdir. Derviş Mehmet’in Menemen’de destek alacağı kuvvet ise “*ayak takımı ve kopuklardır.*” İlk belirlemelerini bu şekilde yapan Vali Kazım Paşa, tahkikatı genişletmek için polisten dört kişilik bir tahkik heyeti oluşturularak Menemen’e gönderildiği bilgisini de raporuna yazmıştır.⁴⁵⁷

⁴⁵⁵ Necdet Aysal, Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler “Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı” , Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S: 44, Güz, 2009, s. 603.

⁴⁵⁶ Bahriye Acar, “İzmir Basınında Menemen Olayı” Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 3, S: 8, İzmir 1998, s.137-139.

⁴⁵⁷ Ertem,B., a.g.m., s.106.

Menemen’de yaşanan bu olay, tam anlamıyla laik hukuk düzenine ve Cumhuriyete karşı gerici bir ayaklanma niteliğinde gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, bu irticai olayı Edirne’de öğrenmiş ve çok kızmıştır. 27 Aralık’ta ise TBMM Başkanı Kazım (Özalp), İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) Bey’ler ile Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi (Çakmak), İkinci Ordu Komutanı Fahrettin (Altay) Paşalar, İstanbul’a giderek Dolmabahçe Sarayı’nda Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya olay hakkında ayrıntılı bilgi vermişlerdir.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, 28 Aralık 1930’da orduya yayımladığı başsağlığı bildirisinde ayaklanmacılara ve onları alkışlayan kişilere duyduğu kızgınlığı şu sözlerle ifade etmektedir:

“Menemen’deki gericiilik olayında Yedek Subay Asteğmen Kubilay Bey’in görev yaparken uğradığı akıbetten ötürü, Cumhuriyet Ordusu’na başsağlığı dilerim. Kubilay şehit olurken gericilerin gösterdiği vahşet karşısında Menemen’deki halktan bazılarının alkış tutarak olayı uygun bulduklarını belli etmeleri, bütün Cumhuriyetçiler ve vatanseverler için utanılacak bir durumdur. Vatani savunmak için yetiştirilen, her türlü iç politikanın ve anlaşmazlığın dışında ve üstünde saygıdeğer bir durumda bulunan Türk subayının, gericiler karşısındaki yüksek görevinin vatandaşlarca yalnızca saygı ile karşılandığına şüphe yoktur... “Büyük ordunun kahraman genç subayı ve Cumhuriyetin mefkûreci öğretmen topluluğunun kıymetli üyesi Kubilay’ın temiz kanı ile Cumhuriyet, canlılığını tazelemiş ve kuvvetlendirmiş olacaktır.”⁴⁵⁸

Olaydan sonra tahkikat başlatılmış, Menemen Zafer Okulu boşaltılarak askeri mahkemenin emrine verilmiş ,15 Ocak 1931’den itibaren yargılama burada başlamıştır. Yargılama 20 gün kadar sürmüştür. 3 Şubat 1931’de mahkeme kararını açıklamıştır. Karara göre ; yarılananlardan 40 kişi serbest bırakılmış, 27 sanık beraat etmiş, 41 kişi hapis cezasına çarptırılmış, 36 sanık ise idam cezasına mahkûm olmuş, TBMM’nin onayı ile aynı gün asılarak idam edilmişlerdir.⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ Aysal, N., a.g.m., s.605.

⁴⁵⁹ Tabak,S., a.g.e., s.195.

4.15. KAZIM DİRİK'İN GÖREVİ BAŞINDA ALDIĞI TAKDİRNAMELER

1. Başbakanlık tarafından General Voroşinov heyetinin teşekkürleri münasebetiyle 06.11. 1933 tarihinde verilen Takdirname Belgesi
2. Genel Kurmay Başkanlığı tarafından 25.05. 1929 tarihinde verilen Takdirname Belgesi
3. İçişleri Bakanlığı tarafından İzmir Suikastı girişindeki başarısından dolayı 05.09.1926 tarihinde verilen Takdirname Belgesi.
4. İçişleri Bakanlığı tarafından 25 .06. 1934 tarihinde İzmir'de göstermiş olduğu idari çalışmalar sonucu verilen Takdirname belgesi
5. Ticaret Bakanlığı tarafından 27.07.1926 tarihinde Üzümcülük ve Tütüncülük ilr ilgili çalışmalarında dolayı Takdirname Belgesi
6. Bayındırlık Bakanlığı tarafından 27.10.1927 tarihinde Yol yapımlarındaki çalışmaları dolayısıyla verilen Teşekkür Belgesi
7. Karabel yolunun açılışı münasebetiyle Müdafaa-i Millîye tarafından verilen31.10. 1927 tarihli Takdirname Belgesi.⁴⁶⁰
8. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 06.06.1932 tarihindeAsarı Atika Muhipleri cemiyetini tesisden dolayı verilen Takdirname Belgesi.⁴⁶¹
9. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 03.01. 1934 tarihinde iki yüz mektep açmaya muvaffak olması nedeniyle verilen Takdirname Telgesi
10. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 06.04.1934 tarihinde eğitim ile ilgili çalışmaları neticesinde verilen Teşekkür Belgesi
11. Ekonomi Bakanlığı tarafından 13 .09.1934 tarihinde 9 Eylül Panayırının kısa zamanda başarıyla açılması sebebiyle verilen Takdirname Belgesi.
12. Bayındırlık Bakanlığı tarafından 31.10. 1934 tarihinde yol çalışmaları neticesinde verilen Takdirname Belgesi.⁴⁶²

⁴⁶⁰ İçişleri Bakanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü, "Kazım Dirik Dosyası", Sicil No: 1643.

⁴⁶¹ İçişleri Bakanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü, Sicil No: 1643.

⁴⁶² MSB DMA, Belge No:752.

4.16. KAZIM DİRİK'İN HAKKINDA AÇILAN DAVALAR VE DOSYALAR

İzmir Valiliği süresince Kazım Dirik'in adı, bürokrasiden kaynaklanan kimi nedenlerle dava tutanaklarında yer aldı. Bu davaların bazılarında değinmek, Kazım Dirik'in tanınması bakımından faydalı olacaktır.

Yeni Asır gazetesinin İzmir köylüsünün ekonomik kriz nedeniyle ahlat (armut) yediğine dair haberi, kamuoyunu heyecanlandırdı. İzmir'in böyle bir olay ile anılıyor olması, Kazım Dirik'i rahatsız etti. Bu nedenle, Yeni Asır gazetesi hakkında inceleme başlattı ve sorumlu Müdür Abdurrahman Şeref Bey'den şikayetçi oldu. Bunun üzerine Abdurrahman Şeref Bey Kazım Dirik'in görevi kötüye kullandığı düşüncesi ile ondan şikayetçi olarak, karşılık verdi.

Dosyaya ilişkin Teftiş Heyeti'nin 19.06.1932 tarih ve 2378 sayılı raporunda Kazım Dirik'in hakkındaki suçlamalar sonucunda Kazım Bey'in suçsuz olduğu ve görevini yerine getirerek ilgili makamlara haber vermesiyle dava dosyası düşmüş Kazım Dirik beraat etmiştir.

Kazım Dirik hakkında açılan bir diğer dava Valiliği esnasında emrinde çalışan personelin karışmış olduğu bir olay ve bundan sonra başlayan mahkeme sürecinde görevi ihmal suçlamasıyla yargılanmasıdır. Bu davaya ilişkin 21.01.1933 tarih ve 131 / 72 sayılı Teftiş Heyeti'nin raporuna göre; Bayındır kazasında, jandarmaların kahvede ateş etmesi sonucu meydana gelen ve bir kişinin yaralanması ile sonuçlanan davada vilayette idarenin başında bulunması gerekçesiyle suçlanmış, bu suçlamalardan kırınglığını dile getirmiştir.

Bu davalar nedeni ile kırıngın olan İzmir Valisi Kazım Dirik, Teftiş Heyeti'ne 16.04.1933 tarih ve 26005 sayılı aşağıdaki savunmayı verir. Kazım Bey, savunmasında valiliği döneminde yaptığı çalışmalardan bu hadiseden dolayı kendisinin olaya dahil edilmesinden dolayı duyduğu üzüntüyü; Cumhuriyete , yasalara ve adalete olan güvenini birkez daha teyit etmiştir. Fakat Kazım Dirik'in hakkında açılan davalar bir süre daha devam etmiş ancak suçlamalardan yargılanması mahkemece uygun görülmemiştir.⁴⁶³

⁴⁶³ İçişleri Bakanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü, Sicil No:1643.

4.17. İZMİR VALİLİĞİNDEN AYRILIŞI

Görevinde bulunan İbrahim Tali Bey'in rahatsızlığından dolayı istifa etmesiyle Trakya Umum Müfettişi kadrosu boşalmıştır. 03.08.1935 tarihinde meydana gelen bu gayri ihtiyari durum neticesinde göreve birinci sınıf valilerden birinin gelmesi bekleniyordu.⁴⁶⁴ İzmir Valisi Kazım Paşa'nın bu görev atanacağı haberi dönemin gazetelerinin de haber konusu oldu.⁴⁶⁵

İzmir vilayetine tüm gayretiyle hizmet eden Kazım Dirik'in, Trakya'ya tayini 8 Ağustos tarihli Yeni Asır gazetesinde şu başlıkla verilmiştir: *“İzmir Dirik Valisini Kaybetti.”*⁴⁶⁶ General Kazım Dirik, göreve başlayana kadar Trakya Umum Müfettişliği görevini vekâleten ay sonuna kadar İçişleri Müsteşarı Vehbi Demirel yürütecekti.⁴⁶⁷ Kazım Dirik'in resmen göreve ataması 9 Ağustos 1935 tarihinde gerçekleşti.⁴⁶⁸

9 Ağustos tarihinde ise Yeni Asır gazetesi baş yazarı Hakkı Ocakoğlu bir yazı yazmış, bu yazıda İzmir'e yaptığı hizmetleri anlattığı gibi Trakya'ya tayin ediliş sebebini de açıklamıştır. *“Biz Kaybettik, Fakat Trakya Büyük Bir Kuvvet Kazandı”* başlıklı yazısında Kazım Dirik hakkında şunları yazmıştır:

“...Biz General Kazım Dirik'i yalnız çalışkan bir devlet adamı olduğu için sevmedik. Onu bize sevdiren daha bir çok sebepler vardır. O, on yıl içinde yalnız mektep, yol, çeşme yapmakla hayat demek olan su bulmakla saçlarını ağartmadı. Devrimi dağ başındaki üç evli köylere kadar yaymak ve sevdirmek için hayatını yıprattı. Onu, makamında bulup görmek haylice zor bir işti. General Kazım Dirik, yıllarca durmadan, yorulmadan, dağ, tepe demeden koştu. Halk tabakaları içine daldı. Köylülerle köylü, kentlilerle kentli oldu. Münevverlere (aydınlara) demokrasinin ne demek olduğunu anlatan canlı örnekler verdi. Tenkitten yılmadan, onu kendisi için bir kuvvet olarak tanıdı. Sınırsız bir toleransla tenkitlere tahammül gösterdi. Atılan yanlış adımları geri almamak için anlamsız izzeti nefis meseleleri yaratmadı. Münekkitlerine (eleştirenlere) küsmedi. Onlara karşı sevgi gösterdi. Çok az devlet adamında bulunan bu meziyet kendisinin etrafında sevgi halkaları topladı... General Kazım Dirik'in Trakya Umumi Müfettişliği'nden ülkenin çok şeyler kazanacağından söz etmekten nefsimizi men edemeyiz. Bununla itirafa borçluyuz ki

⁴⁶⁴ Akşam, 3 Ağustos 1935.

⁴⁶⁵ Ulus, 8 Ağustos 1935.

⁴⁶⁶ Yeni Asır, 8 Ağustos 1935.

⁴⁶⁷ Cumhuriyet, 13 Ağustos 1935.

⁴⁶⁸ Cumhuriyet, 11 Ağustos 1935.

İzmir Dirik'i asla unutmuyacak, o kendisinin geride bıraktığı çok canlı ve verimli eserleriyle anılacaktır”⁴⁶⁹

General Kazım Dirik'i görmek için rihıtına gelen İzmirliiler çok sevdikleri Vali Paşa'larını gözyaşlarıyla büyük bir üzüntü içinde uğurladılar.⁴⁷⁰

Trakya Umumi Müfettişliğı'ne atanan Kazım Dirik, İzmir'deki görevini Fazlı Güleç'e devretmiştir. Bu durum, 21.8.1935 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na çekilen telgrafla bildirilmiştir.⁴⁷¹

⁴⁶⁹ Yeni Asır, 9 Ağustos 1935.

⁴⁷⁰ O. Dirik, a.g.e., s. 76

⁴⁷¹ “Kazım Dirik Dosyası”, İçişleri Bakanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü, Sicil No:1643.

SONUÇ

Kazım Dirik Paşa, Makedonyalı genç bir subay olarak görev aldığı tüm yerler de kendinden övgü ile söz ettirmiş olup asla çizgisinden sapmamıştır. Göreve başladığı Osmanlı Devleti'nden, hayatının sonuna kadar hizmet ettiği Türkiye Cumhuriyeti'ne tüm benliğiyle sahip çıkmış bir vatan aşığıdır. Gerek dönemin gerekse o yıllarda yanında olanlar da Kazım Paşa'nın ne denli bir Cumhuriyet aşığı olduğunu bize göstermektedir.

Atatürk ile beraber Samsun'a çıkararak başladığı istiklal ve istikbal yolcuğu, Milli Mücadele'de de devam etmiştir. Kurtuluş mücadelesi veren bir milletin cephe arkası denilen menzil işleriyle alakadar olarak Türk ordusunun ihtiyaçlarının karşılanmasında etkili olmuştur. Kurmuş olduğu imalathanelerde, ordunun ihtiyacı olan teçhizatın üretilmesine katkı sağlamıştır. Bunun yanında yine diplomat kimliğiyle öne çıkmış; özellikle hassas bir dönem de Sovyet Rusya ile ilişkilerde etkin görev almıştır.

Mülki idare amirliğini yapmış olduğu birçok yerde şehirleri bayındır hale getirmek için büyük mücadeleler vermiş sürekli halkın arasında olmuş, görev yaptığı birçok yerde ismi ile anılan mutlaka bir sokak, bir okul veya cadde bulunmaktadır.

Bizce yapmış olduğu görevlerin içinde en önemlisi olarak düşündüğümüz ve tezimize konu olan İzmir Valiliği Kazım Dirik'i "*Dirik*" yapan görevdir. İzmir'e atanan Kazım Dirik, sayısız hizmetlerde bulunmuştur. Bu hizmetlerin hepsi birbirinden önemlidir. Kazım Dirik, İzmir'e geldiğinde tüm devlet birimlerine yayımladığı telgraf aslında onun İzmir için neler yapacağını göstermektedir. Kazım Paşa; yamanlar suyundan, saşal suyuna kordon boyu düzenlenmesine, eğitimden, sanata, kısacası yediden yetmiş, köyünden şehrine her yerde insana dokunmuş ;yaptığı hizmetlerden dolayı ismi bugün hala bütün İzmir'de yaşatılmaktadır. Vali Paşa, yapmış olduğu faaliyetlerle sadece o günü değil, bu günlerin İzmir'inin temelini atmıştır. Büyük adam olmak için küçük bir karıncayı örnek almışçasına çalışan Vali Paşa'ya, İzmirli de sahip çıkmasını bilmiştir. Ve Trakya'ya tayin olduğunda binlerce İzmirli Vali Paşa'sını uğurlamaya gelmiştir.

EKLER

Ek 1: 1934 Yılı Başbakan İsmet İnönü ve Beraberindekilerin Pasaport İskelesinde (Apikam)

Ek 2: 1934 Yılı Fuar Alanın Da İsmet İnönü ve Kazım Dirik İle Beraberindekiler (Apikam)

Ek 3: 1934 Yılı Başbakan İsmet İnönü, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey ve Kazım Dirik

Ek 4: 01.09.1936 Belediye Başkanı Behçet Uz ile tokalaşırken (Apikam)

Ek 5:Sağdan Sola; Kazım Dirik, Belediye Başkanı Behçet Uz, İktisat Vekili Celal Bayar ve Ömer İnönü'nün İzmir Vapuru'nda 01.09 1936 (Apikam)

Ek 6: 1936 Sağdan Sola; Belediye Başkanı Behçet Uz, Başbakan İsmet İnönü, Fazlı Güleç, Kazım Dirik, Ömer ve Erdal İnönü ile Beraberindekilerin Fuar'da gezerken (Apikam)

Ek 7: 9.10.1933 Cumhuriyetin 10. Yılında Korteji İzlerken (Apikam)

Ek 8: 1934 Senesi İsmet Paşa ve Kazım Dirik Çocuklarla Beraber(Apikam)

Ek 9: 1934 Yılı İzmir Panayır Komitesi ile Beraber (Apikam)

Ek 10: 1934 Yılı İsmet İnönü ve Kazım Dirik (Apikam)

Ek11: Altınordu Yöneticiler Reşat Leblebicioğlu (Sağdan 3.), Vali Kazım Dirik (Sağdan 5.) ve Beraberindekilerin Görüntülediği Fotoğraf Tarih Belirtilmemiş (Apikam)

Ek12: 9 Eylül Panayırı İzmir Valisi Kazım Dirik (Ortada) ve Beraberindekilerin Görüntülediği Tarih Belirtilmemiş (Apikam)

Ek13: 06.06.1931 İzmir Valisi Kazım Dirik ve Maarif Müdürlüğü Memurlarının Katıldıkları Gezide, Bir Köy Okulunun Önünde Öğrencilerle Birlikte Görüntülandıkları (Apikam)

Ek 14: İzmir Kazım Dirik Caddesin de Bulunan Kazım Dirik Büstü

Ek15: Cumhurbaşkanı ve İran Şahı Rıza Pehlevi, Karşıyaka Kız Öğretmen Okulunu Ziyaret ederken -22 Haziran 1934 (Ahmet Gürel Koleksiyonu)

Ek 16: Kazım Dirik'in İzmir'de Bulunan Anıt Mezarı

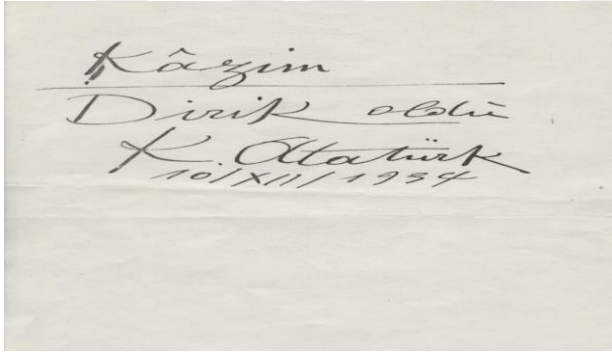
Ek 17: İzmir Valisi Kazım Dirik, yer ve zaman belirtilmemiş (Ahmet Gürel Koleksiyonu)

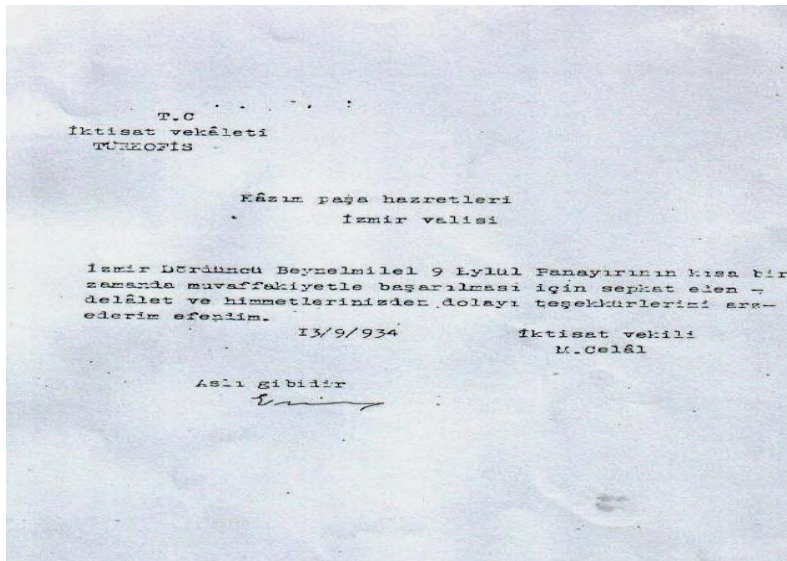
Ek 18: 9 Eylül Panayırı Açılışı (1934) (Apikam)

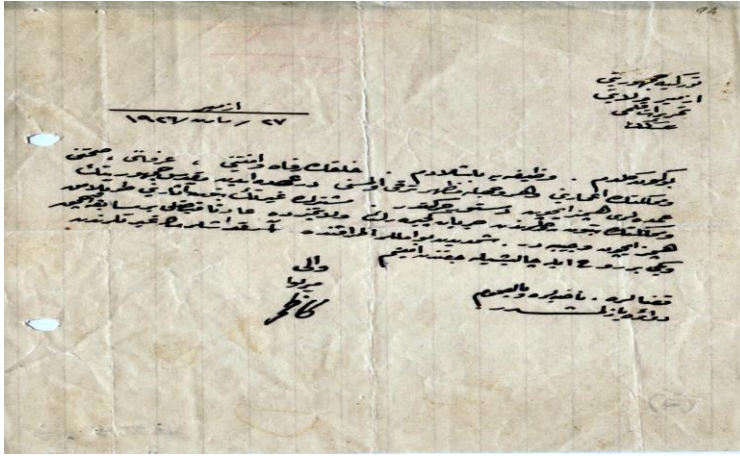
Ek 19: Msb Dma Belge No: 744

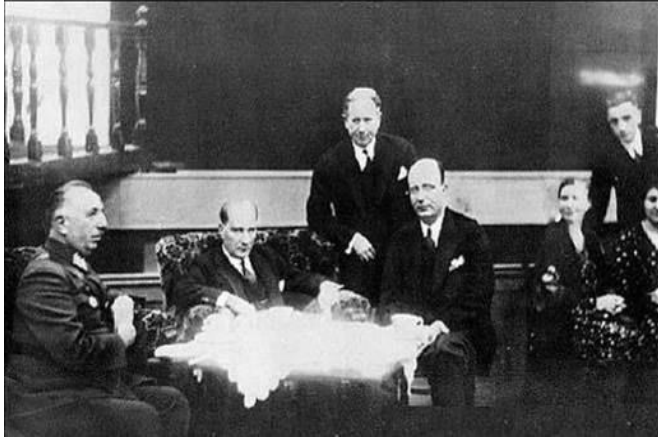
Ek 20: Kazım Dirik Dosyası”, İçişleri Bakanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü, Sicil No:1643

Ek 21: İzmir Valiliğine Başladığın da Yayınladığı Yazı Msb, Dma, Envanter No: 368

Ek.22:İzmir Türkocağı'nda

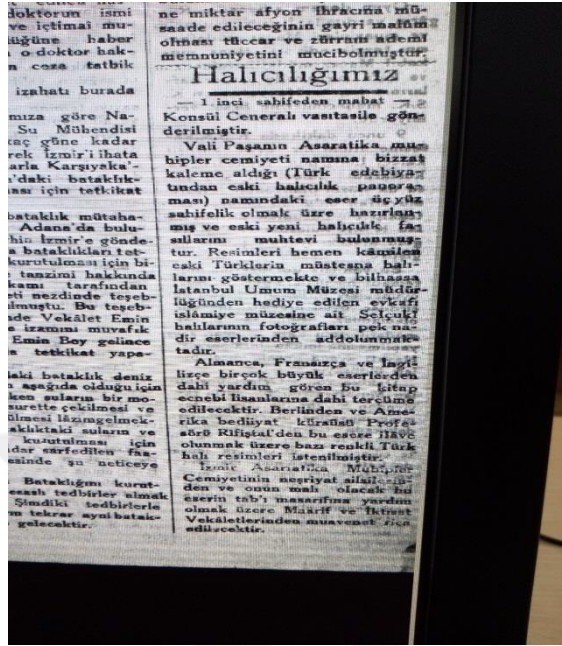

Ek 23: İran Şahının 1934 Yılı İzmir Ziyareti

Gazete Fotoğrafları

Ek 24: 6 Temmuz 1930 Anadolu Gazetesi

Ek 25: Anadolu Gazetesi 1928 Millet Mektepleri İle İlgili Talimatname

Ek 26: Anadolu Gazetesi 14 Kanunievvel 1928

Valipaşa
MÜHİM BİR KAZA GEÇİRDİ
Vali Kazım paşa Altın ova
da erazinin tahdidini hakk-
ında Balıkesir valisi ile tet-
kikat yaparken mühim bir
kaza geçirmiştir.

Yalçın kayalar üstünde
Kazım paşanın binidiği At
ürkmüş ve paşa; düşmü-
ştür.

Kazım paşanın vücudu
muhtelif mahallerinden
berelenmiştir. Bu bereler
yüzünden paşa konağın-
dan çıkarmaktadır.

Beybaba
MİZİN FIKRASINI İC

Kıyrdayışın
ölemeye çal-
Matbaaya
hanlarının a-
köşebaşındaki
bir iskemleye
taştığını
duran «B» ha-
bakıyor.

Matbaanın
manşurum, b
resinin hama
köseye kastır-
bm iri harfler
sıyor.

Nereye gite
seniz, mevlâke
bu manşura ile
Herkes gençin
âlimiünden karas
kadar bütün m
(1870) senâ
fransızları dâri
maglup ettikleri
başvekili prens,
Fransızlar
A İman İptidâve
Demışti. Şâh
kötârin en çâşuğ

Ek 27: İkinci Kanun 930 Tarihli Hizmet Gazetesi (Sene:6, Numara:1513)

Köylümüze müjde
Vali paşamızın beyanâtı

Ziraat kredi kooperatiflerinin
vilyetimizde 45 merkez açaca-
ğını yazmıştı. Bu 45 kooperatifin
evrakı da ziraat bankası umum
müdürlüğüne ve o vasıta ile iktisat
vekâleline takdim edilmişti. Bu hafta-
dan itibaren tasdik muamelesini gö-
renler vilyete gönderilmeğe baş-
lamıştır. Vali Kazım paşa hazretleri
dün bu hususta bir muharririmize
şu malûmatı vermişlerdir :

Son iki gün zarfında tasdik
muameleleri tamamlanan ve teşek-
külleri kabul edilen 13 merkez şun-
lardır :

Odemişin Adagide, Adagüme
Beydağ, Kiraz, Kaymakçı, Birgi,
Tire kazasının Kahrat, Büyükbaba,
(Büyükkale) Kadifeler, Kemalpaşa
kazasının Ören, İzmir merkez ka-
zasının Kargıyaka ve Dedebaşı ki-
cem'an 13 kooperatifin evrakları bu
muamelede tasdik edilmiştir. Bu mu-
amelede zâten iltizam yoktur. Gazete-
teyi tanımanız ve sevmeniz
kâfi. Fense sizi tanıyorum.

Sevimli gözleriniz, temiz
nasiyeniz, saf ve samimi dü-
şüncelerinizle, kadimî, erkekli,
küçükü büyüklü varlığınıza
ben sizi tanıyorum, biz sizi
tanıyoruz. Her gün Hizmeti
elinize alarak masanızın işi-
nizin başında, odanızın köşe-
sinde, tramvay ve sair yerler
de bu sütunlara bakarken bi-
zim fikrimizden yayılan mev-
celer hepimizin düşünce ve
dileklerine temas eder, sonra
bizi gine bize gelerek aldığı
intibaları bize verir. Ertesi
gün de karşımızda dileklerin-
izin doğması için çalışırken

posta ile gelmiştir.
Bundan sonra da her posta ile bun-
ları takiben diğer kooperatiflerin
tasdikli evrakları gelecek ve kırk
beş tanımlanmışca kadar devam
edecektir. Vilyet makamından
bu gün büyük bir sevinç ve hararetle
taalluk eden kazalara telgraf ve
telefonla haber verildi. İzmir ziraat
bankası da aynı hararetle kanun
uygun bir suretle bunların tescilli
muamelesini yapacak ve bir hafta
zarfında bu kooperatiflerin ortakları
kendî merkezlerinde umumî toplan-
malarını yaparak idare meclislerini
iltihap ve tespih edeceklerdir. Ziraat
bankasının âdeti kendî şubesi de-
mek olan bu kooperatiflere en İhya
kâfi kimseler seçilecek ve bütün
detterler ve mutahassis kooperatifçi
memurlar İzmir Ziraat bankasından
gönderilecektir. Bu memurlar biliri-
siniz ki, iki aydanberi mutahassis
kredi kooperatifleri usul ve mu-
amelesini Ziraat bankasında banka
müdürlüğünün nezaretinde staj
görüyorlardı. Bu suretle umumî
işletimleri, idare hey'elleri intihabi
takip edince derhal İzmir tasdik
lâfi başlayacak ve köylümüze açığ-
yütrekle ve dolgun bir İhsanla vadet-
tiğimiz veçhile bu ayın ilk haftası
içinde İhsan işe başlanmış olacaktır.
Buna âit bütün programlar hazırla-
nmıştır, bir çok yerlerde bizzat
hazır bulunacağım ve cumhuriyetin
bu mübarek eserini dahi tepçil ede-
ceğim. Bir hafta sonra bir sıra ha-
linde mahallî mevkilerde açılma
merasimi yapacak ve mühim mer-
kezlerin merasimî sinemaya alın-
acaktır. Ziraat kredi kooperatiflerinin
inşaatı için birinci derecede âlaka-
sını gösteren kıymetli matbuât
arkadaşlarımız bu merasime davet
edilecektir.

vazirlerin
kısırlık, b
Kahırsa
muhakkak
sinin tahr
zaf dokuz
postasında
üç, mürett
kişi çalış
yardımcıla
gildir. (1
sabah baş
Onun için
çıkarmak iç
tecelliktir.

HAV
Tuz li
açıkta kalı
kantarcılar
tesviyesi İ
lename ge

BİF
Efendim,
Gazeteni
li nâhanızı
se oldu s
eden havat
zih olunur.
Bütün ha
bizim mali
ve kanunun
kemali serb
arâ ile muh
miştir. Bun
gibi hiç bir
fiyetin matb
dei mahsus
sütun dahilî
ederim. Ef.
Urta Ha
Yenice Yaka
leleri muhta

Ek 28: Yeni Asır 7 Mayıs 1934

Dün Yağan Yağmur Yüzleri Güldürdü..

Küçük ve Büyük Menderes Havzasında Büyük Faaliyet Var

Baş gündenberi Kemalpaşa, Bayındır, Torbalı, Ödemiş, Tire ve merkez kazaları muntakalarının zirai ve iktisadi faaliyetlerinde büyük küçük Menderes havzalarını birbirine bağlayan baş altı istikametleri çok yollarını faaliyette çok ilerdedir. 1200 rakamlı dağlara kadar varan bu yollara vali paşa kaymakamlarla birlikte çıkarak amele ve köylünün faaliyetlerini teşvik ederlerdir. Bununla beraber büyük köylerde küçük çocukların spor meydanları tesis olunmuş ve kısmen de malzemesi kurularak faaliyete başlanmıştır. Mayıs ve en çok Haziran sonuna kadar bu çocuk spor meydanları yüzü bulacaktır. Özelliklerde dereler içinde dolayan vakit geçiren köy çocukları şimdi muhtelif spor hareketleri yaparak kendi bünyelerini hazırlamak kuvvetlenmektedir ve fikir hareketlerini de canlandıracaktır.

Bütün spor malzemesi için kaza merkezlerine gösterilen örnek İzmir ve Burnova belediyelerinin örnekleridir. Her köy bütünü en çok 120 lira ile tamamlanmaktadır. Vilayetin birbirini takip eden devamlı hamleleri Cumhuriyet rejiminin en verimli eserleridir.

Yol Faaliyeti

Büyük küçük Menderes havzalarını ve küçük Menderes ile Gediz havzasını birbirine bağlayan baş altı istikametleri çok yollarını faaliyette çok ilerdedir. 1200 rakamlı dağlara kadar varan bu yollara vali paşa kaymakamlarla birlikte çıkarak amele ve köylünün faaliyetlerini teşvik ederlerdir. Bununla beraber büyük köylerde küçük çocukların spor meydanları tesis olunmuş ve kısmen de malzemesi kurularak faaliyete başlanmıştır. Mayıs ve en çok Haziran sonuna kadar bu çocuk spor meydanları yüzü bulacaktır. Özelliklerde dereler içinde dolayan vakit geçiren köy çocukları şimdi muhtelif spor hareketleri yaparak kendi bünyelerini hazırlamak kuvvetlenmektedir ve fikir hareketlerini de canlandıracaktır.

Bütün spor malzemesi için kaza merkezlerine gösterilen örnek İzmir ve Burnova belediyelerinin örnekleridir. Her köy bütünü en çok 120 lira ile tamamlanmaktadır. Vilayetin birbirini takip eden devamlı hamleleri Cumhuriyet rejiminin en verimli eserleridir.

Vali Kâzım Paşa

Her gündenberi Kemalpaşa, Bayındır, Torbalı, Ödemiş, Tire ve merkez kazaları muntakalarının zirai ve iktisadi faaliyetlerinde büyük küçük Menderes havzalarını birbirine bağlayan baş altı istikametleri çok yollarını faaliyette çok ilerdedir. 1200 rakamlı dağlara kadar varan bu yollara vali paşa kaymakamlarla birlikte çıkarak amele ve köylünün faaliyetlerini teşvik ederlerdir. Bununla beraber büyük köylerde küçük çocukların spor meydanları tesis olunmuş ve kısmen de malzemesi kurularak faaliyete başlanmıştır. Mayıs ve en çok Haziran sonuna kadar bu çocuk spor meydanları yüzü bulacaktır. Özelliklerde dereler içinde dolayan vakit geçiren köy çocukları şimdi muhtelif spor hareketleri yaparak kendi bünyelerini hazırlamak kuvvetlenmektedir ve fikir hareketlerini de canlandıracaktır.

Bütün spor malzemesi için kaza merkezlerine gösterilen örnek İzmir ve Burnova belediyelerinin örnekleridir. Her köy bütünü en çok 120 lira ile tamamlanmaktadır. Vilayetin birbirini takip eden devamlı hamleleri Cumhuriyet rejiminin en verimli eserleridir.

Yol Faaliyeti

Büyük küçük Menderes havzalarını ve küçük Menderes ile Gediz havzasını birbirine bağlayan baş altı istikametleri çok yollarını faaliyette çok ilerdedir. 1200 rakamlı dağlara kadar varan bu yollara vali paşa kaymakamlarla birlikte çıkarak amele ve köylünün faaliyetlerini teşvik ederlerdir. Bununla beraber büyük köylerde küçük çocukların spor meydanları tesis olunmuş ve kısmen de malzemesi kurularak faaliyete başlanmıştır. Mayıs ve en çok Haziran sonuna kadar bu çocuk spor meydanları yüzü bulacaktır. Özelliklerde dereler içinde dolayan vakit geçiren köy çocukları şimdi muhtelif spor hareketleri yaparak kendi bünyelerini hazırlamak kuvvetlenmektedir ve fikir hareketlerini de canlandıracaktır.

Bütün spor malzemesi için kaza merkezlerine gösterilen örnek İzmir ve Burnova belediyelerinin örnekleridir. Her köy bütünü en çok 120 lira ile tamamlanmaktadır. Vilayetin birbirini takip eden devamlı hamleleri Cumhuriyet rejiminin en verimli eserleridir.

Ek29: 6 Mayıs 1934 Yeni Asır

Orta Tahsil Gençliği Dün Tepeköyünde Bayram Yaptı

Vali Kâzım Paşa Mektepler Arasında - İzmir Ve Karşıyakadan Bir Çok Aileler Talebelere Karşıarak Bayram Yaptılar-Bahar,Çiçek Ve Gençlik..

Bütün orta tahsil gençliği bir katile bugün Tepeköyünde bayram yaptı. Her sene mektepler arasında bayram yapma gelenekleri vardır. Bu bayramları görmek için müberrir öğrencilerle beraber bahar, çiçek ve gençlik bayramı yapıldı. Bu gün öğle saatlerinde mektepler arasında bayram yapıldı. Bahar, çiçek ve gençlik bayramı yapıldı. Bahar, çiçek ve gençlik bayramı yapıldı. Bahar, çiçek ve gençlik bayramı yapıldı.

Bahar Aylarından
Bahar aşı yoldu doğu Al-
sınak istayın gelen gençleri
dününde bahar.

Mektepler birer birer ve büyük bir istikametle baharın
hissatini katan yapıyorlar.
Halkın her birisi bütün baharları
dününde Tepeköyde bahar, çiçek
ve gençlik bayramı yapıldı. Bahar, çiçek ve gençlik bayramı yapıldı.

Bahar Aylarından
Bahar aşı yoldu doğu Al-
sınak istayın gelen gençleri
dününde bahar.

Mektepler birer birer ve büyük bir istikametle baharın
hissatini katan yapıyorlar.
Halkın her birisi bütün baharları
dününde Tepeköyde bahar, çiçek
ve gençlik bayramı yapıldı. Bahar, çiçek ve gençlik bayramı yapıldı.

Bahar Aylarından
Bahar aşı yoldu doğu Al-
sınak istayın gelen gençleri
dününde bahar.

Mektepler birer birer ve büyük bir istikametle baharın
hissatini katan yapıyorlar.
Halkın her birisi bütün baharları
dününde Tepeköyde bahar, çiçek
ve gençlik bayramı yapıldı. Bahar, çiçek ve gençlik bayramı yapıldı.

Sobranın Tenkitleri

Sofya, 5 (A.A.)
bir çok...
M.Kosturkof...
tenkit...
güne göre...
Harp...
Amerika...
Fransız...
Gençlik...
Arık...
Gençlik...
Arık...
Gençlik...
Arık...

Ek 30: 20 Mayıs 1934 Yeni Asır

Ek 31: Bağyurdu Kazım Dirik İlkokulu

Okulda; 2 İdareci, 13 Öğretmen, 3 Personel, 262 Öğrenci bulunmaktadır. Ayrıca Okul; Beyaz Bayrak, Beslenme Dostu Okul, Hayvan Dostu Okul ve Etwening Ünvanlarına Sahiptir. (Kaynak: Okul Müdür Yardımcısı Muhammed Kılıç Bey)

Ek 32: Karşıyaka Kazım Dirik İlkokulu

Okulun Öğrenci Sayısı; 312 Öğretmen Sayısı; 27' dir

Kaynak: (<http://kazimdirik.meb.k12.tr>)

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

ATASE Arşivi, Kol. İstiklal Harbi, Kls. 7471, Dos. 1692, Fih. 52 – 1, 2, 3, 4, 5, 6.

ATASE Arşivi, Kol. İstiklal Harbi, Kls. 884, Dos. 18, Fih. 5, 5-3

BCA., 30.10/176.213

BCA.,31/7/1927 sayı, dosya:11122

İçişleri Bakanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü, Sicil No:1643.

Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, Taha Toros Arşivi, Belge No: 001512219006

MSB DMA, Belge No:752.

MSB DMA, Belge No:752.

MSB DMA,Belge No:744.

MSB, DMA, ENV: No: 343.

MSB, DMA, ENV: No: 345

MSB, DME, ENV: 303-40

MSB, DME, EVN-303 NU:46

TBMMZC, Cilt 25, 1931: 76

TBMMZC, Cilt 25, 1931: 76

TBMMZC, Cilt 25, 1931:75

TBMMZC, Cilt 25, 1931:75

TBMMZC, Cilt 25, 1931:75.

TBMMZC, Cilt 25, 1931:75.

TBMMZC, Cilt 25, 1931:75.

TBMMZC, Devre 3, Cilt 25, 1931:74, Sıra No.58

TBMMZC, Devre 3, Cilt 25, 1931:74, Sıra No.58

Kitaplar ve Makaleler

- Acar, Bahriye, “İzmir Basınında Menemen Olayı” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, S: 8, İzmir, 1998.
- Ağaoğlu, Ahmet, *Serbest Fırka Hatıraları*, 3. Baskı, (İletişim yayınları), İstanbul, 1994.
- Ağaoğlu, Ahmet, *Serbest Fırka Hatıraları*,(baha Matbaası), İstanbul, 1969.
- Akgül, Hilal, “Rıza Han’ın Türkiye Ziyareti”, *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 7, İstanbul, 2005,
- Aksoy, Yaşar, *Ege Birlik*, yıl:1, sayı:2, İzmir, 29 Haziran 1981,
- Akşin, Abdülahad, *Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi*, (TTK Yayınları), Ankara, 1991.
- Aldan, Mehmet, *İz Bırakan Mülki İdare Amirleri*, (İçişleri Bakanlığı Yayınları), Ankara, 1990.
- Aldan, Mehmet, *Ulusal Kurtuluşumuzda Atatürk Yolunda Yöneticiler*, AKDITYK, (Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları), Ankara, 2001.
- Aralov, Semyen Ivanoviç, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları*, Çev. Hasan Ali, Ediz, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1967
- Arı, Kemal, *Türk Devrim Tarihi*, C.I., (Zeus Yayınları), İzmir, 2012.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, (İnkılâp Yay.) İstanbul, 2009.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, C.II, 29. Basım, (Remzi Kitap Evi), İstanbul, 2012.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam* C.III., 27. Basım, (Remzi Kitap Evi), İstanbul, 2012.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, C.I., 39.Basım, (Remzi Kitapevi), İstanbul,2014.,
- Aydoslu Sait, “İzmir Sebze ve Meyve Kooperatifi”, Karınca Kooperatifi Postası, S.7, 1934, s.6 ;

- Aydoslu, Sait “İzmir Beynelmillel Dördüncü 9 Eylül Panayırı”, *Karınca Dergisi*, S. 3, Ağustos 1934,
- Aysal, Necdet, Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler “Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S: 44, Güz, 2009.
- Baykara, Tuncer, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, (Akademi Kitapevi), İzmir, 1994.
- Baykara, Tuncer, *İzmir Şehri ve Tarihi*, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir, 1974.
- Bıyıklıoğlu, Tefik, *Atatürk Anadolu’da (1919-1921)*, C. I, (Kent Basımevi) Ankara, 1981.
- Bleda, Mithat Şükrü, *İttihat ve Terakki Kâtibi Umumisi İmparatorluğun Çöküşü*, (Destek Yayınları), İstanbul, 2010.
- Borak, Sadi, *Atatürk’ün İstanbul’daki Çalışmaları(1899-16 Mayıs 1919)*, (Kaynak Yay.), İstanbul, 1998,.
- Cebesoy, Ali Fuat *Moskova Hatıraları*, (Temel Yayınları), Ankara, 1995.
- Coşar, Ömer Sami *İstiklal Harbi Gazetesi*, C.I, No:3., s.2.(Yeni İstanbul Yayınları), İstanbul,
- Daş, Mustafa *İzmir Kent Ansiklopedisi Tarih*, C.I. İBB. Yayınları, İzmir, 2013.
- Demirkan, Selahaddin, “General Kâzım Dirik ”, *Köye Doğru Dergisi*, (Sertel Basımevi), S. 26., İstanbul, 1938.
- Dirik, General Kazım, “Halıcılık”, *Yedigün Dergisi*, C. IX, No: 233, Sene: 5, İstanbul, Ağustos 1937.
- Dirik, General Kâzım, *Eski ve Yeni Türk Halıcılığı ve Cihan Halı Tipleri Panaroması*, (Alaeddin Kral Basımevi), İstanbul, 1938.
- Dirik, Kazım Doğan, *Vali Paşa Kazım Dirik Bandırma Vapuru’ndan Halkın Kalbine*, (Gürer Yayınları.) İstanbul, 2008.
- Dirik, Kazım Paşa, “Köy Ziraatı, Ziraat Kursları ”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, S. 10, Ankara, 1933.

- Dirik, Kazım Paşa, “Köy Ziraatı, Ziraat Kursları”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, (Hakimiyet-i Millîye Matbaası), S. 10, Ankara 1933,
- Dirik, Orhan, *Babam General Kazım Dirik ve Ben*, (Yapı Kredi Yayınları), İstanbul, 1998.
- Dogruöz, Türkan V. “Yakın Dönem Kırklareli Tarihinde İki Yaprak”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl:2/2003, S. 4.,
- Dönmezer, Sulhi Türkiye Cumhuriyeti Devletine Yönelik Bozguncu Hareketler ve Tehditler , *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XIII., Sayı.38., Temmuz 1997.
- Erden, Ömer, *Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türkiye’yi Ziyaret Eden Devlet Başkanları*, (ATAM Yayınları), Ankara, 2006.
- Erdoğru, Akif, *Tarih Yazıları*, (IQ Kültür Sanat Yayınları), İstanbul, 2006, Orhun, Hayri - Kasaroğlu, Celal- Belek, Mehmet- Atakul, Kazım, Meşhur Valiler, Sayı: 1, (İç İşleri Bakanlığı Merkez Valileri Bürosu Yayınlarından), Ankara 1969.
- Erikan, Celal, *Komutan Atatürk*, (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları), İkinci Baskı, Ankara 1972.
- Erkin, Behiç, *Hâtırat 1876-1958*, haz. Ali Birinci, (TTK yayınları), Ankara, 2010.
- Ersan, Mehmet *İzmir Kent Ansiklopedisi Tarih*, C.I. İBB. Yayınları, İzmir, 2013.
- Ertem, Barış, TBMM ve Divan-ı Harp Mahkemesi Tutanaklarına Göre “Kubilay Olayı”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S:3, Ekim 2011-Mart 2012.
- Feyzioğlu, *Elvan İzmir Fuarı (Büyük Bir Halk Okulu)* , (İzfaş Kültür Yayını), İzmir, 2006.
- Gencer, Ali İhsan, Özel, Sabahattin, *Türk İnkılap Tarihi*, 8. Basım, (Der Yayınları) İstanbul, 2001.
- General Kazım Dirik’in Konuşmaları*, İzmir Vilayeti Köy Bürosu, Yayın:17, İzmir 1935.,
- Goloğlu, Mahmut, *Devrimler ve Tepkileri: 1924-1930*, (İş Bankası Yayınları), İstanbul, 2007.

- Goloğlu, Mahmut, *Cumhuriyete Doğru*, (Goloğlu yayınları), Ankara, 1971.
- Goloğlu, Mahmut, *Devrimler ve Tepkileri: 1924-1930*, (İş Bankası Yayınları), İstanbul, 2007.
- Gökovalı, şadan, Çelikkanat, Kaya, İlhan, Orhan, *Atatürk ve İzmir*, (İzmir Gazeteciler Cemiyeti yayınları), İzmir, 1980
- Göztepe, Tarık Mümtaz, *Dün ve Bugün*, C.II., S:9.,
- Grassi, Fabio L., *Atatürk*, çev.: Eren Yücesan Cendey, İdil Matbaası, İstanbul, 2009.
- Gün, İsmail- Ankara, Mahmut, Kazım Dirik, (İstiklal matbaası), İzmir, 1971.
- Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri* , (Genelkurmay Basımevi), Ankara, 1972.
- Gündüz, Tufan., v.d., *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, (Grafiker yay.), Ankara, 2012.,
- Gürer, Turgut, *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl*, (Gürer Yayınları), İstanbul 2008.
- Hasan Ali Ediz), (Burçak Yayınevi), İstanbul, 1967.
- İkonoması, Bonovantür, F., İzmir Hakkında Tetkikat, Çev. Arapzade Cevdet, (Marifet Matbaası İzmir ve Havalisi Asarıatika Muhipleri Cemiyeti Neşriyatından), S. 6, İzmir 1932.
- İlk Tedrisat Müfettişi Emin, "Toplu Tedris ve İş Esasları Bakımından Mekteplerimizin Bugünkü Görünüşü", *Fikirler Dergisi*, C. V, S. 115, Ekim 1934.
- İnan, Rauf, *Bir Ömrün Öyküsü*, (Öğretmen yayınları), İstanbul, 1986,
- İşipek, Ali Rıza *Türklerin İlk Amirali Çaka Bey ve Dönemin Deniz Savaşları*, Denizler Kitapevi, İstanbul, 2013.
- İzmir Cumhuriyet'in 15 nci Yılında*.
- İzmir Halkevleri Açıldığı Günden Beri İzmir, (Marifet Basımevi), İzmir 1932.
- İzmir İl Yıllığı 1967*, İzmir 1969, s. 60;
- İzmir Panaroması*, No:15, İzmir 1934, s. 32-33.

- İzmir Rehberi*, (hazırlayan: İzmir Asar-i antika Muhipleri cemiyeti)
Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1934.
- Kalafat, Yasar, *Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar*, (Boğaziçi Yayınları), Ankara, 1992.
- Kandemir, Feridun, *Hatıralar ve Söyledikleriyle Rauf Orbay*,(Sinan Matbaası) İstanbul, 1965.
- Kandemir, Feridun, *İzmir Suikastı'nın İç Yüzü*, (Ekicigil Tarih Yayınları), İstanbul, 1955.
- Kandemir, Feridun, *Siyasi Dargınlıklar 4: Serbest Fırka Nasıl Kuruldu, Nasıl Kapatıldı?*, (Ekicigil yayınları), İstanbul, 1955.
- Kansu, *Mazhar Müfit Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, II. Baskı, (TTK Basımevi), Ankara, 1986.
- Kaya, Asil, *İzmir'de Suyun Serüveni*, İBB Yayınları, İzmir, 2017. Keskin, Mehmet Ali *İzmir Valileri 1390-1989*, Karınca Matbaası, İzmir, 1989.
- Keskin, Mehmet Ali, *İzmir Valileri (Kurtuluşa Kadar Aydın Valileri) 1390-1992*, (Memleket Matbaacılık), İzmir, 1992.
- Kayseri, İhsan, *Atatürk ve Konya*, (Arı Basımevi), Konya, 1981,
- Kâzım Paşa'nın Beyanatı, Cellat Gölü Değil Sağlık Ovası", *Vakit*, 5 Temmuz 1934, s. 1
- Kurt, Mehmet, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl:2010, S:23,
- Kılıç, Ali, *İstiklal Mahkemesi Hatıraları*,(cumhuriyet yayınları) İstanbul 1997.
- Kınross, Lord, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Çev. Ayhan Tezel, (Sander Yayınları), 6. Baskı, İstanbul 1978.
- Kınross, Lord, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, 24. Basım, (Altın Kitaplar yayınları), İstanbul, 2012.
- Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918 – 1938)*, 2. Basım, AKDITYK (TTK Yayınları), Ankara, 1988.
- Kutay, Cemal, *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, C.XIX., (İmge kitap evi) Ankara, 1962.

- Lütem, İlhan, *Mustafa Kemal Atatürk 57 Yılın Öyküsü*, 3. Kitap Devrimler, (Avrasya Bir Vakfı Yayınları) Ankara, 2003.
- Müderrişoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, AKDITYK, (Atatürk Araştırma Merkezi yayınları), Ankara, 1990.
- Nezihi, Raif *İzmir'in Tarihi*, hazırlayan: Erol Üyepazarcı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir,2001.
- Nur, Rıza, *Hayat ve Hatıratım*, C. IV, (Altındağ Yayınları), İstanbul 1968.
- Önder, Mehmet, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları), Ankara, 1975.
- Öz, Esat, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım: 1923-1945*, (Gündoğan Yayınları) Ankara, 1992.
- Özakman, Turgut, *Şu Çılgın Türkler*,(Bilgi Yayınları),Ankara,2005.
- Özalp, Kazım, Özalp, Teoman, *Atatürk'ten Anılar*, 4. Basım., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları), Ankara, 1998.
- Özkaya, Yücel "İzmir Suikastı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* C.VIII./Kasım, 1991.
- Pehlivanoğlu, Öner, *Ortadoğu ve Türkiye*, (Kastaş Yayınevi), İstanbul, 2004.
- Sağ, Rahim Nif'ten *Kemalpaşa'ya Bir Bizans Başkenti'nin Türkleşme Süreci*, İzmir, 2017,
- Saruhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji)*, C.III, (TTK. Yayınları), Ankara, 1995.
- Serçe, Erkan Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, *Küllerinden Doğan Şehir*, (İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları) İzmir, 2003.
- Sevim, Ali - Merçil, *Erdoğan Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK. Yayınları, Ankara 1995.
- Sonyel, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*. (Büyük Millet Meclisi'nin Açılışından Lozan'a Kadar),(TTK Yayınları), Ankara 1986.
- Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, (Yapı Kredi Yayınları), İstanbul, 1973.

- Soyer, Reşit, *General Kazım Dirik*, (Yeniyol Matbaası), İzmir 1946.
- Sönmezdağ, Umar *Atatürk Ormanı ve Kurtuluş Zaferler Abidesi*, (İzmir Tarihinde sergi, panayır ve fuarlar ve Kültür park, İzmir Atatürk Ormanı Kurma ve Koruma Derneği Yayınları), İzmir, 1978.
- Süreyya, Ali, Üzüm İhracatının Teşkilâtlandırılması, *Karınca Dergisi*, (Türk Kooperatifçilik Cemiyetinin Aylık Mecmuası), S. 1, Haziran 1934, s. 13-14-15.
- Sürmeli, Serpil, *Türk-Gürcü İlişkileri*, AKDITYK, (Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları), Ankara, 2001.
- Şenozan, Şükrü “Atatürk’ten Hatıralar: Evimizin Marşı”, *Türk Musikisi Dergisi*, cilt II, sayı:24, İstanbul 1 Ekim1949.
- Tabak, Serap, *Kazım Dirik Paşa (1881-1941)* (Askeri, Mülki Hayatı ve Şahsiyeti),(KaraM yayınları) Çorum,2008.
- TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem:1, C.8, Toplantı:3, On Beşinci Birleşim, 01.07.1964, Çarşamba, s.372
- Tengirşenk, Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, (Kültür Bakanlığı Yayınları), İstanbul, 1967.
- Tunaya, Tarık Zafer *Türkiye’de Siyasi Partiler*, 2. Baskı, (Hürriyet Vakfı Yayınları), İstanbul, 1986.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye’nin Oluşumu, (1923-1938)*, 3. Kitap, (Bilgi Yayınları), Ankara,1995.
- Turgut, Hulusi, *Kılıç Ali’nin Anıları*, (Kültür yayınları), İstanbul, 2005.
- Türk İstiklâl Harbi, Doğu Cephesi*, (Genelkurmay Basımevi), C. III, Ankara 1965.
- Türkiye Cumhuriyeti’nde Ayaklanmalar(1924-1938)*,(Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları),Ankara, 1972.
- Üçüncü, Uğur, “Halit Paşa Olayı Ve Yankıları” *History Studies Dergisi*, S.1., C.4., Yıl. 2012

- Ünal, Neslihan, *Sorularla İzmir Tarihi*, Anadolu Basım yayım matbaası, İzmir, 2017.,s.27.
- Ürük ,Yaşar – Pınar, ilhan, *İzmir Kent Ansiklopedisi I. Cilt.*, I. Baskı, İBB Yayınları,İzmir,2013.
- Üzen, İsmet, Çankırı'da Yayınlanan Gazetelere Göre Menemen Olayı, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XXVIII, S:83, Temmuz 2012.
- Yalman, Ahmed Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1888-1922)*, C.I, (Rey Yayınları), İstanbul, 1970.
- Yazman, Aslan Tufan, *Atatürk'le Beraber Devrimler Olaylar Anılar (1922-1938)*, (İş bankası kültür yayınları),İstanbul, 1969.
- Yücel, İdris, v.d., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Tarihi Enstitüsü , *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:12, Say., 24. Güz, 2016.

Tezler

- Acar, Bahriye, *İzmir Basınında Menemen Olayı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâpları Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir,1997.
- Batı,Yeliz, *General Kazım Dirik ve Trakya Umum Müfettişliği*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2008.,
- Kurtoğlu, İsmail, *Menemen Olayı*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2000.
- Özgür, Gürsel, *Komutan ve Bürokrat olarak Kazım Dirik*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2006.

Gazeteler

- Ahenk*, 14 Şubat 1929, 16 Şubat 1929,Ahenk, 15 Eylül 1927,Ahenk, 16 Nisan 1929, 29 Mayıs 1929, 6 Haziran 1929, 29 Haziran 1929, Ahenk, 27 Nisan 1929, 29 Nisan 1929,Ahenk, 27 Şubat 1929, Ahenk, 8 Aralık 1928.

Anadolu, 27 Şubat 1929 ,Anadolu 14 Ekim 1934,Anadolu, 1 Şubat 1931,Anadolu, 1 Şubat 1931,Anadolu, 11 Ağustos 1933,Anadolu, 11 Teşrin-i Sani 1931,Anadolu, 11 Teşrin-i Sani 1931,Anadolu, 12 Kasım 1929,Anadolu, 13 Ekim 1929, 15 Ekim 1929.,Anadolu, 15 Haziran 1926,Anadolu, 15 Haziran 1926,Anadolu, 19 Şubat 1937,Anadolu, 2 Eylül 1930,Anadolu, 2 Mart 1930,Anadolu, 2 Temmuz 1929.,Anadolu, 20 Ağustos 1933.,Anadolu, 20 Eylül 1929.,Anadolu, 24 Ekim 1933,Anadolu, 24 Mayıs 1926.,Anadolu, 27 Ekim 1929.,Anadolu, 28 Mart 1926.,Anadolu, 28 Ocak 1931.,Anadolu, 28 Temmuz 1929,Anadolu, 29 Eylül 1929.,Anadolu, 29 Eylül 1931., 16 Ekim 1931.,Anadolu, 29-30 Ocak 1931.,Anadolu, 30 Ağustos 1933.,Anadolu, 30 Ağustos 1933.,Anadolu, 30 Ekim 1934.,Anadolu, 31 Mayıs 1929.,Anadolu, 31 Mayıs 1932.,Anadolu, 4 Eylül 1929.,Anadolu, 4 Temmuz 1929.,Anadolu, 5 Nisan 1926.,Anadolu, 6 Mart 1930.,Anadolu, 6 Mart 1930.,Anadolu, 6 Temmuz 1930.,Anadolu, 8 Eylül 1930.,Anadolu, 8 Temmuz 1929.,Anadolu, 9 Aralık 1928 ; 14 Aralık 1928 ; 8 Ocak 1929 ; 10 Ocak 1929., Anadolu, 28 Şubat 1930.,

Ayın Tarihi, Haziran 1934, S. 7, s. 34.

Buç Gazetesi, 26 Şubat 1936.

Cumhuriyet 6 Eylül 1930.,Cumhuriyet Gazetesi 28 Teşrinievvel 1933., S:3405, s.1.,Cumhuriyet, 11 Ağustos 1935.,Cumhuriyet, 13 Ağustos 1935.,Cumhuriyet, 23 Haziran 1934.,Cumhuriyet, 24 Haziran 1934.,Cumhuriyet, 6 Eylül 1930.,Cumhuriyet, 7 Eylül 1930.,Cumhuriyet, 7 Eylül 1930.,Cumhuriyet, 8 Eylül 1930.,Cumhuriyet, 8 Eylül 1930.,Cumhuriyet, 8 Eylül 1934.,

Hakimiyeti Milliye Gazetesi 24 Birimci Teşrin 1933. S:4396, s.1;.,Hakimiyet-i Milliye, 6 Eylül 1930.,Hakimiyet-i Milliye, 7 Kasım 1926.

Halkın Sesi, 10 Ağustos 1932.,Halkın Sesi, 27 Ağustos 1934.

Hizmet, 15 Haziran 1926

Hizmet, 27 Eylül 1931, Hizmet, 12 Mayıs 1929, Hizmet, 2 Mart 1930.,Hizmet, 6 Şubat 1929, 1 Mayıs 1929 , 6 Mayıs 1929 , 9 Mayıs 1929, 16 Mayıs 1929.,Hizmet, 7

Eylül 1930.,Hizmet, 7 Eylül 1930.,Hizmet, 7 Eylül 1930.,Hizmet, 7 Eylül 1930.,Hizmet, 7 Eylül 1930.

R. Gazete : Tarih : 2/7/1934 Sayı : 2741

Ulus, 8 Ağustos 1935.

Ulusal Birlik, 27 Mart 1935.

Vakit, 5 Temmuz 1934

Vatan, 7 Temmuz 1941

Yanık Yurt, 13 Teşrin-i Sani 1925.

Yeni Asır 5 Kasım 1933.,Yeni Asır, 1 Mayıs 1935.,Yeni Asır, 1 Ocak ve 2 Ocak 1934.,Yeni Asır, 12 Kasım 1933. Yeni Asır, 15 Mayıs 1934.,Yeni Asır, 12 Mayıs 1945.,Yeni Asır, 14 Ekim 1934.,Yeni Asır, 14 Eylül 1934.,Yeni Asır, 15 Ekim 1934.,Yeni Asır, 15 Nisan 1931. ,Yeni Asır, 16 Ekim 1934, Yeni Asır, 20 Ağustos 1933.,Yeni Asır, 30 Ağustos 1933.,Yeni Asır, 17 Eylül 1931.,Yeni Asır, 2 Şubat 1931.,Yeni Asır, 2 Şubat 1933.,Yeni Asır, 21 Ağustos 1931.,Yeni Asır, 22 Şubat 1934.,Yeni Asır, 23 Haziran 1934.,Yeni Asır, 23 Haziran 1934.,Yeni Asır, 24 Haziran 1934.,Yeni Asır, 25 Ekim 1933.,Yeni Asır, 25 Haziran 1934.,Yeni Asır, 3 Aralık 1934.,Yeni Asır, 3 Ekim 1934.,Yeni Asır, 31 Mayıs 1935,Yeni Asır, 8 Ağustos 1935.,Yeni Asır, 8 Kasım 1933,Yeni Asır, 9 Ağustos 1935.,

Elektronik Kaynaklar:

http://www.ata.tsk.tr/06_milli_mucadele_komutanlari/mehmet_kazim_dirik,
(02.09.2019).

<http://www.izmir.gov.tr/gorev-yapmis-valilerimiz>, (15.10.2019).

<http://kazimdirik.meb.k12.tr>, (16.11.2019).

<http://kdo.meb.k12.tr>, (03.10.2019).

<https://islamansiklopedisi.org.tr/umur-bey>, (07.09.2019).

<https://islamansiklopedisi.org.tr/izmir>, (20.10.2019).

DİZİN

- C-**
Cumhuriyet Halk Fırkası, 52, 65, 85, 99, 104, 108
- F-**
Fethi Bey, 49, 104, 105, 106, 107, 108, 109
- G-**
Gazi Paşa, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 101, 102, 103, 106, 109
- İ-**
İzmir, iv, v, vi, vii, xi, 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 12, 13, 26, 29, 33, 34, 41, 45, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142
- K**
Kazım Dirik, iv, v, vi, vii, viii, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 29, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 42, 43, 45, 46, 47, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 87, 90, 92, 94, 96, 103, 106, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 132, 133, 136, 137, 138, 141, 142
- Kemalpaşa, v, 55, 59, 67, 69, 74, 75, 76, 93, 140
- Kubilay, 92, 93, 109, 111, 112, 113, 114, 137
- S-**
Serbest Cumhuriyet Fırkası, xi, 105, 106, 113, 136
- Suikast, 86
- Ş-**
Şaşal, v, vi, 77, 78, 79
- V-**
Vali, iv, v, vii, 7, 12, 32, 36, 37, 38, 43, 46, 47, 48, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 87, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 106, 108, 113, 118, 119, 124, 136, 137
- Vilayet, 92, 96, 99, 100, 106
- Y-**
Yamanlar suyu, 77, 79, 80, 81, 82

